

Helderziendheid bekeken

H.G. Boerenkamp

Helderziendheid bekeken verscheen eerder bij Uitgeverij De Toorts. Het boek is geschreven door de differentieel psycholoog dr. H.G. Boerenkamp, die van 1973 tot 1989 was verbonden aan de Vakgroep Parapsychologie van de Universiteit Utrecht. Boerenkamp promoveerde in 1988 op een omvangrijk onderzoek naar paragnosten. Deze heruitgave is tot stand gekomen in samenwerking met de Stichting Skepsis.

Omslag: *Toeval in structuur gevangen*, 1975-1980.

© H.G. Boerenkamp, 1988/2007.

Het boek is beschikbaar op www.skepsis.nl.

Konrad Lorenz (1903-1989) ontdekte dat jonge gansjes achter hem aan kwamen waggelen wanneer hij de plaats van de moedergans innam. Hurkend, over zijn schouder kijkend en gakkend bewoog hij zich tijdens een van zijn experimenten door zijn tuin: het werkte. De jonge gansjes waggelden achter hem aan zoals ze dat anders achter hun moeder aan gedaan zouden hebben. Gaggelend en wel had hij veel binnenpret om het succes.

Totdat hij opkeek en zag dat er bij het tuinhek enkele mensen vol afgrijzen stonden te kijken. De jonge gansjes waren verborgen in het hoge gras en alles wat de toevallige voorbijgangers zagen, was volkomen onverklaarbaar gedrag, als het al niet volslagen krankzinnig was.

De oppervlakkige toeschouwer, die het verband tussen een gebeurtenis en de context waarin deze plaatsvindt, niet ziet, neemt iets raadselachtigs waar en heeft de neiging daaraan een verkeerde betekenis te geven.

Inhoud

Verantwoording	6
Inleiding	10
1. Helderziende ervaringen en parapsychologie	16
1. Omschrijving van een spontane helderziende ervaring	16
2. Kenmerken van een spontane helderziende beleving	17
3. Psychologie en parapsychologie	19
4. Parapsycholoog en paragnost	21
5. Wel of geen onderzoek naar helderziendheid	22
2. Onderzoek naar helderziendheid	24
1. Van spontane beleving naar meetbaar raadgegdrag	24
2. Een raadexperiment met willekeurige mensen	27
3. Het betekenisprobleem bij een afzonderlijk raadexperiment	31
4. Algemeen betekenisprobleem bij raadexperimenten	32
5. Van meetbaar raadgegdrag naar meetbare belevingen	36
6. Een belevingsexperiment met willekeurige mensen	36
7. Algemeen betekenisprobleem bij belevingsexperimenten	37
8. Van willekeurige mensen naar sensitieven	38
9. Een belevingsexperiment met sensitieven	39
10. Van sensitieven naar paragnosten	43
11. Een onderzoek naar de helderziendheid van paragnosten	44
3. Analyse van spontane helderziende ervaringen	51

4. Psychologische processen bij helderziende ervaringen	56
1. Het betekenisprobleem bij de eerste helderziende ervaring	56
2. Het geven van betekenis aan de eerste helderziende ervaring	62
3. Na een eerste ervaring uitgroeien tot sensitieve	66
4. De ontwikkeling van sensitieve tot paragnost	70
5. Het consulteren van paragnosten	81
1. Eenmalige tegenover systematische consultatie	81
2. Twaalf paragnosten over een en dezelfde doelpersoon	84
3. De quasi-verstandhouding tussen paragnost en consultant	86
4. Een voorbeeld van een consult bij een paragnost	89
5. Een en dezelfde paragnost over twaalf doelpersonen	133
6. Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis	139
1. Een korte levensschets van een paragnost	141
2. Een procedure om helderziende ervaringen te benaderen	162
3. Een voorbeeld van de toepassing van de procedure	170
Aanbevolen literatuur	179
Bijlage – Samenvatting van het proefschrift	181
1. Het kwantitatieve aspect	194
2. Het informationele aspect	196
3. Het structurele aspect	200
4. Het interactionele aspect	206

- Open de Bladwijzers om snel naar een pagina te kunnen springen.

Verantwoording

Naast mijn proefschrift ‘Een onderzoek naar paranormale impressies van paragnosten’ (Utrecht, 1988) meen ik dit boek te moeten zetten. In het proefschrift gaat het om de vraag of indrukken van paragnosten al dan niet helderziend genoemd mogen worden. Gezien de vele spectaculaire verhalen die er over helderziendheid in omloop zijn, leek het mij gewenst om de belangrijkste conclusies uit het proefschrift in een breder kader te plaatsen en mijn visie op helderziendheid in het algemeen onder de aandacht van een groter publiek te brengen.

Het proefschrift omvat een onderzoek naar bewust opgeroepen helderziende ervaringen van paragnosten, ook wel helderzienden genoemd. De paragnosten stelden zich in op voor hen onbekende mensen en deden vervolgens uitspraken over gebeurtenissen in het leven van die mensen, precies zoals ze dat in de praktijk gewend zijn te doen. De uitspraken bleken niet te zijn gebaseerd op een helderziend proces, in tegenstelling tot wat paragnosten zelf en ook veel andere mensen menen. Het bleken voor het grootste deel beredeneerde en algemene uitspraken te zijn. De onberedeneerde en specifieke uitspraken die ze soms deden, waren niet vaker juist dan men op grond van toeval mocht verwachten.

Het soort werk dat tot die conclusie leidde, kan het beste worden gekenschetst als systematische observatie en variatie: de uitspraken die twaalf paragnosten deden onder even zoveel systematisch gevarieerde omstandigheden, werden beoordeeld op hun eventuele helderziende oorsprong. Dat was taai werk, vooral omdat het om het verwerken van circa 10.000 uitspraken ging. Maar die arbeid was noodzakelijk om tot een gefundeerd antwoord op de gestelde vraag te komen.

Naast *bewust opgeroepen helderziende ervaringen* van paragnosten zijn er ook *spontane helderziende ervaringen*. Iedereen kan in prin-

cipe in zijn leven wel eens zo'n spontane ervaring krijgen. Bijvoorbeeld: een vrouw droomt over haar vader en wordt met een somber gevoel wakker. Later blijkt dat haar vader die nacht plotseling is overleden. De vraag of dergelijke spontane ervaringen al dan niet helderziend genoemd mogen worden, is voorlopig nog niet beantwoord.

In dit boek wordt een aantal van de belangrijkste vragen met betrekking tot zowel bewust opgeroepen als spontane helderziende ervaringen behandeld.

Eén onderzoeker heeft niet de tijd om veel vragen werkelijk te beantwoorden via uitgebreid onderzoek. Wat betreft het werkelijk beantwoorden van vragen staat de verhandeling daarom niet op één lijn met het proefschrift. (Op grond van het proefschrift kunnen we zeggen dat we nu *weten* niet van een helderziende gave te kunnen spreken.) Het gaat in deze verhandeling namelijk niet alleen om wat we *weten* over de dingen die een rol spelen bij helderziendheid, maar tevens om wat we daarover *denken*. Er worden in dit boek ook vragen gesteld, waarop pas later, via verder onderzoek, meer definitieve antwoorden kunnen volgen.

Om de mate van inzicht die we in bepaalde verschijnselen menen te hebben uit te drukken, gebruiken mensen niet alleen de woorden weten en denken, maar ook het woord *geloven*. Om geloven in verschijnselen gaat het, voor zover dat mogelijk is, noch in het proefschrift noch in dit boek. Geloven doen we schijnbaar wanneer we geen concrete vragen willen of menen te hoeven stellen. Het is bekend, en in de psychologie vaak aangetoond, dat geloof in een verschijnsel de observatie van dat verschijnsel kleurt of vertroebelt. Hetzelfde geldt evenzeer voor ongelof in een verschijnsel.

Nogal wat mensen lijken vooral de behoefte te hebben om te geloven in hun helderziende aanleg of te geloven dat paragnosten helderziende antwoorden hebben op hun levensvragen. Men kan zich afvragen of het wel goed is kanttekeningen te plaatsen bij een geloof dat voor sommige mensen kennelijk in een behoefte voorziet. Met het schrijven van deze verhandeling heb ik me over deze bedenking heengezet. Mensen zijn namelijk ook uitstekend in staat om informatie die hun om welke reden dan ook niet bevalt, af te weren.

Uitgangspunt bij het schrijven van dit boek was vooral dat nogal wat mensen veel meer gewicht lijken toe te kennen aan helderziende ervaringen dan gerechtvaardigd is op grond van de onderzoeksresultaten. Bovendien zouden sommige mensen zichzelf te kort kunnen doen door zoveel betekenis aan dergelijke ervaringen te hechten dat zij zich ernaar gaan gedragen. De energie die zij steken in wat wel eens op een misverstand zou kunnen berusten, kunnen zij misschien beter besteden aan dichter bij huis liggende levensvragen. Er zijn mijns inziens voor de individuele mens voorlopig belangrijkere dingen ‘tussen hemel en aarde’ dan de vraag of sommige van zijn ervaringen misschien op een helderziend proces berusten. Ik hoop duidelijk te kunnen maken waarom.

Het boek gaat over mannen en vrouwen. Overal waar ‘hij’ of ‘zijn’ gebruikt wordt, kan ook ‘zij’ of ‘haar’ worden gelezen.

Utrecht,
mei 1987

Bij de digitale heruitgave door de Stichting Skepsis.

Wetenschappelijke parapsychologen zien weinig heil meer in de vermeende paranormale gaven van paragnosten, helderzienden en mediums. Er wordt dan ook vrijwel geen serieus onderzoek meer gedaan naar personen die menen dat ze doelbewust helderziende ervaringen kunnen oproepen. Mijn promotieonderzoek op dit terrein is nog steeds het meest omvangrijke.

Helderziende ervaringen zijn nog wel een noodzakelijk onderwerp voor verder psychologisch onderzoek. Het Parapsychologisch Laboratorium van de Rijksuniversiteit Utrecht, van waaruit dit boek tot stand kwam, had evenveel oog voor psychologische als voor paranormale verklaringen van dergelijke ervaringen. Helaas vond er in 1988 een ingrijpende reorganisatie plaats op de universiteit die er toe leidde dat onze kleine vakgroep werd opgeheven. We hebben een

aantal vragen die in dit boek worden opgeworpen daarom niet dichterbij een antwoord kunnen brengen via verder onderzoek.

Terwijl het onderzoek tegenwoordig op een heel laag pitje staat, lijken er steeds meer mensen te zijn die geloven dat zij over paranormale gaven beschikken. De KRO organiseerde dit jaar zelfs een soort wedstrijd voor helderzienden, die wekelijks een miljoen tv-kijkers trok. Deze tv-serie was een goede aanleiding om dit boek weer eens onder de aandacht te brengen. R. Nanninga opperde het idee het boek op internet te zetten.

De tekst is vrijwel in zijn oorspronkelijke vorm, zoals uitgegeven bij uitgeverij de Toorts te Haarlem in 1988, gehandhaafd. Het was niet nodig om essentiële dingen aan de structuur of inhoud te veranderen. Wel leek het een goed idee om het boek aan te vullen met de Nederlandstalige samenvatting van mijn proefschrift, *A study of paranormal impressions of psychics*.

De Stichting Skepsis, die in 1988 in de eerste jaargang van haar tijdschrift *Skepter* al een uitgebreide bespreking van het boek publiceerde en er later regelmatig naar verwees, heeft ervoor gezorgd dat de tekst opnieuw is opgemaakt. Het boek is bij Skepsis in goede handen, omdat de stichting er altijd naar heeft gestreefd wetenschappelijk verantwoorde informatie te verstrekken over vermeende paranormale vermogens en ervaringen.

Om het boek voor een zo groot mogelijk publiek beschikbaar te maken, hebben we besloten het aan te bieden via de website van Skepsis. De inhoud is nog steeds actueel.

Groningen,
december 2007

Inleiding

Een helderziende ervaring is een ervaring waarbij men iets van een gebeurtenis lijkt te hebben geweten zonder dat er een goede reden was om te veronderstellen dat die gebeurtenis zou plaatsvinden. Anders gezegd, het is een ervaring waarbij iemand een onverwachte overeenkomst constateert tussen iets dat hij innerlijk heeft beleefd en iets dat er buiten hemzelf gebeurde. Zoals in het genoemde voorbeeld van de vrouw die met een somber gevoel wakker werd na een droom over haar vader, waarbij haar vader diezelfde nacht plotseling overleed. De vrouw noemt het een helderziende ervaring omdat ze een overeenkomst constateert tussen haar droombeleving en het overlijden van haar vader, maar die overeenkomst niet normaal kan verklaren ('Vader was schijnbaar kerngezond') en ook niet toevallig vindt ('Waarom droomde ik over vader en waarom juist deze nacht?').

Bij *helderziende ervaringen* gaat het altijd om het constateren van een *onverwachte overeenkomst* tussen een *beleving* en een *gebeurtenis*. De beleving wordt door de betrokkene beschreven als iets hebben 'gezien', 'gehoord', 'gevoeld', 'geweten' of 'gedroomd'. De gebeurtenis waar de beleving naar verwijst, is meestal de dood van een familielid of bekende, of een ander tragisch iets zoals een ongeluk. De beleving kan meer of minder overeenkomst hebben met de gebeurtenis. In het voorbeeld zou er meer overeenkomst zijn geweest als de vrouw letterlijk had gedroomd dat haar vader was overleden. Er zou minder overeenkomst zijn geweest als ze alleen maar over haar vader had gedroomd en niet met een somber gevoel wakker was geworden.

Op grond van de hoeveelheid en de aard van de helderziende ervaringen die mensen aangeven te hebben gehad, kan men de *Nederlandse bevolking* in vier groepen indelen:

De eerste groep bestaat uit de mensen die aangeven nooit een dergelijke ervaring te hebben gehad. We noemen dat de *nulgroep*. Deze

omvat ongeveer 80% van de bevolking. (Dit percentage is afhankelijk van de precieze omschrijving en de strengheid van de criteria voor een helderziende ervaring. Voor zover er onderzoekscijfers zijn, worden percentages van 60% tot bijna 100% voor deze groep aangegeven. Het gaat hier echter alleen om een globale gedachtenbepaling, gebaseerd op onze omschrijving van een helderziende ervaring.)

De tweede groep bestaat uit de mensen die zeggen wel ooit maar niet vaker dan één keer of enkele keren een dergelijke ervaring te hebben gehad. We noemen dat de *spontanengroep*. Deze omvat zo ongeveer de andere 20% van de bevolking. De meeste mensen in deze groep vinden die ene ervaring of enkele ervaringen vaak wel raadselachtig, maar hechten er in het algemeen niet veel waarde aan. Zij staan er meestal niet lang bij stil en bij verreweg de meesten blijft het bij een enkele ervaring. Een kleine minderheid echter wordt door het onverwachte optreden van de ervaring en de tragische gebeurtenis die er meestal mee verbonden is, in grote verwarring gebracht en komt in de derde groep terecht.

De derde groep bestaat uit de mensen die aangeven regelmatig door helderziende ervaringen te worden overvallen. We noemen dat de *sensitievengroep*. Hoe groot deze is, is niet bekend. Het gaat in elk geval om enkele duizenden, mogelijk om enkele tienduizenden mensen in een land als Nederland. Zij beschouwen die ervaringen vaak als heel raadselachtig en kunnen de betekenis ervan meestal moeilijk relativeren. De ervaringen overschaduwden niet zelden voor kortere of langere tijd het bevredigend functioneren op een of meer belangrijke levensgebieden zoals werk en relaties. Bij de meesten in deze groep is het sensitief zijn iets dat maar tijdelijk een belangrijke rol speelt. Een kleine minderheid komt in de vierde groep terecht.

De vierde groep bestaat uit enkele honderden mensen in ons land. Zij geven niet alleen aan regelmatig door helderziende ervaringen te worden overvallen, maar beweren tevens dergelijke ervaringen regelmatig en op verzoek te kunnen oproepen. We noemen dat de *paragnostengroep*. Zij beschouwen die ervaringen min of meer als een vast gegeven in hun leven en stellen ze over het algemeen zo centraal dat hun hele functioneren erdoor wordt bepaald.

In dit boek schetsen we een denkkader ten behoeve van:

- mensen die voor het eerst een helderziende ervaring hebben: opdat zij eerst op verschillende manieren naar de ervaring kunnen kijken, om er pas daarna al of niet een helderziend karakter aan toe te kennen;
- mensen die het gevoel hebben regelmatig te worden overvallen door dergelijke ervaringen: opdat zij kunnen overwegen wat er bij hen waarschijnlijk is gebeurd na de eerste spontane ervaring; en opdat zij daardoor hun ervaringen mogelijk enigszins leren hanteren en relativeren;
- mensen die zichzelf als paragnost (helderziende, medium) beschouwen: opdat zij bij zichzelf kunnen nagaan wat ze waarschijnlijk aan het doen zijn, zowel ten aanzien van zichzelf als ten aanzien van hun consultants;
- mensen die overwegen een paragnost (helderziende, medium) te consulteren: opdat zij meer inzicht krijgen in de context van hun eigen gedrag en in het gedrag van paragnosten;
- hulpverleners die zijdelings te maken krijgen met helderziende ervaringen van hun cliënten: opdat zij hen op dit punt beter tegemoet kunnen treden en
- studenten en geïnteresseerden in de wetenschap: opdat zij zich verder kunnen verdiepen in ervaringen waarvan een aanzienlijk deel van de bevolking gelooft dat ze op een nog onbekend proces berusten.

Aan de hand van het denkkader kunnen we helderziende ervaringen waarmee we concreet worden geconfronteerd, in een bredere context plaatsen. Het denkkader is gebaseerd op onderzoeksresultaten. Daarnaast omvat het de beschrijving van enkele psychologische processen die een belangrijke rol kunnen spelen bij helderziende ervaringen. De werkzaamheid van die processen komt steeds naar voren in gesprekken met mensen die regelmatig helderziende ervaringen hebben. In de gesprekken blijkt ook steeds dat men de werkzaamheid van een of meer van de psychologische processen niet of niet voldoende beseft, met het gevolg dat men aan de ervaringen te veel waarde hecht.

Het boek is als volgt opgezet:

In hoofdstuk 1 wordt aangegeven waarom we een helderziende ervaring omschrijven als het constateren van een onverwachte overeenkomst tussen een beleving en een gebeurtenis, welke kenmerken van de beleving fundamenteel lijken, waarom helderziende ervaringen op het terrein van de parapsychologie liggen en waarom onderzoek naar dergelijke ervaringen nodig en gerechtvaardigd is.

In hoofdstuk 2 worden de belangrijkste vragen besproken die er in de loop van de tijd in het onderzoek naar helderziendheid zijn gesteld. Dit is voor sommige lezers mogelijk een wat pittig hoofdstuk. Mocht dat het geval zijn, dan is het toch raadzaam het hoofdstuk te lezen. Later in het boek is het dan duidelijker hoezeer de vraag waarmee iemand na een helderziende ervaring zit, parallel loopt met de vraag waarvoor een onderzoeker op dit terrein zich na een experiment met een significant resultaat ziet gesteld. Iemand met zo'n ervaring zit met de vraag: Welke betekenis heeft mijn ervaring? De onderzoeker zit met de vraag: Welke betekenis heeft de uitkomst van mijn experiment?

In hoofdstuk 3 wordt beschreven dat de weinig hoopvolle resultaten uit het onderzoek naar helderziendheid er ongeveer tien jaar geleden toe uitnodigden te zoeken naar eventuele patronen in spontane helderziende ervaringen. Daartoe werden drie grote verzamelingen van dergelijke ervaringen geanalyseerd. De daarin aanwezige patronen bleken op hun beurt uit te nodigen tot het zoeken naar een 'psychologische', als alternatief voor een 'helderziende' verklaring van de ervaringen. De hypothese die naar voren wordt gebracht, is:

Degenen die het vaakst stilstaan bij mogelijke tragische gebeurtenissen als het sterven of het krijgen van een ongeluk van met name familieleden, hebben de grootste kans op een spontane helderziende ervaring.

In hoofdstuk 4 wordt besproken hoe mensen ertoe kunnen komen een 'helderziende' verklaring te geven aan hun eerste spontane hel-

derziende ervaring. Vervolgens dat er bij de mensen die aangeven regelmatig te worden overvallen door dergelijke ervaringen (sensitieven) met name twee psychologische processen op gang zijn gekomen na hun eerste ervaring. We duiden deze processen aan met de *generalisatietendens* en de *sluitendmakentendens*. Ten slotte komt in dit hoofdstuk aan de orde dat er bij mensen die bovendien aangeven dergelijke ervaringen bewust te kunnen oproepen (paragnosten) zeker nóg twee psychologische processen op gang zijn gekomen. Die processen noemen we de *controletendens* en de *projectietendens*.

In hoofdstuk 5 wordt naar voren gebracht dat iemand die eenmalig een paragnost raadpleegt over bepaalde levensproblemen, onvoldoende inzicht heeft in de context waarin hij zijn eigen gedrag en dat van de paragnost moet plaatsen. We laten eerst zien dat een consultant meer inzicht in die context zou krijgen wanneer hij de gelegenheid zou hebben een aantal paragnosten te raadplegen in plaats van maar een enkele, zoals hij in de praktijk meestal zal doen. Bij een eenmalig consult zijn twee processen er bovenal verantwoordelijk voor dat een consultant de paragnost een helderziende gave toedicht, die deze niet heeft. Die processen noemen we de *suggestietendens van de paragnost* en de *meedenktendens van de consultant*. Aan de hand van een letterlijk en in zijn geheel uitgewerkt voorbeeldconsult laten we deze processen vervolgens zien. Bij het lezen van het consult wordt duidelijk dat de consultant in een positie verkeert waarin hij onvoldoende inzicht kan hebben in wat er allemaal speelt van de kant van de paragnost, met andere woorden onvoldoende inzicht heeft in de context. Daarop aansluitend laten we zien dat een consultant ook meer inzicht in de context zou krijgen wanneer hij de uitspraken die een bepaalde paragnost over hem doet, zou kunnen vergelijken met de uitspraken die dezelfde paragnost doet over een aantal andere mensen. De uitspraken van de paragnost, die een wat raadselachtige indruk maakten op de consultant in het voorbeeldconsult, verliezen hun raadselachtige karakter door ze te zetten naast de uitspraken die de paragnost over een aantal andere personen deed.

In hoofdstuk 6 plaatsen we helderziende ervaringen van mensen in

het kader van hun levensgeschiedenis. Eerst geven we een korte levensschets van een paragnost. Diens ontwikkeling van iemand met een eerste spontane ervaring tot sensitieve en vervolgens van sensitieve tot paragnost, kan beschouwd worden als exemplarisch voor paragnosten in het algemeen, ten minste voor zover het gaat om de aangegeven psychologische processen (generalisatietendens, sluitendmakentendens, controletendens en projectietendens).

Zijn levensschets roept natuurlijk ook vragen op die voor hem specifiek zijn. Die vragen hebben te maken met het probleem waarop deze paragnost zich heeft gespecialiseerd en waarmee men het begrip paragnost vooral associeert: de opsporing van vermisten.

Op grond van deze levensschets en die van andere paragnosten, die niet in het boek ter sprake kunnen komen, wordt duidelijk dat sensitieven er verstandig aan zouden doen hun levensgeschiedenis en hun helderziende ervaringen eens goed op een rij te zetten, voordat zij zich eventueel ook proberen te ontwikkelen tot paragnost. Daarom wordt in dit hoofdstuk ook een concrete procedure beschreven, aan de hand waarvan een sensitieve (of een hulpverlener) zijn helderziende ervaringen (of die van een cliënt) beter in zijn leven (of dat van een cliënt) kan plaatsen. De sensitieve wordt ter overweging gegeven of zijn regelmatig terugkerende spontane helderziende ervaringen niet op zijn minst ook verwijzen naar zijn functioneren op een of meer belangrijke levensgebieden. Geadviseerd wordt om de ervaringen, voorbijgaand aan hun eventuele helderziende karakter, in verband te brengen met het levensgebied waarnaar ze vooral verwijzen.

Dit doet men door eerst een levensschets te maken met betrekking tot de belangrijke levensgebieden zoals het overlijden van dierbaren en het verloop van relaties en werk, en de belangrijkste helderziende ervaringen vervolgens in die schets te plaatsen. Aan het einde van het hoofdstuk wordt een voorbeeld van de toepassing van deze procedure beschreven.

Het boek wordt afgesloten met aanbevolen literatuur over parapsychologie. Daarin komt ook het werk ter sprake van de onderzoekers die in dit boek worden genoemd.

1. Helderziende ervaringen en parapsychologie

1. OMSCHRIJVING VAN EEN SPONTANE HELDERZIENDE ERVARING

In de inleiding hebben we een eerste voorbeeld van een spontane helderziende ervaring gegeven. Een ander voorbeeld van een ervaring die door een vrouw als helderziend werd beschouwd, is de volgende: ‘Ik was in het buitenland op vakantie en droomde over een vriendin. In de droom gaf ze aan voorgoed te vertrekken en liet ze haar kind bij mij achter. Ik vond het maar een rare droom, totdat ik ’s middags een krant kocht waarin het overlijden van mijn vriendin stond vermeld.’

De volledige omschrijving van een spontane helderziende ervaring is:

Een ervaring waarbij iemand een onverwachte overeenkomst constateert tussen iets dat hij innerlijk heeft beleefd en iets dat er rond een ander, rond hemzelf of rond iets in de wereld gebeurde, en daarbij het idee heeft dat de overeenkomst niet normaal is te verklaren, niet toevallig tot stand is gekomen en persoonlijke betekenis heeft.

Traditioneel gaf men ook andere namen aan helderziende ervaringen. Men maakte vroeger onderscheid tussen telepathische, helderziende en proscopische ervaringen. Onderzoekers gebruikten die onderscheidingen omdat ze uitgingen van het mogelijke bestaan van verschillende onbekende processen, die tot diverse typen ervaring zouden kunnen leiden.

Onder *telepathische ervaringen* verstond men ervaringen waarbij het erop lijkt dat de gevoelens en gedachten van een ander op een onbekende wijze in het eigen bewustzijn binnenkomen. Onder *helderziende ervaringen* verstond men ervaringen waarbij het erop lijkt dat de feitelijke gegevens rond een gebeurtenis op een onbekende

wijze in het bewustzijn binnenkomen. Onder *proscopische ervaringen* verstond men ervaringen waarbij het erop lijkt dat gegevens rond een gebeurtenis die pas in de toekomst plaatsvindt op een onbekende wijze in het bewustzijn binnenkomen.

Vooralsnog is echter geen enkele fundamentele basis voor die onderscheidingen aangetoond. De onderscheidingen zijn bovendien vaak niet scherp. Als we uitgaan van een verondersteld onbekend proces, kan de ervaring in ons voorbeeld telepathisch zijn (de emoties en gedachten die de vriendin bij haar sterven had, komen in het bewustzijn van de vrouw binnen) en ook helderziend (de feitelijke informatie over de dood van de vriendin komt in het bewustzijn van de vrouw binnen).

Tegenwoordig gebruikt men in het vakgebied dan ook bij voorkeur de overkoepelende term '*buitenzintuiglijke ervaringen*', zonder een verder onderscheid aan te brengen. Wij hebben gekozen voor de term '*helderziende ervaringen*'. Niet alleen omdat de meeste mensen niet weten wat ze zich bij 'buitenzintuiglijk' moeten voorstellen, maar ook omdat men er vaak ervaringen onder verstaat die we hier niet op het oog hebben, zoals het gevoel geesten van overledenen te hebben gezien. Essentieel in de gegeven omschrijving van een spontane helderziende ervaring is: a. dat de ervaring een bepaalde onverwachte overeenkomst tussen een beleving en een gebeurtenis omvat, en b. dat de ervaring door de persoon zelf als helderziend wordt beschouwd.

2. KENMERKEN VAN EEN SPONTANE HELDERZIENDE BELEVING

Als we het voorbeeld uit de vorige paragraaf, van de vrouw die over haar vriendin droomt, vergelijken met de omschrijving van een helderziende ervaring, dan ziet dat er als volgt uit: De helderziende ervaring is er op het moment dat zij een onverwachte overeenkomst constateert (ze leest de krant) tussen een beleving die ze had (de droom over een vriendin) en een gebeurtenis die heeft plaatsgevonden (de dood van de vriendin). Zij krijgt daarbij het gevoel dat de overeenkomst niet normaal verklaarbaar is ('er was geen aanleiding om over haar te dromen want ik had haar al jaren niet meer gezien'), niet toevallig tot stand gekomen is ('ik had in tijden niet over haar

gedroomd en waarom nu juist die nacht wel?’) en persoonlijke betekenis heeft (‘ze heeft vast nog aan me gedacht’).

Wat is er nu op het eerste gezicht opvallend aan de droom van de vrouw? Of algemener: wat is er kenmerkend aan de beleving in een spontane helderziende ervaring? Drie kenmerken van de beleving lijken fundamenteel:

1. De beleving is persoonlijk, dat wil zeggen, de beleving bestaat uit elementen die van persoonlijk belang zijn of zijn geweest.
2. De beleving is zeldzaam, dat wil zeggen, het is weliswaar een beleving die iedereen vaak heeft zoals een droom, voorstelling of intuïtie, of onder bepaalde omstandigheden kan hebben zoals een hallucinatie, maar zij groeit slechts bij ongeveer een op de vijf mensen ooit in hun leven uit tot een helderziende ervaring. Bij ongeveer vier van de vijf mensen die ooit zo’n ervaring hebben, gebeurt dat ook maar één keer in hun hele leven. Minder dan een op de honderd mensen geeft aan regelmatig dergelijke belevingen te hebben.
3. De beleving is spontaan, dat wil zeggen, de persoon krijgt de beleving zonder zich op wat voor manier dan ook te hebben ingesteld op het krijgen van een beleving die later tot een helderziende ervaring uitgroeit.

Kortom, de beleving in deze helderziende ervaring is persoonlijk, zeldzaam en spontaan.

Uit de analyses van verzamelingen spontane helderziende ervaringen (zie later in hoofdstuk 3) blijkt dat ongeveer 75% van de mensen die ooit een opmerkelijke ervaring hebben gehad, een ervaring meldt waarbij de beleving in verband leek te staan met een gebeurtenis rond iemand anders, zoals ook in ons voorbeeld het geval was. Ongeveer 20% geeft een ervaring aan waarbij men de beleving in verband zag staan met een toekomstige gebeurtenis rond de eigen persoon, en ongeveer 5% een ervaring waarbij men de beleving in verband bracht met een algemene gebeurtenis die niet op een specifieke persoon slaat, zoals een natuurramp.

Wij zullen ons in deze verhandeling alleen op de ervaringen richten waarbij de beleving in verband lijkt te staan met een gebeurtenis rond iemand anders. In het algemeen kan gesteld worden dat de ervaringen waarbij de beleving op de persoon zelf of op het wereldgebeuren slaat, soortgelijke vragen oproepen als de ervaringen waarbij de beleving iemand anders betreft. We zullen ons overigens vaker beperken tot het type helderziende ervaring dat het meeste voorkomt te midden van andere typen. Omwille van de duidelijkheid bespreken we bijvoorbeeld gaandeweg ook alleen de hoofdvariant van spontane ervaringen. Die hoofdvariant is dat mensen soms dromen over de dood van een dierbare, die op dat moment of korte tijd later ook onverwacht sterft.

3. PSYCHOLOGIE EN PARAPSYCHOLOGIE

Menselijke ervaringen in het algemeen, en dus niet alleen helderziende ervaringen, zijn moeilijk te bestuderen. Als wetenschap kan de psychologie zich alleen richten op meetbare fragmenten van het menselijk functioneren, vooral van het gedrag. Een algemeen bekend voorbeeld daarvan is dat men de intelligentie van iemand onder meer probeert te bepalen door te bekijken hoeveel opgaven van een zekere moeilijkheidsgraad hij binnen een bepaalde tijd kan oplossen. De psychologie richt zich ook op meetbaar gedrag wanneer ervaringen van mensen centraal staan. Er wordt dan gelet op gedrag dat verondersteld wordt voort te vloeien uit die ervaringen. Ook in de parapsychologie gaat men op deze wijze te werk.

In de psychologie wordt bestudeerd hoe de mens informatie verwerkt (met name hoe hij zintuiglijk waarneemt, zich iets herinnert en redeneert), hoe de mens leert, hoe de mens zich gedraagt enzovoort.

De parapsychologie heeft vooral te maken met het gangbare psychologische model van de mens als informatieverwerkend wezen. (We zijn een groot deel van de dag en de nacht bezig met het verwerken van informatie in allerlei vorm.) *Dat model houdt onder meer in dat een mens op geen andere wijze over juiste informatie over gebeurtenissen kan beschikken dan via zintuiglijk waarnemen, zich iets herinneren of redeneren.* Helderziende ervaringen lijken echter strij-

dig met dit model: zij suggereren namelijk dat er nog een andere, voorlopig onbegrepen manier zou kunnen zijn om over juiste informatie te beschikken.

In de wetenschap in het algemeen en dus ook in de psychologie, gaat het erom, nog niet begrepen verschijnselen te verklaren via onderzoek. Vandaar dat een groep onderzoekers binnen de psychologie tot taak heeft te onderzoeken waarom en onder welke omstandigheden welke mensen helderziende ervaringen hebben. Precies zoals een andere groep onderzoekers binnen de psychologie bijvoorbeeld tot taak heeft na te gaan waarom en onder welke omstandigheden welke mensen goed leren, en weer een andere groep tot taak heeft na te gaan waarom en onder welke omstandigheden welke mensen bang of depressief zijn. Het gaat om het vinden van factoren die maken dat mensen helderziende ervaringen hebben, goed leren, bang of depressief zijn enzovoort. Die afzonderlijke groepen onderzoekers noemt men vakgroepen.

De vakgroep parapsychologie (met de naam *Parapsychologisch Laboratorium*) is verbonden aan de *Rijksuniversiteit van Utrecht* en bestaat op dit moment (1987) uit vier mensen. Zij onderzoeken menselijke ervaringen die op het eerste gezicht niet in de gangbare theorieën over de werkelijkheid passen en daarom paranormaal worden genoemd. De onderzoekers richten zich in het bijzonder op het zoeken naar factoren die een rol spelen bij helderziende ervaringen, het type paranormale ervaring dat het meeste voorkomt.

In dit boek gaat het dan ook alleen over helderziende ervaringen. Allerlei andere soorten, als paranormaal aangeduide, ervaringen zoals het gevoel geesten van overledenen te hebben gezien, het gevoel andere mensen te hebben genezen, het gevoel met de geest uit het eigen lichaam te zijn getreden, het gevoel materie te hebben beïnvloed enzovoort, komen in dit boek niet ter sprake. In het algemeen kan men echter wel stellen dat dit soort ervaringen soortgelijke vragen oproept als de helderziende ervaringen.

4. PARAPSYCHOLOOG EN PARAGNOST

Parapsychologie is dus een van de onderzoeksgebieden binnen de psychologie. Het voorvoegsel *para-* in het woord parapsychologie heeft voor veel begripsverwarring gezorgd. Men bedoelde ermee aan te geven dat er in dat vakgebied vooral ervaringen worden bestudeerd die niet binnen het gangbare psychologische model van de mens als informatieverwerkend wezen lijken te passen. Jammer genoeg bleken heel veel mensen het woord parapsychologie te begrijpen als het beoefenen van de psychologie op een andere manier dan de gebruikelijke. Dat is echter een misverstand. De parapsychologie bedient zich van hetzelfde soort onderzoeksmethoden als de andere vakgebieden in de psychologie.

Ook het woord parapsycholoog wordt nogal eens verkeerd begrepen. Bij een parapsycholoog denkt men dan soms aan iemand die beweert over een helderziende of een andere raadselachtige gave te beschikken. En dat is volstrekt onjuist. Een parapsycholoog is een psycholoog. Het voorvoegsel *para-* geeft alleen aan met welk onderwerp van psychologisch onderzoek hij bezig is. Op dezelfde wijze noemt men een psycholoog die afwijkend menselijk gedrag bestudeert, een klinisch psycholoog.

De mensen die men vaak ten onrechte met parapsycholoog aanduidt, zoals in de landelijke dagbladen bijvoorbeeld nog regelmatig gebeurt, heten paragnosten. In het vakgebied worden met paragnosten *de mensen aangeduid die denken, bewust en op verzoek, op een andere manier dan via zintuiglijk waarnemen, zich iets herinneren of redeneren, iets over voor hen onbekende mensen of situaties te weten te kunnen komen.*

Een paragnost probeert dus bewust helderziende ervaringen op te roepen en een parapsycholoog is iemand die onder meer die bezigheid onderzoekt.

Iedereen mag zich paragnost noemen. Daarentegen zijn parapsychologen in principe eerst als psycholoog afgestudeerd. Maar op het onderzoeksterrein parapsychologie zijn ook mensen actief met een andere academische wetenschappelijke achtergrond, met name de natuurkunde.

Er bestaat een internationale vereniging van parapsychologen, de *Parapsychological Association*, die sinds 1969 lid is van de American Association for the Advancement of Science, het Amerikaanse equivalent van onze Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. De leden van de Parapsychological Association publiceren de resultaten van hun onderzoek in enkele vaktijdschriften waarvan de *Journal of Parapsychology* en de *European Journal of Parapsychology* de belangrijkste zijn.

5. WEL OF GEEN ONDERZOEK NAAR HELDERZIENDHEID

Er zijn twee vaak geopperde opvattingen over onderzoek van helderziende ervaringen, die beide aannemelijk lijken maar het niet zijn. De ene opvatting houdt in dat het bestaan van een helderziend proces bewezen is, omdat zoveel verschillende mensen dergelijke ervaringen rapporteren. Dat proces zou onder bepaalde omstandigheden optreden en onder andere niet, precies zoals bij mensen onder bepaalde omstandigheden bijvoorbeeld een leerproces optreedt en onder andere niet. Het probleem zou slechts zijn te ontdekken welke die omstandigheden zijn. Het onderzoek zou zich alleen daarop hoeven te richten.

De tweede opvatting, die bijna tegenovergesteld is aan de eerste, houdt in dat helderziende ervaringen helemaal niet hoeven te worden bestudeerd, zolang niet onomstotelijk bewezen is dat er een helderziend proces bestaat.

De eerste opvatting is onjuist omdat het feit dat helderziende ervaringen worden gerapporteerd tot nu toe hoogstens kan worden opgevat als een bewijs voor het bestaan van de ervaringen zelf, maar niet als een bewijs voor de werking van een nog onbekend proces. Ook bekende processen kunnen helderziende ervaringen veroorzaken of op zijn minst beïnvloeden. Dat zullen we verderop in de verhandeling zien.

De tweede opvatting is ongerechtvaardigd omdat helderziende ervaringen evenzeer de moeite van het bestuderen waard zijn als andere soorten menselijke ervaringen, zeker zolang niet echt bekend is welke processen zich bij die ervaringen afspelen en wanneer ze zich voor-

doen. Hallucinaties bijvoorbeeld worden ook nog steeds bestudeerd, juist om de oorzaken ervan te leren kennen. Men kan niet om het onderzoeken van helderziende ervaringen heen, al was het maar omdat ongeveer een op de vijf mensen in de westerse wereld zegt op zijn minst één keer in zijn leven zelf een dergelijke ervaring te hebben gehad.

Er *moet* en er *mag* dus eenvoudigweg gezocht worden naar een antwoord op de vraag waarom en wanneer welke mensen dergelijke ervaringen hebben. Het bestaan van een nog onbekend proces wordt bij parapsychologisch onderzoek als één, maar ook niet meer dan één van de mogelijkheden beschouwd. Zowel de mensen die het bestaan van een dergelijk proces bij voorbaat voor bewezen houden, als degenen die het onderzoeken van dergelijke ervaringen eigenlijk maar onzin vinden, drukken niet meer uit dan hun persoonlijke overtuiging dan wel scepsis over dit facet van het leven. Het is niet ondenkbaar dat de persoonlijke voorstelling van de gewenste, respectievelijk gevreesde gevolgen die zo'n eventueel bestaand en misschien zelfs beheersbaar proces zou kunnen hebben, ertoe leidt dat men over dit onderwerp een weinig afstandelijk oordeel heeft. Dat oordeel is bovendien meestal alleen gebaseerd op een of meer ervaringen die men zelf heeft gehad, waarover men gehoord heeft van familieleden of bekenden of die als spectaculaire verhalen in de media ten tonele werden gevoerd.

Het is echter leerzamer kennis te nemen van goed gecontroleerde verzamelingen van dit soort ervaringen, liefst zogenoemde *gesloten verzamelingen*, zoals we verderop in deze verhandeling zullen zien.

2. Onderzoek naar helderziendheid

1. VAN SPONTANE BELEVING NAAR MEETBAAR RAADGEDRAG

Al in de oudheid zijn er spontane helderziende ervaringen opgetekend en sinds 1880 heeft men er gerichte wetenschappelijke belangstelling voor. In Engeland begon men toen een zo goed mogelijk verantwoorde verzameling aan te leggen. De nadruk lag daarbij op ervaringen die te maken hadden met de dood of dreigende dood van een familielid of bekende. Het leek er op grond van die verzameling op dat iedereen in principe wel een enkele keer in zijn leven een spontane helderziende ervaring kon krijgen.

Rond 1930 lanceerde de Amerikaan J. Rhine het vergaande idee dat spontane helderziende ervaringen zouden kunnen duiden op een algemeen menselijk, bewust hanteerbaar te maken vermogen tot helderziendheid. Hij stelde dat het om een vermogen zou kunnen gaan dat men naar believen bij iedereen zou kunnen activeren, als men maar de gunstige voorwaarden wist te creëren. Het zou vergelijkbaar kunnen zijn met het algemeen menselijk vermogen tot leren, dat ook onder bepaalde voorwaarden het beste tot zijn recht komt.

Het probleem was hoe men een dergelijk verondersteld vermogen zou kunnen meten. Bij de meeste spontane helderziende ervaringen gaat het om een onverwachte overeenkomst tussen wat de ene persoon beleeft en wat de andere persoon overkomt. Er lijkt sprake van een onbekende vorm van communicatie tussen beiden, waarbij de een als ‘zender’ optreedt en de ander als ‘ontvanger’. Rhine bedacht een test, die daarop aansloot. Hij zette twee willekeurige mensen in verschillende kamers. Vervolgens liet hij een van beiden kijken naar een willekeurig getrokken kaart uit een serie van vijf kaarten, waarop respectievelijk een vierkant, cirkel, kruis, ster, en golflijn stonden afgebeeld. Die kaart noemde hij de ‘doelkaart’ (of het ‘doel’) en de

persoon die ernaar zat te kijken fungeerde als ‘zender’. De persoon in de andere kamer moest raden naar welke van de vijf kaarten de zender zat te kijken. De radende persoon fungeerde als ‘ontvanger’.

Rhine was overigens niet de eerste die zo’n test bedacht. Soortgelijke tests waren al eerder gebruikt, onder meer rond 1920 in Groningen door professor G. Heymans, de grondlegger van zowel de experimentele psychologie als van de parapsychologie in Nederland. Ze werden echter tot dan toe alleen gebruikt bij mensen die het gevoel hadden een helderziende begaafdheid te hebben. Rhine was de eerste die opperde dat het om een algemeen menselijk vermogen zou kunnen gaan en deed daarom zo’n test met willekeurige mensen.

Bij de test wordt de situatie die optreedt bij een spontane helderziende ervaring gesimuleerd. De ontvanger probeert te raden (dit staat voor wat de *beleving* is in een spontane ervaring) naar welke doelkaart de zender kijkt (dit staat voor wat de *gebeurtenis* is in een spontane ervaring) en als er goed geraden wordt, dan is er sprake van een zogenoemde ‘treffer’ (dit staat voor wat de *overeenkomst is tussen de beleving en de gebeurtenis* in een spontane ervaring).

Als men ervoor zorgt dat elk normaal contact tussen de twee mensen is uitgesloten, dan is een treffer niet te verklaren in termen van zintuiglijk waarnemen, zich iets herinneren of redeneren. Elke treffer kan alleen berusten op toeval of op een helderziend proces. Bij 100 keer raden is op grond van toeval de kans het grootst dat de ontvanger het doel 20 keer goed raadt. Als hij nu 25 keer goed raadt, is dat wel een afwijking van die grootste kans, maar die afwijking is niet interessant want de kans op 25 keer goed raden is nog veel te groot om het aannemelijk te maken dat er meer dan toeval in het spel is. Als de ontvanger echter bijvoorbeeld 35 van de 100 keer goed raadt, wordt het anders. Dan is de berekende kans, aangenomen dat er alleen toeval in het spel is, zo klein dat men naast het toeval wel een helderziend proces moet veronderstellen. Tenminste als die ene proef op zichzelf beoordeeld zou mogen worden. Later zullen we zien waarom dat niet het geval is.

Het is duidelijk dat men via zo’n raadtest het helderziende ‘vermogen’ van iemand in een precieze ‘score’ kan vastleggen, op een soort-

gelijke wijze als men de intelligentie van iemand in een score kan vastleggen. Het is echter ook duidelijk dat in de test werd voorbijgegaan aan alle drie de kenmerken die fundamenteel lijken voor de beleving in een spontane helderziende ervaring in het dagelijks leven:

- ♦ Het *persoonlijke* van de beleving ontbreekt: de doelkaarten hebben geen enkele emotionele betekenis voor de ontvanger.
- ♦ Het *zeldzame* van de beleving ontbreekt: het raden van doelkaarten kan tot in het oneindige herhaald worden met elke willekeurige ontvanger.
- ♦ Het *spontane* van de beleving ontbreekt: de ontvanger stelt zich juist in op het raden van doelkaarten.

Desondanks had Rhine succes in zijn eerste experimenten. Er werd vaker goed geraden dan op grond van de kansberekening aannemelijk was. Was dan geen van de drie kenmerken van de spontane helderziende beleving fundamenteel? Rhines experimenten veroorzaakten veel opschudding. Op dat moment had hij in feite nog helemaal niet naar gunstige voorwaarden voor het optreden van helderziendheid gezocht. Hij had alleen nog maar laten zien dat onderzoek naar een algemeen helderziend vermogen bij de mens beloften inhield. Het idee van een hanteerbaar te maken vermogen tot helderziendheid heeft door zijn eerste succesvolle experimenten postgevat. Vanzelfsprekend begonnen hijzelf en andere onderzoekers daarna een ware speurtocht naar de voorwaarden waaronder de beste resultaten bij deze of soortgelijke raadtests zouden kunnen worden verkregen bij willekeurige personen.

We zullen nu eerst een voorbeeld bespreken van een door onszelf uitgevoerd raadexperiment met willekeurige mensen. Vervolgens zullen we aan de hand daarvan bekijken welke vragen de resultaten van een afzonderlijk raadexperiment, en welke vragen de resultaten van alle tot nu toe uitgevoerde raadexperimenten als geheel, oproepen.

2. EEN RAADEXPERIMENT MET WILLEKEURIGE MENSEN

Als mensen mondeling of schriftelijk verslag doen van hun helderziende ervaringen, geven ze meestal aan dat de beleving daaruit bestond dat ze iets ‘zagen’. Dat kan zowel in droomtoestand als in waaktoestand het geval zijn. Dat ‘zien’ kunnen we het beste ‘zich iets voorstellen’ noemen. In een voorstelling worden aparte elementen die in ons geheugen liggen opgeslagen, tot een nieuw patroon samengevoegd. Bijvoorbeeld: Men heeft een ‘beeld’ van zijn ouderlijk huis. Men heeft ook een ‘beeld’ van brand. Uit deze twee beelden kan in een droom of als men wakker is, de voorstelling ‘mijn ouderlijk huis staat in brand’ ontstaan.

Omdat het ‘zien’ enerzijds zo’n overheersende rol lijkt te spelen bij spontane ervaringen, terwijl er anderzijds ook ervaringen gerapporteerd worden waar helemaal geen ‘zien’ aan te pas lijkt te komen (men geeft bijvoorbeeld aan alleen iets ‘geweten’ te hebben), kan men door middel van een raadexperiment proberen na te gaan of willekeurige mensen misschien tot andere resultaten komen als ze zich het te raden doel proberen voor te stellen, dan wanneer ze dat niet doen.

Het experiment waarin deze vraag aan de orde kwam, zullen we hier voor de duidelijkheid enigszins aangepast bespreken.

Er waren 20 willekeurige mensen uitgenodigd aan het experiment deel te nemen. (Willekeurige mensen wil zeggen dat het meedoen los stond van de vraag of ze al dan niet ooit een spontane helderziende ervaring hadden gehad.) De ontvanger kreeg een vel papier voor zich met daarop een vierkant van 10 bij 10 cm., onderverdeeld in 100 vierkante centimeters. De taak van de *zender* bestond eruit dat hij naar een van de 100 vierkantjes moest kijken: het doelvierkantje. Op grond van toeval werd bepaald naar welk van de 100 vierkantjes de zender keek. De *ontvanger* moest op hetzelfde moment een van de 100 vierkantjes aankruisen. De bedoeling was uiteraard dat hij het doelvierkantje probeerde aan te kruisen.

Dit moesten de 20 deelnemers een aantal keren doen onder twee verschillende condities. Iedereen moest 10 pogingen doen in de ene conditie en 10 in de andere. (Na elke poging kreeg de ontvanger weer een nieuw vel papier met daarop het vierkant van 10 bij 10 cm.) In de

ene conditie ('zich het doel wel voorstellen') mocht de ontvanger zo'n vierkantje pas aankruisen wanneer hij telkens eerst de ogen gesloten had, zich het vierkant van 10 bij 10 cm. voor de geest had gehaald en had geprobeerd te 'zien' welk van de 100 vierkantjes zich als het ware opdrong. De andere conditie ('zich het doel niet voorstellen') hield in dat de ontvanger telkens direct en zonder nadenken een vierkantje moest aankruisen.

In elk van beide condities hebben we dus 200 pogingen gedaan (20 personen deden ieder 10 pogingen). De opzet van het experiment kwam geheel overeen met Rhines opzet: het ging niet om persoonlijke belevingen maar om raadgegedrag, er werden willekeurige mensen ingezet, en deze stelden zich in op het raden van doelvierkantjes. Het laten maken van een keus van één op honderd in plaats van één op vijf heeft als voordeel dat ook analyses op de gegevens mogelijk zijn, die beter aansluiten op het meer of minder treffende karakter van spontane helderziende ervaringen zoals ze in het dagelijks leven voorkomen. Dit wordt hieronder verduidelijkt.

Welke resultaten zouden we mogelijkerwijs kunnen verwachten als er sprake zou zijn van een zeker helderziend vermogen bij onze willekeurige deelnemers? Op grond van wat we in spontane helderziende ervaringen te zien krijgen, is er een aantal gelijkwaardige mogelijkheden.

1. Het vermogen zou soms perfect kunnen werken.

Bij spontane helderziende ervaringen is er in een aantal gevallen een zeer treffende overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis. In het voorbeeld van de vrouw die over haar vader droomt en met een somber gevoel wakker wordt, had het ook zo kunnen zijn dat ze had aangegeven dat ze om vier uur in de nacht wakker was geworden met het gevoel dat haar vader was overleden en dat later was gebleken dat dat ook precies op dat tijdstip was gebeurd.

Vertaald naar het experiment hield dit in dat het zou kunnen zijn dat in een of in beide series van 200 pogingen vaker precies het doelvierkantje – en niet een of ander vierkantje in de buurt – was aangekruist dan men op grond van toeval alleen mocht verwachten. Met andere woorden, er zou sprake kunnen zijn van een soms volgens

een alles-of-niets-principe werkend vermogen: het is raak en dan ook helemaal. De kans op een precieze treffer is 1 op 100 bij elke poging. Op grond van toeval alleen is de kans het grootst dat men bij 200 pogingen 2 van dergelijke treffers vindt ($200:100 = 2$).

2. Het vermogen zou soms niet perfect kunnen werken wat inhoud betreft.

Bij spontane helderziende ervaringen verschilt de overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis, wat inhoud betreft, van geval tot geval. In het voorbeeld van de vrouw die over haar vader droomt en met een somber gevoel wakker wordt, had het ook zo kunnen zijn dat ze had aangegeven dat niet haar vader maar haar moeder die nacht was overleden.

Met andere woorden, er lijken verschuivingen in inhoud te kunnen optreden. Vertaald naar het experiment hield dit in dat het zo zou kunnen zijn dat bij elke poging niet precies het goede vierkantje werd aangekruist, maar een vierkantje in de buurt van het doelvierkantje. Om die mogelijkheid na te gaan werd het grote vierkant van 10 bij 10 cm. verdeeld in vier delen van 5 bij 5 cm. Van elk aangekruist vierkantje werd bepaald bij welk deel van het grote vierkant het behoorde. Op dezelfde manier werd bepaald bij welk deel van het grote vierkant het doelvierkantje behoorde. Als beide tot hetzelfde deel van het grote vierkant behoorden, dan was er in deze analyse sprake van een treffer. Op grond van toeval alleen is de kans het grootst dat men bij 200 pogingen 50 van dergelijke treffers vindt ($200:4 = 50$).

3. Het vermogen zou soms niet perfect kunnen werken wat tijdstip betreft.

Bij spontane helderziende ervaringen verschilt de overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis, ook wat tijdstip betreft, van geval tot geval. In het voorbeeld van de vrouw die over haar vader droomt en met een somber gevoel wakker wordt, had het ook zo kunnen zijn dat ze had aangegeven dat haar vader pas twee nachten later was overleden. Met andere woorden, er lijken verschuivingen in tijdstip te kunnen optreden. Vertaald naar het experiment hield dit in dat men doel-

vierkantjes mogelijk wel aankruiste, maar te vroeg of te laat. Zoals gezegd deed iedere deelnemer in elk van beide condities een serie van 10 pogingen. Elke serie van 10 aangekruiste vierkantjes zou als geheel meer overeenkomsten kunnen vertonen met de daarbij behorende serie van 10 doelvierkantjes dan men op grond van toeval alleen zou verwachten. Om deze mogelijkheid na te gaan werd elk van de 10 aangekruiste vierkantjes afzonderlijk vergeleken met alle 10 doelvierkantjes. Als een aangekruist doelvierkantje overeenkwam met een van de 10 doelvierkantjes, dan was er in deze analyse sprake van een treffer. Op grond van toeval alleen is de kans het grootst dat men bij 200 pogingen 20 van dergelijke treffers vindt ($200 \times 10 : 100 = 20$).

4. Het vermogen zou soms alleen globaal kunnen werken en de persoon alleen een beetje kunnen helpen het doel op te sporen.

Bij spontane helderziende ervaringen is de overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis in een aantal gevallen maar heel globaal. In het voorbeeld van de vrouw die over haar vader droomt en met een somber gevoel wakker wordt, had het zo kunnen zijn dat ze had aangegeven dat ze alleen maar met een somber gevoel wakker was geworden en dat er die nacht een gezinslid was overleden.

Vertaald naar het experiment hield dit in dat de afstand tussen elk aangekruist vierkantje en het daarbij behorende doelvierkantje gemeten werd. Het zou zo kunnen zijn dat er systematisch een kleinere afstand was tussen de aangekruiste vierkantjes en de doelvierkantjes dan men op grond van toeval alleen zou verwachten.

De uitkomst van het experiment was als volgt:

Het bleek dat zeven keer precies het goede vierkantje op het goede moment was aangekruist in de conditie 'zich het doel wel voorstellen' en niet één keer in de conditie 'zich het doel niet voorstellen'. Het eerste is meer dan men op grond van toeval alleen zou verwachten. De kans dat men zuiver toevallig zeven keer of vaker het juiste vierkantje aankruist bij 200 pogingen is kleiner dan een half procent. In de psychologie en de wetenschap in het algemeen houdt men aan dat een opzichzelfstaande uitkomst als niet toevallig wordt beschouwd wanneer de kans op die uitkomst kleiner is dan één pro-

cent. Men spreekt dan van een betekenisvolle afwijking van wat op grond van toeval te verwachten is of van een significant resultaat. Geen van de analyses die onder 2, 3 en 4 zijn beschreven, gaf een significant resultaat te zien.

Men zou geneigd kunnen zijn hieruit te concluderen dat het zich voorstellen van het doel dus iets te maken heeft met het veronderstelde helderziende vermogen en wel alleen op basis van een alles-of-niets-principe. Maar die conclusie is geenszins verantwoord, zoals na verdere overweging van de betekenis van de uitkomst blijkt.

3. HET BETEKENISPROBLEEM BIJ EEN AFZONDERLIJK RAADEXPERIMENT

Het bepalen van de betekenis van de uitkomst van het experiment is een groter probleem dan op het eerste gezicht lijkt.

In de eerste plaats is er niet één maar zijn er acht gelijkwaardige analyses uitgevoerd op de gegevens van het experiment. Voor elk van de twee condities, zich het doel wel voorstellen en zich het doel niet voorstellen, vier: perfecte overeenkomst, verschuiving in inhoud, verschuiving in tijdstip, globale overeenkomst. De betekenis van een significant resultaat in één van de analyses van een afzonderlijk experiment, is kleiner naarmate het aantal uitgevoerde analyses groter is. Naarmate er meer analyses worden uitgevoerd, wordt de kans op een – toevallig – significant resultaat in één van de analyses namelijk ook groter.

In de tweede plaats moet men zich realiseren dat men het resultaat van zeven treffers bij 200 pogingen ook anders kan formuleren en dan kan zeggen dat er *slechts* zeven treffers bij 200 pogingen waren. Als er een helderziend vermogen werkzaam is geweest, heeft dat dus maar heel zeldzaam gewerkt. De werking van het veronderstelde vermogen wordt in ieder geval verre overschaduwed door de werking van andere processen, die kennelijk veel sterker zijn. Daar komt nog bij dat men niet weet welke van de zeven treffers eventueel op toeval berusten en welke eventueel op het veronderstelde vermogen. Het zou kunnen zijn dat het veronderstelde vermogen maar bij één van de zeven treffers echt werkzaam was en dat de rest van de treffers toevallig tot stand is gekomen.

In de derde plaats nodigt een dergelijk resultaat natuurlijk uit tot

een herhaling van het experiment. Dat is de meest logische stap na zo'n resultaat. Als het inderdaad zo zou zijn dat er een helderziend vermogen aan het werk was geweest op de alles-of-niets-basis en op grond van de voorwaarde dat het zich voorstellen van het doel noodzakelijk is, dan zouden we een soortgelijk resultaat bij een herhaling van het experiment verwachten. De gevonden afwijking bleek echter, toen het experiment werd herhaald, niet opnieuw te worden gevonden. Er was nu slechts één treffer in de conditie van het zich wel voorstellen van het doel en er waren er drie in de conditie van het zich niet voorstellen van het doel. Ook nu gaf geen van de andere analyses een significante afwijking te zien van wat op grond van toeval te verwachten was.

Een en ander leidt tot de conclusie dat het in het eerste experiment gevonden significante resultaat waarschijnlijk toch toevallig tot stand is gekomen.

Daarmee staan we voor een volgende vraag. Hoe verhoudt het resultaat van dit afzonderlijke experiment zich tot de resultaten van de andere parapsychologische raadexperimenten die er in de loop der tijden zijn uitgevoerd? Welke algemene betekenis heeft het experiment?

4. ALGEMEEN BETEKENISPROBLEEM BIJ RAADEXPERIMENTEN

De eerste, soortgelijke maar meer succesvolle raadexperimenten van Rhine werden natuurlijk zeer kritisch bekeken, vooral omdat er al gauw een kaartje aanhing met de boodschap dat het bestaan van een algemeen helderziend vermogen bij mensen bewezen was. Er volgden veel soortgelijke experimenten. In een aantal gevallen leverden ook die een significant resultaat op, maar in een groot aantal gevallen ook niet.

Kortom, er bleek niet alleen een betekenisprobleem bij afzonderlijke experimenten te zijn. Er ontstond op den duur ook een betekenisprobleem op grote schaal: hoe verhouden de experimenten met en de experimenten zonder significante resultaten zich tot elkaar? Er zijn in de loop van de tijd heel wat omstandigheden onderzocht, die mogelijk een positieve voorwaarde zouden kunnen vormen voor de

werking van het veronderstelde vermogen bij de test van Rhine of bij soortgelijke raadtests. En dat leverde steeds hetzelfde beeld op. Een onderzoeker vond een bepaald verband in een experiment, bijvoorbeeld het verband dat mensen die in de mogelijkheid van een helderziend vermogen geloven, beter ‘scoren’ bij de test dan mensen die daar niet in geloven. Maar als dezelfde of een andere onderzoeker het experiment herhaalde, werd dat verband weer niet gevonden. Het komt niet alleen in de parapsychologie voor dat er een experiment wordt gedaan met een significant resultaat dat in een herhalings-experiment blijkt niet te kunnen worden bevestigd. Ook in andere vakgebieden komt dat regelmatig voor. In de parapsychologie is het echter eerder regel dan uitzondering gebleken.

Sinds Rhine zijn vergaande idee van een algemeen menselijk vermogen tot helderziendheid lanceerde, is er geen enkele voorwaarde gevonden die op een betrouwbare en voorspelbare manier bleek samen te hangen met het raadgegedrag bij zijn test of bij soortgelijke raadtests. Volgens Rhine wees dat erop dat het extreem moeilijk was de voorwaarden te vinden waaronder het veronderstelde vermogen het beste tot zijn recht zou komen.

Maar wetenschappers buiten en binnen de parapsychologie werden gaandeweg steeds kritischer tegenover Rhines uitgangspunt dat het om een algemeen menselijk vermogen zou gaan. Rhine en anderen wezen als reactie daarop naar een aantal afzonderlijke raadexperimenten, waarin zeer extreme afwijkingen waren gevonden van wat men op grond van louter toeval als resultaat mocht verwachten. Het kon dan ook niet uitblijven dat de kritiek zich vervolgens tevens op die afzonderlijke experimenten ging richten.

Die kritiek behelsde vooral twee punten die echter geen van beide de kern van het algemene betekenisprobleem vormen: welke betekenis hebben alle uitgevoerde raadexperimenten als geheel?

De ernstigste vorm van kritiek was het in twijfel trekken van de integriteit van de onderzoekers die betrokken waren geweest bij de experimenten met extreem significante resultaten. Het zou niet helemaal uitgesloten zijn dat individuele onderzoekers met de gegevens hadden gemanipuleerd. In een enkel geval is inderdaad ook aangetoond

dat een onderzoeker had gefraudeerd. Los van het feit dat zoiets ook in andere takken van wetenschap wel eens is voorgekomen, kan dit punt echter nooit de kern van het betekenisprobleem zijn, omdat er andere experimenten met extreme resultaten overblijven waarvan niet is aangetoond dat de onderzoeker had gemanipuleerd.

De andere vorm van kritiek was het wijzen op mogelijke fouten van onderzoekers bij de opstelling van het experiment en bij het verwerken van de gegevens. Wat de opstelling van het experiment betreft zouden ze slordig geweest kunnen zijn, zodat niet helemaal was uitgesloten dat de deelnemers aan het experiment op een normale manier hadden kunnen weten wat het te raden doel was. Ook dit is in enkele gevallen inderdaad aangetoond. En los van het feit dat ook dergelijke fouten in andere takken van wetenschap voorkomen, kan dit punt evenmin de kern van het betekenisprobleem zijn, omdat er andere experimenten met extreme resultaten overblijven waarvan niet is aangetoond dat er dergelijke fouten zijn gemaakt.

De kern van het betekenisprobleem ligt veel meer in een ander vlak. De vraag welke betekenis het resultaat van een afzonderlijk raadexperiment heeft, moet in de eerste plaats worden gezien in het licht van het feit dat elk afzonderlijk raadexperiment een deel is van een geheel, dat gevormd wordt door alle uitgevoerde raadexperimenten samen. Zoals we het resultaat van een bepaalde analyse in een afzonderlijk raadexperiment moeten zien in de context van alle uitgevoerde analyses van dat experiment, zo moet het resultaat van een bepaald raadexperiment gezien worden in de context van het totaal aan uitgevoerde raadexperimenten. Als grote aantallen experimenten met de test van Rhine of soortgelijke raadtests worden uitgevoerd, dan kan het volgens de kansberekening niet anders of er treedt in een aantal van die experimenten een frappant tot zeer frappant resultaat op.

Deze zienswijze is steekhoudend zolang er geen voorwaarde is opgespoord die op een betrouwbare en voorspelbare manier blijkt samen te hangen met de score van mensen bij dergelijke tests. Tot dat moment dienen alle juist uitgevoerde raadexperimenten aan elkaar te worden gelijkgesteld, onafhankelijk van de vraag welke condities in de afzonderlijke experimenten werden onderzocht.

In vakkringen wordt natuurlijk verder genuanceerd. Niet elk experi-

ment is qua opzet en uitvoering van gelijke kwaliteit. Binnen het vakgebied worden zowel de uitkomst van een experiment als de kwaliteit van de opzet en uitvoering ervan als indicatoren gebruikt voor verder onderzoek. Deze nuancering is echter voorlopig alleen voor de onderzoekers zelf interessant.

De parapsychologie heeft op dit punt ongewild een betekenisprobleem voor zichzelf geschapen. Bij een afzonderlijk experiment is meestal vastgelegd hoeveel en welke analyses zijn uitgevoerd, zodat het geven van een betekenis aan het resultaat van een bepaalde analyse in het kader van alle uitgevoerde analyses nog wel mogelijk is. Maar we hebben zelfs bij benadering geen idee hoeveel van dit soort raadexperimenten er sinds Rhine zijn uitgevoerd, zodat het geven van een betekenis aan de resultaten van een afzonderlijk experiment in het kader van het geheel aan uitgevoerde experimenten onmogelijk is.

Voor een groot deel is dat probleem een gevolg van het feit dat heel lang als norm gold dat experimenten zonder een significant resultaat, dus met een resultaat dat volgens de kansberekening te verwachten valt, niet werden gepubliceerd. Sinds vijftien jaar is de norm ‘significante resultaten, anders geen publicatie’ weliswaar vrijwel geheel verlaten door de vaktijdschriften, maar desondanks zal ook nu nog een onbekend aantal experimenten met een niet-significant resultaat niet worden gepubliceerd. Bijvoorbeeld omdat de betrokken onderzoeker het dan zelf niet de moeite waard vindt er een publicatie aan te wijden. Dat is in dit vak een groot en onoplosbaar probleem. De parapsychologie kan, noodgedwongen, juist alleen de kansverdeling als criterium hanteren om vast te stellen of er al dan niet sprake is van helderziendheid.

Samengevat: Rhines hoop om zonder meer te kunnen voorbijgaan aan het persoonlijke, zeldzame en spontane karakter van de helderziende beleving, en een algemeen menselijk vermogen tot helderziendheid te kunnen aantonen via raadexperimenten, is niet bevestigd. Bovendien hebben zijn experimenten en die van veel anderen na hem, waarbij het raden van het doel centraal stond, ongewild tot een onbepaalde hoeveelheid gegevens geleid, of in vaktermen:

tot een *niet gesloten verzameling* gegevens. Hierdoor is het onmogelijk te bepalen of er in al die experimenten samen sprake is geweest van meer dan toeval alleen.

5. VAN MEETBAAR RAADGEDRAG NAAR MEETBARE BELEVINGEN

Het uitblijven van het vinden van ook maar één voorwaarde die systematisch samenhang met de scores bij de raadtests, leidde vanaf het midden van de jaren zestig tot belangrijke heroriëntaties in het onderzoek. Men begon zich langzaam te realiseren dat men bij de raadtests aan alle drie fundamenteel lijkende kenmerken van de helderziende beleving was voorbijgegaan. Men stelde zich eerst de vraag of het falen van de kaartraadtest van Rhine niet het gevolg was van het feit dat het ‘raden van kaarten’ nauwelijks te vergelijken was met het ‘hebben van een *persoonlijke* beleving’.

Die vraag werd met name opgeworpen door M. Ullmann en S. Krippner. Zij gingen mogelijkheden zoeken om net als Rhine kwantitatief onderzoek te doen, dus onderzoek waarbij men het gedrag van de persoon kan meten en in een score kan uitdrukken, maar dan zonder aan het kenmerk van de persoonlijke betekenis van de beleving voorbij te gaan. Zij vroegen zich met name af of de droomtoestand van mensen mogelijk een gunstige voorwaarde vormt voor de werkzaamheid van het – in navolging van Rhine veronderstelde – algemeen menselijk vermogen tot helderziendheid. Dromen zijn niet alleen persoonlijke belevingen, maar zijn bovendien de belevingen die het vaakst leiden tot spontane helderziende ervaringen.

6. EEN BELEVINGSEXPERIMENT MET WILLEKEURIGE MENSEN

Rond 1955 heeft men min of meer toevallig ontdekt dat mensen gedurende de slaap veel meer en veel regelmatig dromen dan tot dan toe werd aangenomen. Uitzonderingen daargelaten droomt ieder mens enkele uren per nacht, verdeeld over verschillende fasen van de slaap. Tijdens bepaalde fasen van de slaap maken mensen bepaalde oogbewegingen. Wanneer mensen tijdens zo’n fase wakker gemaakt worden, is er ongeveer tachtig procent kans dat ze kunnen vertellen waarover ze aan het dromen waren. Deze ontdekking was ook voor

de parapsychologie heel interessant. Onderzoekers konden nu willekeurige mensen vragen te komen slapen in een zogenoemd droomlaboratorium om ze te wekken op het moment dat ze vrijwel zeker aan het dromen waren.

Het door Ullmann en Krippner op dit gegeven gebaseerde experiment bestond eruit dat men de persoon, na hem te hebben wakker gemaakt tijdens een droomfase, eerst vroeg de inhoud van de droom te beschrijven. Vervolgens vroeg men hem een tiental afbeeldingen te bekijken, met daarop allerlei verschillende taferelen, en die afbeelding aan te wijzen, die de inhoud van de droom het beste weergaf. Een andere persoon (de zender) had een tijdje zitten kijken naar een van die tien afbeeldingen (het doel) voordat de dromer (de ontvanger) wakker werd gemaakt. De zender had daardoor mogelijk de inhoud van de droom van de ontvanger (en impliciet diens keuze van de afbeelding die de droom het beste weergaf) beïnvloed. Welke van de tien afbeeldingen doel was, werd natuurlijk steeds weer op grond van toeval bepaald. Als deze proef honderd keer wordt gedaan dan is, op grond van toeval alleen, de kans het grootst dat de doelafbeelding tien keer door de dromer wordt aangewezen.

En wat gebeurde er in hun eerste experimenten? Hetzelfde als in de eerste van Rhine. De onderzoekers hadden succes. De ontvangers wezen vaker de juiste afbeelding aan dan op grond van toeval alleen aannemelijk was.

7. ALGEMEEN BETEKENISPROBLEEM BIJ BELEVINGSEXPERIMENTEN

En wat gebeurde er verder? Vrijwel hetzelfde als wat er na Rhines aanvankelijke successen gebeurde. Er kwamen al gauw soortgelijke experimenten zonder significant resultaat. Ook onderzocht men op soortgelijke wijze andere bewustzijnsstaten dan de droomtoestand. In plaats van personen wakker te maken tijdens de droom, werden ze geïsoleerd van zoveel mogelijk prikkels uit de omgeving, onder hypnose gebracht, tot diepe ontspanning gebracht enzovoort. De genoemde bewustzijnsstaten hebben met elkaar gemeen dat de aandacht van de persoon zo veel mogelijk naar binnen is gericht en zo min mogelijk wordt verstoord door prikkels vanuit de omgeving. Bij de experimenten werd steeds bekeken of de belevingen die er tijdens

die verschillende bewustzijnsstaten optraden, vaker in verband werden gebracht met de doelafbeeldingen dan op grond van toeval alleen aannemelijk was.

In sommige publicaties in de vaktijdschriften wordt gesteld dat ongeveer de helft van dit soort experimenten tot nu toe een significant resultaat heeft opgeleverd. Dat wil dus zeggen dat in die experimenten door de ontvanger een groter aantal doelafbeeldingen werd aangewezen dan op grond van toeval alleen aannemelijk was. Het zou erop lijken dat het naar binnen richten van de aandacht (in de vorm van herinneringen, voorstellingen en dromen) een gunstige voorwaarde is voor het veronderstelde algemeen menselijke vermogen tot helderziendheid.

Hoewel een veel betere schatting te maken valt van het totale aantal van dit soort uitgevoerde experimenten en de resultaten daarvan, dan met de raadexperimenten het geval was, is er echter ook hier geen sprake van een volledig overzicht van het totale aantal uitgevoerde experimenten. In het tegenwoordige laboratoriumonderzoek staat nog steeds de vraag centraal of bepaalde bewustzijnsstaten (droom, hypnose enzovoort) eventueel een gunstige voorwaarde vormen voor helderziendheid. Op langere termijn kan pas blijken of deze richting van onderzoek werkelijk iets oplevert. Op dit moment kan men echter in elk geval niet stellen dat de in de wetenschap gehanteerde norm, namelijk een vooraf voorspelbaar significant resultaat, bij dergelijke belevingsexperimenten wordt gehaald. Pas wanneer dat het geval zou zijn, zou er van een bewijs van het bestaan van een algemeen menselijk vermogen tot helderziendheid gesproken kunnen worden.

8. VAN WILLEKEURIGE MENSEN NAAR SENSITIEVEN

De beleving in een spontane helderziende ervaring lijkt, zoals eerder beschreven, drie fundamentele kenmerken te hebben. Zij is persoonlijk, zeldzaam en spontaan.

Rhine meende, achteraf gezien ten onrechte, zonder meer aan alle drie kenmerken voorbij te kunnen gaan. Het in het onderzoek betrekken van *persoonlijke* belevingen zoals door Ullman en Krippner werd gedaan, is mogelijk wel een noodzakelijke maar onvoldoende voorwaarde om veronderstelde helderziendheid werkelijk een kans

te geven. In de belevingsexperimenten met willekeurige mensen wordt altijd nog aan beide andere fundamenteel lijkende kenmerken van de beleving voorbijgegaan: de beleving is ook *zeldzaam en spontaan*. Deze gedachte riep bij ons de vraag op in hoeverre ook het tweede kenmerk van de beleving, de zeldzaamheid, in het onderzoek te betrekken zou zijn. Ook aan dit kenmerk hoeft in kwantitatief onderzoek niet te worden voorbijgegaan. Zoals eerder opgemerkt, hebben vier op de vijf mensen nooit een helderziende ervaring in hun leven. Van de een op de vijf die er wel ooit een heeft, hebben de meesten ook maar een enkele keer in hun hele leven een dergelijke ervaring. In een land als Nederland hebben slechts enkele duizenden tot tienduizenden mensen, de sensitieven, het idee regelmatig dergelijke ervaringen te hebben.

Het leek daarom de moeite waard persoonlijke belevingen van sensitieven in een experiment centraal te stellen. Het zou kunnen zijn dat het niet om een algemeen menselijk vermogen gaat, wat Rhine opperde en waar in het laboratoriumonderzoek nog steeds van uit wordt gegaan, maar om een betrekkelijk zeldzame gevoeligheid, die mogelijk alleen bij sensitieven duidelijk naar voren komt.

9. EEN BELEVINGSEXPERIMENT MET SENSITIEVEN

Sensitieven hebben misschien geleerd de belevingen die later uitgroeien tot helderziende ervaringen, te onderscheiden van de rest van hun belevingen. Mogelijkerwijs hebben die belevingen voor de sensitieven opvallende kenmerken. Misschien zijn dat zelfs voor ieder van hen weer andere kenmerken. Op grond van deze mogelijkheid werden in het experiment persoonlijke dagelijkse belevingen van sensitieven als uitgangspunt genomen. Ook dit experiment beschrijven we voor de duidelijkheid enigszins aangepast.

Aan 18 sensitieven werd gevraagd gedurende 10 dagen een ‘dagboek’ bij te houden. Daarin schreef men per dag de meest opvallende beleving op, namelijk die beleving die men de grootste kans gaf om in verband te staan met een gebeurtenis buiten zichzelf. De opzet van het experiment was verder gelijk aan de opzet van het eerder genoemde droomexperiment en soortgelijke belevingsexperimenten. De

gebeurtenis bestond eruit dat een zender iedere dag een afbeelding uit een serie van 36 afbeeldingen bekeek. Die afbeelding was het doel voor de sensitieve voor die dag. Welke afbeelding per dag het doel was, werd uiteraard ook in dit experiment op grond van toeval bepaald. De persoon schreef op het eind van de dag zijn meest opvallende beleving op en bepaalde welke afbeelding die beleving het beste weergaf.

Werden er in het droomexperiment en soortgelijke belevingsexperimenten alleen belevingen van een bepaald type bekeken (bijvoorbeeld alleen dromen), in dit experiment kwam elk type beleving in aanmerking om eventueel een helderziend karakter te hebben. De persoon maakte zelf uit welke beleving en dus ook welk type beleving hij de grootste kans gaf om met iets wat er buiten hem gebeurde in verband te staan.

Er werden vier typen beleving onderscheiden, te weten *waarnemingen*, *herinneringen*, *voorstellingen* en *dromen*. Onder *waarnemingen* werden die belevingen verstaan waarbij de persoon iets zag, hoorde, voelde enzovoort, dus in de normale betekenis van het woord waarnemen. Bijvoorbeeld: 'Ik zag vandaag mijn vriend lopen.' Onder *herinneringen* werden die belevingen verstaan waarbij de persoon vooral aan iets dacht dat zich in het verleden in werkelijkheid had voorgedaan. Bijvoorbeeld: 'Ik dacht aan het knikkeren met mijn vroegere buurmeisje.' Onder *voorstellingen* werden die belevingen verstaan waarbij de persoon vooral aan iets dacht dat zich in het verleden nooit werkelijk had voorgedaan. Bijvoorbeeld: 'Ik "zag" mijn ouderlijk huis in brand staan.' Het begrip *dromen* behoeft geen nadere uitleg. In dit experiment kon dus tevens rechtstreeks worden bekeken of een bepaald type beleving misschien vaker een helderziend karakter heeft dan andere typen beleving.

Welke resultaten kunnen we ons vooraf voorstellen bij dit experiment? Op grond van de verschillen in mate van overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis bij spontane helderziende ervaringen, voerden we ook hier een aantal gelijkwaardige analyses uit, op vergelijkbare wijze als bij het eerder beschreven raadexperiment.

Ten eerste zou de helderziende gevoeligheid soms perfect kunnen werken wat inhoud en tijdstip betreft. Er zou sprake kunnen zijn van

een soms volgens een alles-of-niets-principe werkende gevoeligheid. De belevingen van de deelnemers aan het experiment zouden dan, vaker dan op grond van toeval te verwachten is, precies naar de goede afbeelding uit de set van 36 moeten verwijzen. Uitgaande van de 18 personen in het experiment en uitgaande van de voorwaarde dat iedereen gedurende 10 dagen elke dag 1 beleving opschreef en daarmee 1 afbeelding in verband bracht, is op grond van toeval alleen de kans het grootst dat 5 van deze treffers worden gevonden ($18 \times 10 \times 1 : 36 = 5$).

Ten tweede zou de gevoeligheid soms niet perfect kunnen werken wat inhoud betreft. Er zou sprake kunnen zijn van verschuiving in inhoud.

De set afbeeldingen was zo opgebouwd dat sommige afbeeldingen meer met elkaar gemeen hadden dan andere. Dat was een van de redenen om 36 afbeeldingen te gebruiken. De serie afbeeldingen was onder meer zó opgebouwd dat elke individuele afbeelding ook kon worden beschouwd als behorend tot een subserie van zes afbeeldingen. In de set van 36 afbeeldingen zaten bijvoorbeeld 6 kleuren, 6 vormen, 6 gezichten enzovoort. Als de persoon de kleur rood koos als het meest behorend bij zijn beleving van de dag, dan werd dat als een treffer beschouwd in deze analyse, wanneer een van de zes kleuren (bijvoorbeeld geel) doel was voor die dag. Dus voor deze analyse werd de serie van 36 mogelijke doelen eigenlijk gereduceerd tot een serie van 6 mogelijke doelen. Onder de eerder genoemde voorwaarden (18 personen, 10 dagen, 1 beleving per dag, 1 afbeelding bij elke beleving) is op grond van toeval de kans het grootst dat men 30 treffers vindt in deze analyse ($18 \times 10 : 6 = 30$).

Ten derde zou de gevoeligheid soms niet perfect kunnen werken wat tijdstip betreft. Er zou sprake kunnen zijn van verschuiving in tijdstip.

Vertaald naar het experiment hield dit in dat de totale serie van de 10 door de persoon genoemde afbeeldingen in de 10 dagen meer overeenkomsten zou kunnen vertonen met de totale serie van 10 doelen dan men op grond van toeval alleen zou verwachten. In deze analyse werden dus alle 10 door de persoon genoemde afbeeldingen vergeleken met zijn 10 doelafbeeldingen. Onder de eerder genoemde voor-

waarden is op grond van toeval de kans het grootst dat in deze analyse 50 treffers worden gevonden ($18 \times 10 \times 10 : 36 = 50$).

Ten vierde zou de gevoeligheid misschien beter kunnen werken bij bepaalde soorten belevingen dan bij andere.

We hebben al opgemerkt dat alle soorten beleving in dit experiment in aanmerking kwamen. Het zou nu kunnen blijken dat bijvoorbeeld alleen de intern gerichte belevingen (herinneringen, voorstellingen, dromen) tot significante resultaten zouden leiden en extern gerichte belevingen (waarnemingen) niet. Op grond van de publicaties over de resultaten in de eerder genoemde belevingsexperimenten zou men dat misschien mogen verwachten.

De uitkomst van het experiment was als volgt:

Het experiment, en ook een herhaling van het experiment met 18 andere sensitieven, leverde geen significante resultaten op, in geen van de aangegeven analyses. De belevingen werden niet vaker met de doelafbeeldingen in verband gebracht dan op grond van toeval aannemelijk was. *Uit het experiment bleek ook nergens dat intern gerichte belevingen vaker aanleiding waren tot treffers dan extern gerichte belevingen.* Ook dromen op zichzelf genomen bleken niet vaker tot treffers te leiden dan op grond van toeval te verwachten zou zijn.

In het kader van de in hoofdstuk 4 te bespreken psychologische processen bij helderziende ervaringen, is het belangrijk te vermelden dat bij dit experiment tevens bleek dat de sensitieven persoonlijke voorkeuren hadden voor bepaalde typen beleving – die ze dus de grootste kans gaven om op basis van een helderziend proces met een gebeurtenis buiten henzelf in verband te staan. Sommigen bleken een sterke voorkeur te hebben voor belevingen die op andere mensen gericht waren ('Ik dacht aan mijn vriendin met haar huwelijksproblemen. '), anderen juist voor belevingen die alleen met henzelf te maken hadden ('Ik kwam het getal vier vandaag vier keer tegen. '). Verder bleken sommigen een duidelijke voorkeur te hebben voor belevingen met een emotioneel negatief karakter ('Mijn vriend belde vandaag al weer niet op. '), terwijl niemand een voorkeur had voor

belevingen met een emotioneel positief karakter ('Ik genoot van de schitterende zonsondergang.'). *Deze voorkeuren wijzen erop dat er belangrijke psychologische processen meespelen bij het toekennen van een helderziend karakter aan bepaalde belevingen.*

10. VAN SENSITIEVEN NAAR PARAGNOSTEN

Het experiment met persoonlijke belevingen van sensitieven leverde dus ook geen beloftevol resultaat op. Een paar experimenten zijn natuurlijk niet voldoende om te kunnen concluderen dat er al dan niet sprake zou zijn van een helderziende gevoeligheid bij bepaalde mensen. Ook onderzoek in deze richting wordt voorlopig nog voortgezet. Daarbij wordt vooral geprobeerd de onderzoeksmethode te verbeteren. Bij parapsychologisch onderzoek is het namelijk ook steeds de vraag of het mogelijk de ontoereikendheid van de methode is, die verhindert 'experimenteel' greep te krijgen op de verschijnselen.

Daarom vroegen we ons na het zojuist beschreven experiment onder andere af of het mogelijk beter zou zijn om in plaats van 36 standaardafbeeldingen 36 'persoonlijke' afbeeldingen (iedereen zijn eigen, door hemzelf samengestelde serie) te gebruiken. Op grond van deze mogelijkheid deden we een proef met twee kunstenaars, die het gevoel hadden al jarenlang regelmatig in hun werk met elkaar in 'helderziend' contact te staan. Beiden maakten eerst hun eigen, persoonlijke serie van 36 afbeeldingen en deden vervolgens met elkaar de proef, precies volgens de methode van het bovengenoemde experiment. De een (zender) concentreerde zich gedurende de dag op alle mogelijke manieren op een van zijn 36 afbeeldingen en de ander (ontvanger) maakte gedurende de dag zo nu en dan schetsen. De ontvanger bepaalde later naar welke van de 36 afbeeldingen van de zender zijn schetsen vooral verwezen.

Tot hun grote teleurstelling bleek er op geen enkele manier sprake van meer overeenkomst tussen de doelafbeeldingen en de gemaakte schetsen dan op grond van toeval was te verwachten.

Een en ander roept daarom ook de vraag op of we in onderzoek hoe dan ook wel iets mogen verwachten van personen die er geen aanspraak op maken 'op verzoek' helderziende belevingen te kunnen

hebben. In een experiment is er impliciet altijd sprake van zo'n verzoek. Ook al sluiten we met de genoemde methode van kwantitatief onderzoek, zo dicht als mogelijk is, aan bij het karakter van spontane helderziende ervaringen (gebruik van persoonlijke belevingen, gebruik van belevingen van sensitieven, gebruik van zo persoonlijk mogelijk materiaal), in onderzoek kunnen we nooit helemaal tegevoetkomen aan het derde fundamenteel lijkende kenmerk van spontane helderziende belevingen: volledige spontaniteit. In een experiment kunnen de onderzochte belevingen nooit helemaal spontaan zijn, omdat er altijd sprake is van een zekere selectie van belevingen.

Onder de enkele duizenden tot tienduizenden sensitieven in de bevolking zijn er, zoals eerder aangegeven, echter ook enkele honderden die er wel aanspraak op maken dat ze op verzoek (dus niet-spontaan) helderziende belevingen kunnen hebben: de paragnosten. Los van de weinig hoopvolle uitkomsten uit het raadexperiment met willekeurige mensen, het belevingsexperiment met sensitieven en de proef met de kunstenaars, zouden we misschien iets mogen verwachten van een onderzoek met paragnosten. Zij beweren met name in staat te zijn op verzoek helderziende belevingen te hebben, die zouden verwijzen naar gebeurtenissen rond voor hen onbekende personen, en op grond daarvan uitspraken te kunnen doen over die gebeurtenissen. De vraag is dan niet meer of we misschien met een *algemeen menselijk vermogen* of met een *specifieke gevoeligheid* van sensitieven van doen hebben, maar of we eventueel met een *speciale gave* van bepaalde mensen te maken hebben, een gave waarover andere mensen niet beschikken. Daarbij is natuurlijk weer vooral van belang te onderzoeken welke voorwaarden eventueel het gunstigst zijn voor de werking van die veronderstelde gave.

11. EEN ONDERZOEK NAAR DE HELDERZIENDHEID VAN PARAGNOSTEN

In deze paragraaf komt het onderzoek ter sprake, waarop het proefschrift 'Een onderzoek naar de paranormale impressies van paragnosten' is gebaseerd.

Het zij vooraf vermeld dat bij het onderzoek alleen als 'goed' bekend

staande paragnosten waren betrokken. En van hen alleen die paragnosten die als integer konden worden beschouwd. Het begrip integer is natuurlijk vaag. Psychologisch valt er met dat begrip eigenlijk niet te werken, maar praktisch in zekere zin wel. Paragnosten zeggen zelf meestal dat ze niets kunnen garanderen wat hun veronderstelde gave betreft. Het criterium voor integriteit van een paragnost – dat men in de praktijk daarom het beste kan hanteren – is of de paragnost zijn diensten tegen een bescheiden vergoeding aanbiedt. Is een paragnost daartoe niet bereid, dan heeft men in elk geval te maken met iemand die in de eerste plaats op geld uit is. Over dergelijke paragnosten hebben we het hier dus niet.

Paragnosten worden geraadpleegd door mensen in verband met problemen van henzelf of van personen in hun omgeving. Degenen die paragnosten raadplegen noemen we *consultanten*. Het gesprek tussen de paragnost en de consultant noemen we een *consult*. Vermissing van een familielid of een bekende is, emotioneel gezien, het belangrijkste probleem waarvoor men paragnosten consulteert. Maar paragnosten worden ook benaderd voor alle andere denkbare levensproblemen. Zij gebruiken daarbij meestal een foto of een voorwerp van degene over wie zij uitspraken moeten doen. Die persoon noemt men de *doelpersoon*, de foto of het voorwerp de *inductor*. De helderziende belevingen zouden volgens de paragnosten via de inductor worden opgewekt. *De uitspraken van de paragnost vormen het meetbare gedrag, dat geacht wordt voort te vloeien uit de bewust opgeroepen helderziende belevingen.*

Men mag er redelijkerwijs van uitgaan dat paragnosten in de praktijk die omstandigheden kiezen die ze zelf het gunstigst vinden voor de werking van hun door henzelf veronderstelde gave. Op grond van dit uitgangspunt hebben we twaalf van de meest bekende paragnosten eerst uitspraken laten doen onder omstandigheden die zoveel mogelijk leken op dergelijke praktijkomstandigheden. We hebben dat de *standaardconditie* genoemd. Vervolgens zijn we nagegaan of twaalf andere condities een gunstige dan wel ongunstige uitwerking hadden op de gave in vergelijking met wat de paragnosten lieten zien in de standaardconditie.

In de praktijk wordt de paragnost meestal geconfronteerd met een probleem dat niet van direct levensbelang is, bijvoorbeeld met een huwelijksprobleem, een probleem in het werk enzovoort. De persoon in kwestie gaat zelf met zijn probleem naar de paragnost, of iemand uit zijn omgeving gaat namens hem. In het onderzoek werd vooral aangesloten op de tweede mogelijkheid, teneinde een aantal factoren goed onder controle te kunnen houden. In het consult doet de paragnost uitspraken over de doelpersoon en diens probleem. Op die uitspraken verwacht hij telkens een bevestigend of ontkennend antwoord ‘om te controleren of hij op het juiste spoor zit’, zoals ze zelf vaak zeggen.

In de standaardconditie consulteerde de onderzoeker de twaalf paragnosten over iemand wiens problemen niet van direct levensbelang waren. De paragnosten kregen daarbij een foto van de doelpersoon en de onderzoeker gaf bevestigende en ontkennende antwoorden op de uitspraken. In de standaardconditie konden de paragnosten dus precies zo werken als ze in de praktijk gewend zijn. We hebben eerst bepaald in hoeverre de uitspraken van de paragnosten in deze standaardconditie verwezen naar een mogelijke helderziende gave. Daarna zijn er systematische variaties op de standaardconditie aangebracht. We zullen hier drie van de in de totaal twaalf variaties noemen:

De eerste variatie was dat de paragnosten uitspraken deden over een doelpersoon aan de hand van een foto, terwijl *ze geen bevestiging of ontkenning kregen van hun uitspraken*. Het probleem van de doelpersoon was daarbij niet van direct levensbelang, precies zoals in de standaardconditie.

De tweede variatie was dat de paragnosten uitspraken deden met betrekking tot een *probleem dat van direct levensbelang was*, namelijk over een vermiste man, aan de hand van een foto van hem. Hierbij kregen de paragnosten, precies zoals in de standaardconditie, bevestigende of ontkennende reacties.

De derde variatie was dat de paragnosten *zich rechtstreeks tot een doelpersoon richtten* in plaats van uitspraken te doen aan de hand van een foto. De doelpersoon ging met de onderzoeker mee naar de paragnosten. Het probleem van de doelpersoon was niet van direct

levensbelang en de paragnosten kregen bevestigende en ontkennende reacties van de doelpersoon zelf, precies zoals zij die in de standaardconditie van de onderzoeker kregen.

Van groot belang is dat dit onderzoek een werkelijk *gesloten verzameling* uitspraken van paragnosten behelst. Dat wil zeggen dat vooraf werd bepaald hoeveel consulten met welke paragnosten onder welke condities zouden worden gehouden, ongeacht wat er in de consulten zou gebeuren. In elk consult deed een paragnost zoveel uitspraken over de doelpersoon als hij zelf wilde. Alleen op grond van een gesloten verzameling uitspraken is het mogelijk om de verdeling van overeenkomsten tussen de uitspraken enerzijds en de feiten rond de voor de paragnosten onbekende doelpersonen anderzijds, te vergelijken met de op grond van toeval te verwachten verdeling van overeenkomsten. Het onderzoek in zijn geheel behelste ongeveer *tienduizend* uitspraken.

De vraag was dus in hoeverre de uitspraken van de paragnosten in de standaardconditie en in elk van de andere condities verwezen naar een helderziende gave. Dit werd bepaald door vast te stellen hoeveel uitspraken van de paragnost in een consult voldeden aan twee criteria. Een afzonderlijke uitspraak van een paragnost kan als helderziend worden beschouwd als de uitspraak *1. onberedeneerd en tevens specifiek* is; dat wil zeggen niet tot stand is gekomen op grond van redeneren vanuit de informatie die al is verstrekt, en tevens een relatief kleine kans heeft om op grond van toeval met de werkelijkheid overeen te komen en *2. juist* is; dat wil zeggen ook overeenkomt met de werkelijkheid.

De beoordelingsprocedure bestond dienovereenkomstig ook uit twee stappen. De eerste stap was het schiften van de uitspraken die beredeneerd en algemeen waren van de uitspraken die onberedeneerd en specifiek waren. Deze schifting werd gemaakt door onafhankelijke beoordelaars, volgens een bepaalde standaardprocedure. De tweede stap was het bepalen van het al dan niet juist zijn van de onberedeneerde en specifieke uitspraken.

Via die beoordelingen werd vastgesteld hoeveel uitspraken onberedeneerd, specifiek en juist waren, ten eerste in de standaardconditie,

ten tweede in de conditie waarin de paragnosten geen bevestigende of ontkennende reacties kregen, ten derde in de conditie waarin het probleem van direct levensbelang was, ten vierde in de conditie waarin de paragnosten zich rechtstreeks tot de doelpersoon richtten, en op soortgelijke wijze in de andere condities, die hier niet ter sprake kunnen komen.

Als nu bijvoorbeeld zou blijken dat het percentage helderziende uitspraken (dus uitspraken die voldoende onberedeneerd, specifiek en juist zijn) veel groter was bij het vermissingsgeval dan in de standaardconditie, dan zou men mogen concluderen dat de veronderstelde gave beter werkt bij problematiek die van direct levensbelang is dan bij problematiek van minder kritiek belang.

Dit uitvoerige onderzoek naar de uitspraken van paragnosten leverde geen enkel positief resultaat op. Noch voor zover het ging om de vraag of men bij paragnosten over een helderziende gave zou kunnen spreken in de normale praktijksituatie (de standaardconditie), noch voor zover het ging om de vraag of er speciale condities zijn die een gunstige invloed zouden hebben op die veronderstelde gave. De aangebrachte variaties hadden geen enkele wezenlijke invloed op de door de paragnosten zelf veronderstelde, maar niet aanwezig gebleken gave.

Het bleek dat in het algemeen 90% van alle uitspraken te beredeneerd en algemeen was om hoe dan ook te kunnen verwijzen naar een onbekend helderziend proces. Een uitspraak in het vermissingsgeval als: 'Hij heeft een moeilijke tijd gehad' is te beredeneerd en te algemeen. De uitspraak ligt niet alleen in een vermissingsgeval voor de hand, maar is zelfs voor iedere volwassene geldig. Men kan zeggen dat paragnosten voor 90% op een soortgelijke manier te werk gaan als iedereen dat zou doen in zo'n situatie, namelijk op basis van weinig beschikbare informatie bedenken wat er met de vermiste aan de hand zou kunnen zijn. Niettemin werd ongeveer 10% van de uitspraken als voldoende onberedeneerd en specifiek beoordeeld om te verwijzen naar een helderziend proces, indien ze ook juist zouden zijn. Een uitspraak in het vermissingsgeval als: 'Hij heet Wim' is, aangenomen dat die informatie niet verstrekt is, onberedeneerd en specifiek. Een uitspraak als: 'Hij is begin deze week verdronken' is

weliswaar wat minder onberedeneerd en specifiek, maar nog voldoende om eventueel te verwijzen naar een helderziend proces, aangenomen dat dat de eerste uitspraak in het consult is en de paragnost alleen weet dat het om een vermissingsgeval gaat.

Het bleek dat van de 10% uitspraken, die na de eerste stap van de beoordelingsprocedure overbleef als voldoende onberedeneerd en specifiek om eventueel te verwijzen naar een helderziend proces, 90% niet in overeenstemming was met de werkelijkheid. Slechts 10% van die uitspraken kon beoordeeld worden als meer juist dan onjuist. Dus maar 1% (10% van 10%) van alle uitspraken van de paragnosten voldeed aan beide criteria: voldoende onberedeneerd en specifiek, enerzijds en voldoende juist, anderzijds.

Dit percentage van 1% suggereert een weliswaar beperkte, maar toch aanwezige gave. Deze suggestie is echter niet terecht. De uitspraken van de paragnosten bleken ook steeds vaker onjuist naarmate ze specifiekere waren. Het aangehouden, noodzakelijkerwijs arbitraire criterium voor juistheid was dat de uitspraak meer juist dan onjuist moest zijn. Bijvoorbeeld, de uitspraak van de paragnost dat de persoon vaak correspondeerde in het Frans terwijl de persoon dat in werkelijkheid zo nu en dan deed, werd als meer juist dan onjuist beoordeeld. Als hier een scherper criterium gebruikt zou zijn, bijvoorbeeld letterlijk juist, dan zou het aantal ‘helderziende’ uitspraken dalen tot ver onder de 1%. Zien we dat percentage in het licht van wat men op grond van louter toeval aan overeenkomsten zou mogen verwachten, dan is er geen reden te veronderstellen dat de enkele op grond van waarneming, herinnering en redenering onverklaarbare overeenkomsten tussen bepaalde uitspraken enerzijds en bepaalde gegevens rond de doelpersonen anderzijds, op meer dan toeval zouden berusten.

Bovendien bleken in het controleonderzoek twee groepen van twaalf niet-paragnosten (een groep mannen en vrouwen van dezelfde leeftijd en met dezelfde opleiding als de paragnosten, en een groep mensen die uit hoofde van hun beroep veel met mensen omgaan zoals artsen, advocaten en psychologen) tot vergelijkbare resultaten te ko-

men. Ook zij durfden, daartoe uitgenodigd, aan de hand van alleen een foto zo nu en dan onberedeneerde en specifieke uitspraken te doen over de persoon op de foto, uitspraken die soms ook meer juist dan onjuist waren. Ook bij de niet-paragnosten voldeed 1% van de uitspraken aan dezelfde criteria als die welke bij de beoordeling van de uitspraken van de paragnosten werden gehanteerd. Zij deden uit zichzelf natuurlijk wel veel minder uitspraken over iemand dan de paragnosten: zij hadden immers geen ervaring in het doen van uitspraken over iemand aan de hand van alleen een foto. De verhouding tussen het aantal onberedeneerde, specifieke en juiste uitspraken enerzijds en het totale aantal uitspraken anderzijds was echter hetzelfde als bij de paragnosten.

Men zou dus kunnen zeggen dat uitspraken van paragnosten voor 90% zijn gebaseerd op redenering, voor 10% op fantasie en voor 0% op een helderziende gave. (Op het woord fantasie komen we in hoofdstuk 4 nog terug.)

Uit het onderzoek wordt de conclusie getrokken dat *bewust oproepen* van helderziende ervaringen niet mogelijk is. We maken de lezer er daarbij op attent dat die conclusie niet is gebaseerd op een enkel experiment maar op een heel onderzoek. Het onderzoek omvat een gehele serie aan elkaar gekoppelde experimenten. (Denk hierbij aan ongeveer 150 consulten met paragnosten en ongeveer 50 controleconsulten.) Vandaar dat op dit punt een eenduidige conclusie wordt getrokken.

In hoofdstuk 5, waarin het gaat over het consulteren van paragnosten, komen we nog op enkele aspecten van het onderzoek naar de uitspraken van paragnosten terug. Daar beschrijven we onder andere wat *twaalf verschillende paragnosten* te zeggen hadden over *een en dezelfde doelpersoon* en wat *een en dezelfde paragnost* zei over *twaalf verschillende doelpersonen*.

De volledige samenvatting van het paragnostenonderzoek is als bijlage toegevoegd aan het boek.

3. Analyse van spontane helderziende ervaringen

Uit het vorige hoofdstuk blijkt dat de parapsychologie er tot nu toe niet in is geslaagd experimenteel greep te krijgen op een proces, waarvan een behoorlijk deel van de bevolking gelooft dat het in een of andere vorm bestaat. Dit ontbreken van succes in het onderzoek nodigde uit tot het nader analyseren van de spontane ervaringen, die een op de vijf mensen in zijn leven wel eens heeft. In de loop der tijden zijn er in de parapsychologie een drietal (voor analyse geschikte en beschikbare) verzamelingen van dergelijke spontane ervaringen aangelegd, een Engelse (1860-1880), een Duitse (1930-1950) en een Amerikaanse (1950-1980).

Uit de daarop door S. Schouten uitgevoerde analyses blijkt dat spontane ervaringen, wanneer we ze nemen zoals ze door mensen worden ervaren en verteld, niet zomaar volkomen willekeurige ervaringen zijn. Er zitten duidelijke patronen in. Bovendien blijkt dat die patronen weinig worden beïnvloed door culturele en maatschappelijke omstandigheden, voor zover die van elkaar verschilden in de genoemde landen en in de genoemde perioden: de verzamelingen hebben zeer veel gemeenschappelijke kenmerken.

We hebben een spontane helderziende ervaring omschreven als een ervaring waarbij een persoon een onverwachte overeenkomst constateert tussen een beleving en een gebeurtenis, en aan die overeenkomst een persoonlijke betekenis geeft.

Op die omschrijving aansluitend vinden we in alle drie de verzamelingen de volgende patronen:

- 1.** Ten aanzien van de persoon geldt dat vrouwen veel vaker spontane helderziende ervaringen hebben dan mannen.

2. De overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis heeft twee aspecten: tijdstip en inhoud.

Hoeveel tijd zit er tussen de beleving en de gebeurtenis en hoe gedetailleerd komt de beleving met de gebeurtenis overeen? In de meeste gevallen zit er hooguit één dag of enkele dagen tussen de beleving en de gebeurtenis. In veel minder gevallen is het een kwestie van weken of maanden. In nog veel minder gevallen een kwestie van jaren.

De overeenkomst in inhoud is symbolisch of letterlijk, en gedeeltelijk of volledig.

3. Ten aanzien van de beleving geldt dat deze in de ene helft van de gevallen een droombeleving en in de andere helft van de gevallen een waakbeleving is. De waakbelevingen zijn voor de helft voorstellingen en hallucinaties ('zien', 'horen') en voor de helft lichamelijke sensaties en intuïties ('voelen', 'weten').

4. Ten aanzien van de gebeurtenis wordt een onderscheid gemaakt tussen wie de gebeurtenis overkomt en wat de gebeurtenis feitelijk is.

Het gaat in driekwart van de gevallen om een gebeurtenis rond iemand anders. Die ander is veel vaker een man dan een vrouw. De persoon die de beleving heeft en de persoon die de beleving betreft, zijn meestal familie van elkaar en in meer dan de helft van alle gevallen leden van hetzelfde gezin.

De gebeurtenis is meestal van ernstig negatieve aard. In ongeveer de helft van de gevallen gaat het om de dood van de ander. Verder gaat het voor het grootste deel om ernstige ongelukken.

5. Ten aanzien van de betekenis geldt dat de overeenkomst door de persoon die de ervaring heeft meestal wordt uitgelegd in termen van een bijzondere wijze van emotioneel contact met de ander.

Het geheel komt erop neer dat de kans het grootst is dat een helderziende ervaring er bijvoorbeeld als volgt uitziet: *Een moeder droomt dat haar zoon op de grond ligt en om haar roept. Dezelfde nacht krijgt haar zoon een dodelijk verkeersongeval.*

Hoofdstuk 3 – Analyse van spontane helderziende ervaringen

Dit hoofdpatroon nodigt uit tot het overwegen en onderzoeken van de mogelijke betrokkenheid van bekende psychologische processen bij spontane helderziende ervaringen. Met name drie dingen kan men zich afvragen:

a. Waarom vrouwen zoveel vaker zo'n ervaring hebben en mannen zoveel vaker de inhoud van die ervaringen zijn.

Van de spontane gevallen tussen gezinsleden is in detail nagegaan welke leden van het gezin erbij betrokken waren. Per 100 gevallen tussen gezinsleden in de onderzochte verzamelingen is de verdeling van de ervaringen zoals in de onderstaande tabel is weergegeven.

TABEL

Welk gezinslid heeft een spontane helderziende ervaring met betrekking tot een ander lid van het gezin?

Moeder over vader	20	Vader over moeder	5
Moeder over zoon	20	Vader over zoon	3
Moeder over dochter	8	Vader over dochter	2
Dochter over moeder	8	Zoon over moeder	5
Dochter over vader	8	Zoon over vader	3
Zus over broer	8	Broer over zus	2
Zus over zus	4	Broer over broer	4

Uit het overzicht blijkt dat de moeder ongeveer de helft (48%) van alle ervaringen heeft. Ze krijgt bijna vijf keer zoveel ervaringen als de vader (10%). Verder blijkt dat de vrouwen ongeveer drie keer zoveel ervaringen hebben als de mannen (76% tegen 24%). Moeders en dochters blijken even vaak ervaringen met betrekking tot elkaar te hebben (8% om 8%). Hetzelfde geldt voor vaders en zoons (3% om 3%).

Dit zou erop kunnen wijzen dat het vooral de mate van psychisch bezig zijn met het in stand blijven van de relatie is, die bepaalt of iemand de ervaring krijgt, dan wel degene is op wie de ervaring betrekking heeft. *Degene die relatief het meest bezig is met mogelijke negatieve gebeurtenissen rond de ander (zoals dood en ongeval,*

waardoor de relatie op het spel staat) heeft mogelijk de grootste kans een helderziende ervaring te krijgen.

Als dat juist is, dan houdt dat in dat moeders vaker bezig zijn met wat hun man en kinderen kan overkomen dan vaders met wat hun vrouw en kinderen kan overkomen. En algemener, dat vrouwelijke gezinsleden vaker bezig zijn met wat de andere gezinsleden zou kunnen overkomen dan mannelijke gezinsleden.

b. Men kan zich verder afvragen waarom er meestal hooguit één dag of enkele dagen zit tussen de beleving en de gebeurtenis. Het is mogelijk dat het verloop van de tijd ervoor zorgt dat verreweg de meeste belevingen, die qua structuur hetzelfde zijn als gerapporteerde helderziende belevingen maar waarop geen gebeurtenis volgt, vergeten worden. Als iemand droomt dat zijn vader sterft (en dat komt in ieder geval veel vaker voor dan alleen in de gevallen waarbij vader inderdaad binnen afzienbare tijd sterft), dan is de kans dat hij de droom als een helderziende droom zal benoemen groot wanneer de vader werkelijk binnen enkele dagen onverwacht sterft en klein wanneer dat pas jaren later gebeurt.

c. Men kan zich ook afvragen waarom de inhoudelijke overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis symbolisch of letterlijk is, en gedeeltelijk of volledig. In het voorbeeld van de moeder die droomt dat haar zoon op de grond ligt en om haar roept is er sprake van een symbolische en gedeeltelijke overeenkomst in inhoud. Er is maar een kleine groep belevingen, op grond waarvan de persoon in detail een idee heeft wat de gebeurtenis zou kunnen inhouden, voordat hij over de gebeurtenis verneemt. Het is niet ondenkbaar dat de vorm waarin mensen stilstaan bij wat hun dierbaren kan overkomen, dezelfde structuur heeft, namelijk dat men zich er meestal niet veel details bij voorstelt.

Uit de analyses blijkt verder dat degene die de beleving heeft, op grond van de beleving (en dus voor het vernemen van de gebeurtenis) vaker kan zeggen om welke persoon het gaat (in ons voorbeeld: de moeder weet op grond van de droom dat het om haar zoon gaat) dan om welke gebeurtenis (in ons voorbeeld: de moeder weet op grond van

Hoofdstuk 3 – Analyse van spontane helderziende ervaringen

---

de droom niet dat het om dodelijk verongelukken gaat).

Het is voor de persoon kennelijk belangrijker psychisch bezig te zijn met welke dierbare iets ernstigs zou kunnen overkomen en welke relatie daarmee in gevaar is, dan stil te staan bij wat die dierbare precies zou kunnen overkomen.

Het geheel zou erop kunnen wijzen dat we naast een verklaring in termen van een helderziend proces ook moeten denken aan een andere, *psychologische* verklaring voor helderziende ervaringen.

De eerste in aanmerking komende andere verklaring lijkt de volgende. Mensen staan zo nu en dan stil bij wat hun dierbaren kan overkomen. De een doet dat meer dan de ander. De mate waarin men dat doet kan variëren van simpelweg even stilstaan bij de niet aanwezige ander, via het zich zorgen maken over de ander tot hallucinatoire beelden over de ander, gedeeltelijk afhankelijk van meer of minder gegronde redenen die men daarvoor kan hebben. De ene keer gebeurt dat in een droom en de andere keer als men wakker is. Meestal volgt er op dergelijke belevingen geen gebeurtenis die de beleving ‘waar’ maakt. Soms echter wel. Het in zekere zin in tijd en inhoud samenvallen van beleving en gebeurtenis zorgt ervoor dat we geneigd zijn er dan een helderziend karakter aan toe te kennen. Gebeurt dat samenvallen in tijd en inhoud niet, dan vergeten we de beleving of benoemen we de beleving anders. De verdeling van overeenkomsten tussen belevingen en gebeurtenissen is mogelijk niet anders dan we, na bepaling van de kansen op de onderhavige belevingen en gebeurtenissen, op grond van toeval zouden mogen verwachten.

Los van de vraag of het model van een nog onbekend helderziend proces dan wel dit psychologische model uiteindelijk de beste verklaring kan geven voor deze spontane helderziende ervaringen, is het van belang om na te gaan wat er zuiver psychologisch kan gebeuren bij iemand op het moment dat hij voor het eerst een helderziende ervaring heeft, en welke ontwikkelingen zich na zo’n eerste ervaring kunnen voordoen. Dat bespreken we in het volgende hoofdstuk.

4. Psychologische processen bij helderziende ervaringen

1. HET BETEKENISPROBLEEM BIJ DE EERSTE HELDERZIENDE ERVARING

Op het moment dat iemand voor het eerst in zijn leven plotseling een helderziende ervaring heeft, staat hij voor het probleem welke betekenis de ervaring heeft. Hij vraagt zich af wat de ervaring betekent in de context van zijn leven tot dan toe. We nemen het voorbeeld van de vrouw die droomde dat haar vriendin aankondigde voorgoed te vertrekken. Zij stelt zich de vraag wat ze met die ervaring aan moet. Haar probleem met het geven van een betekenis aan de ervaring lijkt in zekere zin op het probleem van een onderzoeker op dit terrein, die zich afvraagt wat de uitkomst van zijn experiment betekent.

Meestal is de eerste behoefte na zo'n eerste spontane helderziende ervaring het vertellen van de ervaring aan een ander. Mensen zoals de vrouw in ons voorbeeld, vragen zich daarbij nogal eens af of ze die ervaring wel kunnen vertellen zonder het risico te lopen dat de toehoorder daar sceptisch op reageert. Dat risico bestaat inderdaad.

De ernstigste vorm van scepsis waarmee ze kunnen worden geconfronteerd is dat de toehoorder suggereert dat zij bewust een ongehoofwaardig verhaal verzinnen.

Het zal incidenteel wel voorkomen dat men bewust een dergelijk verhaal verzint, maar er is geen enkele reden om aan te nemen dat zoveel mensen dat zouden doen. De vrouw in ons voorbeeld zou zich terecht onheus bejegend voelen. Ze komt met die reactie niet verder in haar poging de vraag te beantwoorden wat haar ervaring betekent. Integendeel.

De iets mildere vorm van scepsis bestaat eruit dat de toehoorder suggereert dat zij een of meer belangrijke feiten die de overeenkomst tussen haar droom en de gebeurtenissen rond haar vriendin meer

verklaarbaar maken, over het hoofd heeft gezien.

Het zal ook zeker voorkomen dat mensen bij het vertellen van hun helderziende ervaring fouten maken, in de zin dat zij niet exact genoeg kunnen terughalen en verwoorden wat ze hebben meegemaakt. Maar ook wat dit betreft is er geen enkele reden om te veronderstellen dat zij die een helderziende ervaring melden allemaal ernstige fouten zouden maken. De vrouw zal zich, bij de reactie dat ze waarschijnlijk vooral dingen over het hoofd heeft gezien, niet echt begrepen voelen door haar toehoorder. Ze zal, zeker gedeeltelijk, terecht het gevoel hebben dat dat niet de kern van het probleem is.

Het spreekt overigens vanzelf dat iemand die zo'n ervaring heeft wel zo goed mogelijk moet analyseren en zo nauwkeurig mogelijk moet vertellen wat er precies is gebeurd. Zo is het duidelijk dat het verhaal van de vrouw in ons voorbeeld een heel ander karakter heeft wanneer ze vertelt dat ze vlak voor ze naar het buitenland ging nog werd opgebeld door de vriendin waarbij deze aangaf depressief te zijn, dan wanneer de context van het verhaal is dat ze al jaren niets meer van die vriendin heeft vernomen. Het is ook duidelijk dat het verhaal een heel ander karakter heeft wanneer de vrouw zegt dat ze zich niet precies meer weet te herinneren of ze droomde dat de vriendin aankondigde voorgoed te vertrekken, dan wel dat de vriendin alleen maar in de droom voorkwam.

De mogelijke oorzaken van fouten, het bewust of onbewust niet juist weergeven van de feiten, moeten natuurlijk wel steeds in de gaten worden gehouden bij het inventariseren van individuele ervaringen. Bij nadere analyse van de ervaringen kunnen altijd nog van belang zijnde details, die in eerste instantie over het hoofd werden gezien, naar boven komen.

Maar dergelijke oorzaken van fouten kunnen nooit alle gerapporteerde ervaringen verklaren. De toehoorder van het verhaal van de vrouw kan dan ook het beste aangeven niet te weten wat hij ervan moet denken.

De kern van het probleem, welke betekenis de ervaring van de vrouw heeft, zit namelijk in de mogelijkheid dat de overeenkomst tussen de

beleving en de gebeurtenis toch zuiver toevallig is. *De individuele ervaring moet, voor zover het gaat om de vraag of het om een helderziend proces gaat, namelijk worden gezien als een deel van een verzameling van alle vergelijkbare ervaringen.* Wat houdt dat in?

Dat houdt in de eerste plaats in dat de ervaring behoort tot een *persoonlijke verzameling ervaringen*, die enerzijds bestaat uit soortgelijke ervaringen waarbij er geen sprake was van een onverwachte overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis, en anderzijds uit deze ervaring waarbij er wel sprake was van zo'n overeenkomst.

De vrouw in ons voorbeeld heeft bijvoorbeeld in haar leven al een paar keer eerder gedroomd dat er een dierbare dood ging, terwijl dat niet gebeurde. Dat gegeven moet ze bij het geven van betekenis aan deze droom betrekken. Precies zoals bij een parapsychologisch experiment een analyse, die een significant resultaat te zien geeft, gezien moest worden in de context van alle uitgevoerde gelijkwaardige analyses van dat experiment.

Ook moet ze bij de betekenisgeving betrekken dat niet alleen zij dromen heeft over dierbaren, maar dat ook andere mensen dergelijke dromen hebben. Ook bij anderen is er soms wel en vaak geen onverwachte overeenkomst tussen tijdstip en inhoud van de droom en een gebeurtenis rond degene die in de droom voorkwam.

Dus in de tweede plaats houdt het in dat haar persoonlijke verzameling ervaringen (dromen over het sterven van dierbaren die niet dood gingen, en een droom over een dierbare die wel dood ging) niet op zichzelf staat, maar moet worden gezien als een deel van de *algemene verzameling van soortgelijke ervaringen* van alle mensen in de bevolking. Precies zoals een parapsychologisch experiment met een significant resultaat gezien moest worden als een deel van de verzameling van alle gelijkwaardige experimenten met en experimenten zonder een significant resultaat.

Bij de experimenten hebben we gezien dat we zelfs daar geen duidelijk inzicht hebben in de omvang van de algemene verzameling van

het totale aantal uitgevoerde experimenten. Bij de spontane ervaringen is op voorhand zeker niet duidelijk hoe groot de algemene verzameling is, waartoe de persoonlijke ervaring van de vrouw moet worden gerekend. Er zijn alleen benaderingen mogelijk om die verzameling af te bakenen.

Een van die benaderingen is het bepalen van de verzameling ervaringen op grond van overeenkomstige structurelementen van de beleving. Dat ziet er bijvoorbeeld als volgt uit:

De beleving van de vrouw was een droom. Dus behoort de ervaring tot de verzameling ervaringen waarin de beleving een droom is.

In de droom kwam een vriendin voor. Dus behoort de droom tot de verzameling dromen waarin een ander voorkomt.

De droom had ten minste zoveel herinnerde inhoud dat hij door de vrouw achteraf in verband kon worden gebracht met een tragische gebeurtenis rond de vriendin, toen een dergelijke gebeurtenis zich bleek te hebben voorgedaan. Dus de droom behoort tot de verzameling dromen waarin een ander voorkomt, en die ten minste zoveel herinnerde inhoud hebben dat zij achteraf in verband kunnen worden gebracht met een tragische gebeurtenis rond de ander, als een dergelijke gebeurtenis zich voor mocht doen.

Verder weten we dat bij een helderziende ervaring de overeenkomst tussen de beleving en de gebeurtenis wat tijdstip en inhoud betreft groter en kleiner kan zijn. Dus de droom van de vrouw behoort tot de verzameling dromen waarin een ander voorkomt, die ten minste zoveel herinnerde inhoud hebben dat zij achteraf in verband kunnen worden gebracht met een tragische gebeurtenis rond de ander, als een dergelijke gebeurtenis zich voor mocht doen, en waarbij de overeenkomst tussen droom en gebeurtenis rond de ander wat betreft tijdstip en inhoud groter of kleiner is.

We moeten ons bij dat laatste aspect, de variabele mate van overeenkomst wat betreft tijdstip en inhoud, met name goed realiseren dat de vrouw de droom mogelijk ook als helderziend hebben benoemd wanneer ze had vernomen dat haar vriendin een week later was overleden, of ook wanneer ze had vernomen dat haar vriendin zich die nacht in een psychiatrische kliniek had laten opnemen.

Als we de algemene verzameling waartoe de droom behoort voorlopig op bovenstaande wijze hebben bepaald, dan gaat het er bij het geven van een betekenis aan de afzonderlijke ervaring van de vrouw eigenlijk in de eerste plaats om, te weten hoeveel dromen van mensen in de bevolking aan deze voorwaarden voldoen. Een dergelijke verzameling dromen is echter voorlopig nog niet beschikbaar en het laat zich voorstellen dat het ook extreem moeilijk is om zo'n verzameling aan te leggen.

Naar de inhoud van dromen is natuurlijk al wel veel onderzoek gedaan, maar nooit met een bedoeling waarvan hier sprake is. Droomonderzoek wordt meestal in de eerste plaats verbonden aan namen als S. Freud en C. Jung. Zij hebben zich nadrukkelijk afgevraagd wat dromen voor betekenis zouden kunnen hebben, maar hebben nooit een echte verzameling aangelegd. Een van de eersten die dat wel gedaan heeft, was C. Hall. Die heeft bij een grote groep mensen dromen verzameld. Hoewel deze groep niet representatief was voor de hele bevolking, lijkt een aantal van zijn bevindingen direct van belang voor ons onderwerp. In zijn onderzoek bleek dat in 80% van de dromen iemand anders voorkwam en dat die ander meestal een gezinslid was. Verder bleek dat dromen veel vaker met onplezierige gevoelens gepaard gingen, met name met angst en bedroefdheid, dan met plezierige. Voorts bleken de onplezierige gevoelens toe te nemen met de leeftijd van de dromer. Er bleken ook belangrijke verschillen tussen dromen van mannen en vrouwen.

Zonder er dieper op in te gaan kan men uit deze bevindingen al concluderen dat het van het grootste belang is om een verzameling dromen aan te leggen die wat structuur betreft voldoen aan de zojuist genoemde kenmerken. Daarna kunnen we bepalen hoeveel van dergelijke dromen uitgroeien tot een 'helderziende' droom en hoeveel niet. Dat wil zeggen, bij hoeveel er ook werkelijk sprake is van een overeenkomst met een tragische gebeurtenis rond een dierbare en bij hoeveel niet. Afhankelijk van die verhouding, en daarbij lettend op de kansen op het optreden van de tragische gebeurtenissen, kunnen we pas zeggen of er sprake kan zijn van helderziendheid in dromen of niet. Eerder – nu dus – niet. Er treden geweldige complicaties

aan het licht als men denkt aan de opzet van een dergelijke verzameling. Het gaat te ver om die hier te bespreken. Ook is er onderzoek denkbaar dat zich in eerste instantie beperkt tot dromen van moeders en vaders om na te gaan of en hoe vruchtbaar het is in deze richting verder te werken.

We kunnen de vrouw dus voorlopig niet meer vertellen dan dat we echt niet weten of de overeenkomst tussen haar droom en de dood van haar vriendin op iets anders dan een toevallige samenloop van omstandigheden berust. We kunnen proberen haar betekenisprobleem met de onderstaande gedachtengang verder te verduidelijken. De daarin genoemde getallen zijn niet door middel van onderzoek tot stand gekomen. Ze dienen alleen ter gedachtenbepaling. Ze wijken echter ook weer niet zo ver af van de werkelijkheid dat ze die niet benaderen.

Stel dat van de 14 miljoen mensen in ons land zich 's ochtends twee miljoen een droom herinneren. Stel dat er in één miljoen van die dromen ook een dierbare voorkomt. Stel dat 100.000 van die dromen ten minste zoveel herinnerde inhoud hebben dat de inhoud door de dromer achteraf (symbolisch of letterlijk, gedeeltelijk of volledig) in betekenisvol verband zou kunnen worden gebracht met een tragische gebeurtenis rond die dierbare, als een dergelijke gebeurtenis mocht plaatsvinden. Stel dat er bij tien van die 100.000 mensen ook werkelijk sprake is van een tragische gebeurtenis rond die dierbare binnen één dag. Ga uit van een redelijk sterke mate van inhoudelijke overeenkomst tussen droom en gebeurtenis als criterium voor een 'helderziende' droom. Als nu één van die tien gevallen aan dat criterium voldoet, zou dat betekenen dat er op zijn minst één Nederlander per nacht een droom heeft die aan alle kenmerken van een indrukwekkende 'helderziende' droom voldoet, en door de betrokkene waarschijnlijk als zodanig zal worden benoemd, terwijl op grond van de verzameling dromen en de verzameling gebeurtenissen in de bevolking ook elke nacht een dergelijke droom te verwachten is.

Het is nergens voor nodig om te veronderstellen dat iemand die over een helderziende droom vertelt een sterk verhaal zit te verzinnen of

bij het navertellen onbewust grote fouten maakt. Zuiver op grond van de verzameling dromen en de verzameling gebeurtenissen in de bevolking moet men een voorlopig onbekend aantal van dergelijke ‘helderziende’ dromen verwachten. Hoe groot dat aantal is, hangt met name af van de strengheid van de criteria die men hanteert voor de mate van overeenkomst tussen droom en gebeurtenis. De grote vraag blijft of er meer overeenkomsten zijn dan we op grond van toeval mogen verwachten. We weten het voorlopig niet.

2. HET GEVEN VAN BETEKENIS AAN DE EERSTE HELDERZIENDE ERVARING

Omdat het voor de betrokkene niet duidelijk is tot welke verzameling de eerste ervaring, waarbij sprake is van een onverwachte overeenkomst tussen een beleving en een tragische gebeurtenis, in feite moet worden gerekend, is hij als het ware gedwongen er een helderziende verklaring aan te geven.

Het lijkt erop dat mensen nog wel enigszins geneigd en in staat zijn een bepaalde individuele ervaring te plaatsen in het licht van hun eigen verzameling van soortgelijke ervaringen. Dus om een droom met een helderziend karakter te plaatsen in het kader van soortgelijke dromen in hun eigen leven, die niet ‘waar’ werden. In die verzameling heeft men nog wel enig inzicht. Ieder mens heeft zijn eigen verzameling ervaringen op een bepaald gebied opgebouwd (bijvoorbeeld dromen) en die verzameling is bovenal maatgevend voor de betekenis die mensen aan een volgende ervaring (volgende droom) geven.

Als het gaat om de vraag of een bepaalde ervaring helderziend genoemd mag worden of niet, mag men echter de eigen verzameling ervaringen niet meer als maatstaf gebruiken. Men moet dan de verzameling van alle soortgelijke ervaringen van bijvoorbeeld alle mensen in het land als maatstaf gebruiken. Die algemene verzameling bestaat, precies zoals de persoonlijke verzameling, uit ervaringen waarbij er wel sprake is van een onverwachte overeenkomst tussen een beleving en een gebeurtenis en uit ervaringen waarbij dat niet het geval is.

Mensen lijken niet of nauwelijks geneigd en in staat om een per-

soonlijke ervaring te zien in het licht van een verzameling van soortgelijke ervaringen van anderen, en dat is psychologisch ook heel begrijpelijk. Met die verzameling houden mensen zich niet bezig. Dit leidt ertoe dat een helderziende verklaring wordt gegeven aan de eerste spontane ervaring. De overeenkomst tussen de beleving en de gebeurtenis in de ervaring zou echter even goed op toeval kunnen berusten, zoals we zojuist hebben beredeneerd.

Het al of niet inzicht hebben in de algemene verzameling waartoe een afzonderlijke ervaring behoort, heeft op zichzelf een vergaande invloed op het geven van betekenis aan de ervaring. Dat kunnen we als volgt verduidelijken.

Stel dat de vrouw die droomde dat haar vriendin aankondigde voorgoed te vertrekken, ook wekelijks meedoet aan de lotto – in een kolom 6 uit 41 getallen aankruisen. Op een bepaalde dag blijkt zij 5 getallen juist te hebben aangekruist. Zij zal daaraan in het algemeen geen bijzondere betekenis toekennen, omdat zij een duidelijk inzicht heeft in de verzameling waartoe haar kolom met de 5 juiste getallen behoort. Zij beseft dat ze bijvoorbeeld al enkele jaren heeft meegedaan en dat ze er ook al eens vier juist had, een aantal keren drie, en meestal twee, een of geen. Zij weet ook dat er heel veel anderen in het land meedoen met de lotto en dat er dus waarschijnlijk ook iemand is die alle 6 getallen juist heeft aangekruist. Kortom, zij weet precies tot welke verzameling kolommen haar winnende kolom behoort. *Ze concludeert over het algemeen dat ze gewoon geluk heeft gehad.*

Wanneer de vrouw nu de droom over de vriendin heeft, waarbij de mate van overeenkomst tussen droom en gebeurtenis vergelijkbaar is met 5 van de 6 getallen juist in het lottoverhaal, dan reageert ze heel anders. Zij heeft een duidelijk inzicht in de verzameling waarin ze de kolom met vijf juiste kruisjes moet plaatsen maar geen duidelijk inzicht in de verzameling waarin ze de droom moet plaatsen. Zij beseft misschien nog wel enigszins hoe deze droom zich verhoudt tot haar andere, soortgelijke dromen, maar ze zal er niet zo gauw aan denken de droom te plaatsen in het kader van de totale verzameling van soortgelijke dromen van anderen. *Ze concludeert dat het een helderziende droom was.*

De lezer zou hier mogelijk willen opmerken dat er *emotioneel gezien* ook een groot verschil is tussen het ‘aankruisen van getallen’ en een ‘nare droom’. Natuurlijk is dat zo. Maar daar gaat het niet om wanneer het de vraag is of er helderziendheid in het spel is of niet. Het gaat bij die vraag niet om de emotie die erbij betrokken is, maar om de informatieve waarde. Daarin zijn beide ervaringen vergelijkbaar. Precies zoals elke kolom waarin 6 uit 41 getallen zijn aangekruist een specifieke combinatie van informatie is, moet elke droom als een specifieke combinatie van informatie worden opgevat. Bij het aankruisen van 6 uit 41 getallen doet men in feite een voorspelling welke 6 balletjes uit een apparaat gaan vallen. Er is een minimale kans dat die voorspelling helemaal juist is. Toch is er gemiddeld elke zondag iemand die de hoofdprijs wint. Iedere deelnemer begrijpt dat. Ook begrijpt iedereen dat de kans groot is dat men een of twee van de zes getallen juist voorspelt.

In een droom over een ander, die zo verloopt dat hij achteraf in verband gebracht kan worden met een tragische gebeurtenis rond die ander, voorspelt men als het ware ook die tragische gebeurtenis. De kans dat de droom in alle details overeenkomt met de werkelijkheid is evenals het goed aankruisen van 6 uit 41 getallen vrijwel uitgesloten. Toch mogen we, op grond van de verdeling van dromen en gebeurtenissen rond dierbaren in de bevolking, aannemen dat er elke nacht iemand in de bevolking een droom heeft die onverwacht in een behoorlijk aantal details overeenkomt met een gebeurtenis in de werkelijkheid. De kans dat een enkel detail uit een droom onverwacht overeenkomt met een bepaalde gebeurtenis is natuurlijk veel groter. Een dergelijke droom is in termen van informatieve waarde vergelijkbaar met het juist aankruisen van een of twee van de zes getallen in het lottoverhaal.

Er is dus emotioneel wel een groot verschil tussen het zetten van kruisjes op een lottoformulier en een nare droom hebben over een dierbare, maar in termen van informatieve waarde staan beide wel degelijk op één lijn. In het lottoverhaal heeft de deelnemer een duidelijk inzicht in de van belang zijnde verzameling. In het droomverhaal mist de dromer dat inzicht. Bij sommige mensen heeft dat vergaande ge-

volgen, zoals we nog zullen zien.

Bij het geven van betekenis aan een droom in termen van helderziendheid speelt de ‘symboliek’ van de droom overigens ook een belangrijke rol. De kans op ‘symbolische’ overeenkomsten is uiteraard veel groter dan de kans op ‘letterlijke’. Het behoeft geen betoog dat het een en ander te maken heeft met de uitgebreidheid van het menselijke systeem van betekenisgeving. De vrouw die droomt dat haar vriendin aankondigt voorgoed te vertrekken ziet achteraf in die aankondiging een symbool voor de dood. De vraag is of zij de droom niet ook als helderziend had benoemd wanneer ze later bijvoorbeeld vernomen had dat haar vriendin die nacht in een psychiatrische kliniek was opgenomen, zoals eerder al opgemerkt.

Dat de droom samenvalt met een tragische gebeurtenis (een sterfgeval) zal het de vrouw overigens psychologisch hoe dan ook moeilijk maken de droom op te vatten als een lid van een verzameling (persoonlijke dan wel algemene) dromen. In emotionele omstandigheden zijn mensen sterk geneigd een betekenis te geven aan de ervaring op zichzelf en wel een betekenis die aansluit bij de gebeurtenissen van dat moment.

De betekenis die men geeft aan de eerste helderziende ervaring, wordt meestal sterk beïnvloed door de aard van de relatie die men met de ander heeft.

De vrouw in ons voorbeeld bleek de relatie met de bewuste vriendin enige jaren daarvoor op aandrang van haar moeder te hebben verbroken. Die vond dat de vriendin een negatieve invloed op haar had. Het bleek dat zij de droom in dat kader betekenis gaf. De vrouw dacht de droom te hebben gekregen omdat haar vriendin zich waarschijnlijk door haar in de steek gelaten had gevoeld en haar dat op deze manier nog duidelijk wilde maken. Deze voor haarzelf plausibele verklaring voor het krijgen van de ervaring maakte het voor haar ook vrijwel onnodig om de droom te plaatsen in het kader van haar persoonlijke verzameling soortgelijke dromen, laat staan in het kader van een algemene verzameling van soortgelijke dromen van anderen. Maar nogmaals, als het gaat om de vraag of er helderziendheid

in het spel is of niet, zou dat wel degelijk moeten.

Wanneer iemand een dergelijke ervaring eenmaal heeft gehad, en de droom is gaan zien als helderziend van aard en er een persoonlijke betekenis aan heeft gegeven zoals de vrouw in ons voorbeeld, dan is hij nauwelijks nog te bewegen ook ruimte te laten voor een andere verklaring van de overeenkomst tussen droom en gebeurtenis. Wanneer het bij een enkele ervaring blijft, hoeft dat weinig problemen op te leveren. Krijgt iemand echter regelmatig dergelijke ervaringen, dan wordt het anders en daar zullen we nu naar gaan kijken.

3. NA EEN EERSTE ERVARING UITGROEIEN TOT SENSITIEVE

We hebben ons gaandeweg beperkt tot de meest voorkomende variant van de helderziende ervaring, waarbij de beleving een droom is over een ander; een droom die voldoende inhoud heeft om achteraf eventueel met een tragische gebeurtenis rond de ander in verband te kunnen worden gebracht, en waarbij de gebeurtenis ook een nauwe tijdsrelatie heeft met de droom. We hebben geopperd dat het tot nu toe onmogelijk is om te zeggen of een afzonderlijke helderziende droom op meer dan een toevallige samenloop van omstandigheden berust. We hebben tevens aangegeven dat het onvoldoende inzicht hebben in de verzameling van soortgelijke dromen en het tragische karakter van de gebeurtenis, mensen als het ware dwingt tot een helderziende verklaring van de droom.

De vraag die dan opkomt, is of iedereen er even gemakkelijk toe komt om een bepaalde droom te benoemen als helderziend. Dat is waarschijnlijk niet het geval. Het voor het eerst benoemen van een droom als helderziend of niet is waarschijnlijk afhankelijk van een groot aantal psychologische factoren. Dezelfde droom zou door de een wel als helderziend kunnen worden benoemd en door de ander niet. De vraag is of misschien mensen met nader te specificeren eigenschappen, in nader te specificeren omstandigheden eerder een droom als helderziend benoemen. Onderzoek naar dergelijke eigenschappen en omstandigheden moet nog op gang komen. Er zijn hier veel hypothesen mogelijk. We beperken ons tot één daarvan.

Uitgaande van het kenmerk dat bij helderziende ervaringen de gebeurtenis meestal een dierbare betreft, zouden mensen die vaker onplezierig dromen over dierbaren, ook vaker een helderziende droom van tragische aard moeten melden. Bij hen is de kans op een overeenkomst tussen een droom en een tragische gebeurtenis groter, op voorwaarde dat de kans op een tragische gebeurtenis rond dierbaren voor iedereen gelijk is.

Deze hypothese lijkt gemakkelijker te bevestigen of te weerleggen dan het geval is. Niet alleen hebben we te maken met zaken die extreem moeilijk op een betrouwbare manier zijn te meten, maar bovendien zijn er waarschijnlijk allerlei specifieke voorwaarden waaraan ook voldaan moet zijn voordat iemand ertoe overgaat een ervaring als helderziend te benoemen. Bijvoorbeeld aan de voorwaarde dat zijn vader of moeder of een ander familielid ooit heeft verteld over helderziende ervaringen van zichzelf of anderen, zodat er voor de persoon een kader is om een bepaalde ervaring als helderziend te beschouwen. Hoe het ook zij, een deel van de onderzoeksactiviteit binnen de parapsychologie zal zich ook op dergelijke vragen moeten richten.

De volgende vraag is wat er kan gebeuren wanneer iemand eenmaal een droom als helderziend heeft benoemd. Stel dat de ervaring van de vrouw die droomde dat haar vriendin aankondigde voorgoed te vertrekken, haar eerste helderziende ervaring was. Bij die eerste ervaring zal zij pas *na het ontdekken* van de overeenkomst tussen de droom en de feitelijke gebeurtenis (dus na het lezen van de krant, waarin het overlijden van de vriendin stond vermeld) de droom als een helderziende droom beschouwen.

Mede door de tragische inhoud van de gebeurtenis en de betekenis die ze aan de ervaring hecht ('Zij voelde zich waarschijnlijk door mij in de steek gelaten en heeft me dat op deze manier duidelijk willen maken.'), zal ze wellicht vaker stilstaan bij dromen die iets gemeen hebben met de droom over haar overleden vriendin. Ze kan in eerste instantie bijvoorbeeld geneigd zijn meer aandacht te schenken aan dromen waarin een vriendin voorkomt dan ze voor haar eerste ervaring deed. Als zij nu een zekere overeenkomst ziet tussen de eerste

droom en een tweede droom (bijvoorbeeld over een andere vriendin die ze al lang niet meer heeft gezien), dan zou ze de tweede droom al als helderziend kunnen beschouwen *voordat ze verneemt* of er een nare gebeurtenis rond haar vriendin heeft plaatsgevonden. Op grond van deze droom zou ze dan haar vriendin kunnen gaan opbellen in de veronderstelling dat er iets naars met haar aan de hand zou zijn (zo was het tenslotte ook met haar andere vriendin). Als dan mocht blijken dat die vriendin iets vervelends te melden heeft, bijvoorbeeld ze is ziek, ze is net gescheiden, haar moeder is onlangs overleden enzovoort, dan is er een redelijke kans dat de vrouw deze informatie beschouwt als een bevestiging van haar idee dat ook deze droom helderziend was.

Als dat gebeurt, dan is in zekere zin het hek van de dam. Dan is er namelijk sprake van het op gang komen van wat we de **generalisatietendens** en de **sluitendmakentendens** noemen.

De *generalisatietendens* wil zeggen dat er na de eerste spontane ervaring geleidelijk aan een neiging ontstaat om een helderziend karakter toe te schrijven aan een zich steeds uitbreidende categorie belevingen, die steeds minder gemeen hebben met de beleving in de eerste ervaring. In het besproken geval kunnen dat bijvoorbeeld geleidelijk aan alle dromen zijn waarin een ander voorkomt.

De *sluitendmakentendens* wil zeggen dat er een neiging ontstaat om betekenisvolle verbanden te zien tussen bepaalde belevingen en bepaalde gebeurtenissen, ook al is de mate van overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis steeds minder specifiek.

Men kan zich voorstellen dat de vrouw in ons voorbeeld door het leggen van voor haarzelf betekenisvolle verbanden de categorie belevingen waaraan zij een helderziend karakter toeschrijft, langzaam maar steeds verder gaat uitbreiden, bijvoorbeeld ook tot bepaalde belevingen tijdens het wakker zijn.

Op dat moment hebben we met iemand te maken die we eerder *sensitieve* genoemd hebben, namelijk met iemand die het idee heeft

regelmatig spontane helderziende ervaringen te hebben.

Er is bij de ontwikkeling tot sensitieve dus sprake van twee processen die op elkaar ingrijpen en elkaar versterken. De ene is de generalisatietendens. De categorie belevingen waarvan gedacht wordt dat ze van buitenaf beïnvloed zijn, wordt steeds groter. Hierbij lijken de tweede en eerste beleving meestal nog wel behoorlijk op elkaar, maar die gelijkenis wordt bij latere belevingen steeds kleiner. Het vooraf (bij de latere belevingen) in plaats van het achteraf (bij de eerste beleving) toekennen van een helderziend karakter houdt in dat de persoon na de beleving actief gaat controleren of er een gebeurtenis bij de beleving past. Bij deze controle gaat de persoon steeds minder selectief te werk. Hij vindt dan altijd wel een gebeurtenis die in zekere mate overeenkomt met de beleving. Dat is de sluitendmakentendens.

Telkens als er een betekenisvol verband is gelegd, wordt de categorie belevingen die voor helderziend wordt gehouden, ook weer groter. Met die belevingen worden weer gebeurtenissen in verband gebracht enzovoort. De twee processen samen kunnen in het uiterste geval leiden tot een volledig gesloten systeem, waarin de persoon bijvoorbeeld *elke negatieve stemming* beschouwt als het gevolg van negatieve gebeurtenissen buiten zichzelf, die hij ‘helderziend’ zou opvangen.

Het ligt voor de hand dat het al of niet op gang komen van deze processen na een eerste helderziende ervaring afhankelijk is van een groot aantal psychologische factoren. Ook hier zijn weer veel hypothesen mogelijk. We beperken ons opnieuw tot één van de mogelijkheden.

Bij het in hoofdstuk 2 beschreven experiment met *sensitieven* bleek dat, wanneer hun werd gevraagd naar dagelijkse belevingen die ze de grootste kans gaven in verband te staan met een gebeurtenis buiten hen, sommigen een voorkeur hadden voor belevingen met een emotioneel negatief karakter en *geen van hen een voorkeur had voor belevingen met een emotioneel positief karakter*. Mogelijk hangt dit samen met het feit dat de sensitieven vrijwel allemaal aangaven niet optimaal te functioneren op een of meer belangrijke levensgebieden.

Met name viel op dat er vaak sprake was van het niet voldoende verwerkt hebben van het overlijden van een dierbare, in combinatie met het niet hebben van een bevredigende baan en/of met het niet hebben van een gerespecteerde positie in relaties met andere mensen. Daardoor verliezen mensen controle op de omgeving. Bij sensitieven is daar vrijwel steeds sprake van. Natuurlijk is het voorlopig de vraag of het verlies van die controle gevolg dan wel oorzaak is van de regelmatig optredende ervaringen. Maar een eerste hypothese is dat mensen die op het moment van hun eerste indrukwekkende helderziende ervaring geen bevredigende baan of gerespecteerde positie in relaties hebben, eerder tot sensitieven uitgroeien dan degenen die op dat moment in dat opzicht geen problemen hebben.

4. DE ONTWIKKELING VAN SENSITIEVE TOT PARAGNOST

Een deel van de sensitieven zal, eenmaal tot de conclusie gekomen op een bijzondere wijze gevoelig te zijn voor helderziende indrukken, deze kijk op zichzelf steeds duidelijker uiten aan mensen in hun omgeving. Die zullen daar van positief tot negatief op reageren, met alle mogelijke verschillende effecten. Een aantal sensitieven zoekt contact met een paragnost, met de vraag of zij misschien zelf helderziend begaafd zijn. Niet zelden bevestigt de paragnost dit op grond van zijn eigen veronderstelde gave. Deze zegt dan vaak dat de sensitieve enigszins begaafd is, maar niet of nog niet zo begaafd als hijzelf, hetgeen er voor de sensitieve niet geheel onaantrekkelijk uitziet. De paragnosten bleken in het onderzoek ook heel vaak te beweren dat de doelpersonen (de personen over wie zij uitspraken deden) paranormale aanleg hadden. Dat zou er op kunnen wijzen dat consultants nogal eens met die vraag naar paragnosten gaan en tevens dat consultants hoe dan ook graag horen dat ze paranormale aanleg hebben. Op grond van het onderzoek naar de gave van paragnosten (waaruit bleek dat er bij henzelf niet van een dergelijke gave gesproken kan worden) moeten we concluderen dat een dergelijke bevestiging door een paragnost dan ook *geen enkele betekenis* heeft. De sensitieve – en in veel gevallen ook de paragnost – beseft dat echter niet.

Als gevolg van de reactie van de mensen in zijn omgeving en eventueel gestimuleerd door de mening van de geraadpleegde paragnost, kan de sensitieve door de omgeving worden uitgenodigd of zich uitgenodigd voelen niet meer passief af te wachten welke belevingen hij krijgt, maar te proberen actief belevingen op te roepen, die een overeenkomst zouden kunnen hebben met gebeurtenissen in de omgeving. ('Probeer eens te "zien" of ik slaag voor mijn rijexamen.') ('Ik "zie" dat je een dochter krijgt.') Wanneer die overeenkomsten door de sensitieve en de mensen in de omgeving als opvallend 'raak' worden beoordeeld, dan kan hij tot de conclusie komen dat hij niet alleen sensitief is voor helderziende indrukken, maar ook over de gave beschikt om op verzoek helderziende indrukken te krijgen.

Via de verdergaande wisselwerking tussen de sensitieve en een zich uitbreidende omgeving (hij begint naam te maken) kan het uiteindelijke resultaat zijn dat de sensitieve steeds regelmatig actief probeert indrukken te krijgen over hem onbekende mensen, met andere woorden: *paragnost* wordt.

Wanneer het eenmaal zover is gekomen, zijn er naast de steeds verder gaande generalisatietendens en sluitendmakentendens zeker nog twee psychologische processen op gang gekomen: de **controle-tendens** en de **projectietendens**.

Zoals eerder aangestipt, gaat regelmatig overvallen worden door spontane helderziende ervaringen vrijwel steeds samen met verlies van controle op de omgeving wat betreft werk of positie in relaties of beide. Het is dan ook de vraag in hoeverre de aangenomen paragnostenrol de functie heeft om dat verlies van controle op de omgeving te compenseren. Die rol kan namelijk zorgen voor een door de omgeving gewaardeerde vorm van activiteit en contact, die hem in staat stelt opnieuw controle op de omgeving uit te oefenen.

Het zij overigens opgemerkt dat maar een kleine minderheid van de sensitieven deze stap zet. Bij de meesten speelt de sensitiviteit maar tijdelijk een grote rol. Opnieuw is het een vraag voor verder onderzoek welke sensitieven die stap wel zetten en welke niet.

Proberen greep te krijgen op de eigen ervaringen door ze bewust op te roepen in plaats van erdoor te worden overvallen, houdt dus voor de betrokkene tevens in dat hij weer in zekere mate probeert greep te krijgen op zijn omgeving. We noemen dit de *controletendens*. De persoon raakt langzaamaan bekend als iemand naar wie men toe kan met problemen en dit bezorgt hem een vorm van regelmatige activiteit, een eerste vorm van hernieuwde controle op de omgeving.

Als paragnost wordt hij voortdurend geconfronteerd met mensen met moeilijkheden van allerlei aard. Mensen in moeilijkheden staan in het algemeen open voor suggesties die een oplossing voor die moeilijkheden zouden kunnen bieden. Moeilijke beslissingen durft men soms pas te nemen wanneer ze worden geadviseerd door iemand aan wie men gezag toekent. Veel mensen kennen paragnosten dat gezag toe, alleen al omdat zij in verband met hun problemen een bijzondere gave graag veronderstellen. De paragnost krijgt dus zelfs een gezaghebbende positie in de relatie met de consultant toebedeeld en heeft daarmee daadwerkelijk een tweede vorm van hernieuwde controle op de omgeving; naar wat hij zegt wordt ook nog geluisterd.

Overigens krijgt hij die positie vrijwel alleen van mensen die bij de reguliere dienstverlening (medische of psychologische hulp, rechercheonderzoek enzovoort) onvoldoende baat vinden (blijvende medische of psychische klachten, ondanks behandeling door huisarts, specialist, psycholoog of psychiater; uitblijven van resultaat bij politiële nasporingen in geval van een vermissing), alsmede van hen voor wie de drempel naar de reguliere instanties te hoog is.

Omdat de paragnost er zeker zo nu en dan in slaagt, ook al heeft dat niets te maken met een helderziende gave, mensen zich voor kortere of langere tijd weer wat beter te doen voelen, om welke reden dan ook, voelt de paragnost zichzelf ook bevestigd in zijn activiteit en zijn positie tegenover andere mensen.

Uit het paragnostenonderzoek moet worden geconcludeerd dat een baan als paragnost, dus als iemand die op verzoek helderziende waarnemingen zou hebben, geen recht van bestaan heeft. Maar paragnosten voorzien kennelijk wel in een behoefte waarin anderen niet voorzien.

In elk geval kunnen mensen aandacht en advies krijgen bij een paragnost op grond van zijn uiteraard steeds uitgebreidere levenservaring. Voor zover het consulteren van paragnosten een kwestie is van vraag naar en aanbod van adviezen zou het niet een groot punt hoeven zijn of dat wel of niet ‘mag’. Tenminste voor zover het gaat om de paragnosten die hun diensten aanbieden tegen een bescheiden vergoeding. Tegen het geven van adviezen door paragnosten, die een naam en een praktijk hebben hoog te houden, zou niet zo veel in te brengen als zij zouden zeggen dat ze die adviezen ook alleen maar geven op grond van hun kijk op de wereld en hun levenservaring. Ze geven die adviezen echter vanuit de mening dat ze die adviezen kunnen ontlenen aan een ‘onbekende’ gave. Die mening blijkt niet houdbaar.

In de contacten met consultants heeft de paragnost dus een gezaghebbende positie, die in principe door de consultants wordt geaccepteerd. In de wisselwerking tussen paragnost en consultant is de paragnost voortdurend in de dominerende positie. De paragnost schrijft niet alleen voor hoe de consultant zich in het consult moet gedragen, hij schrijft vaak ook voor wat de consultant in het leven zou moeten doen.

Een deel van de consultants accepteert deze afhankelijke positie zonder meer en volgt de gegeven adviezen op. Het is de vraag of zij daarmee geholpen zijn. Een risico is dat zij, en vooral degenen die vaak paragnosten raadplegen, in een zo afhankelijke positie van de paragnost terechtkomen dat zij op den duur helemaal geen beslissingen meer zelf durven te nemen of dat zij rondweg verkeerde beslissingen nemen, wanneer de paragnost te ver gaat met het geven van adviezen. (‘Laat uw kinderen maar niet meer naar uw ex-man gaan.’) (‘Het heeft geen zin die opleiding af te maken.’)

De minder afhankelijke consultant accepteert die positie echter niet zomaar. Die verwacht over het algemeen van de paragnost minimaal ook een aantal onberedeneerde, specifieke en juiste uitspraken. De paragnost zal aan deze verwachting enigszins moeten voldoen wanneer hij tenminste wil dat zijn adviezen door deze consultant serieus worden genomen.

Zoals gezegd blijkt uit het onderzoek dat paragnosten op geen enkele manier aan die verwachting kunnen voldoen. Toch blijken ook minder afhankelijke consultants nogal eens onder de indruk te raken van de paragnost en de dominerende positie van de paragnost uiteindelijk te accepteren. We zullen in het volgende hoofdstuk bespreken waarom dat waarschijnlijk het geval is. Eerst moeten we echter het op gang komen van het tweede proces in de ontwikkeling van sensitieve tot paragnost behandelen: de *projectietendens*.

De paragnost heeft op het moment dat hij zichzelf eenmaal als paragnost gaat beschouwen, net zo goed als ieder ander mens een bepaalde levensgeschiedenis. En zoals bij elke andere volwassene bevat die van de paragnost een of meer traumatische ervaringen op een of meer levensgebieden. Wat nu opvalt, is dat elke paragnost in zijn rol een sterke voorkeur ontwikkelt voor uitspraken over problemen op die levensgebieden waarop die traumatische ervaringen zich bij hemzelf hebben voorgedaan. Het is wel opvallend maar geenszins verwonderlijk dat de paragnost zich het best in staat voelt uitspraken te doen met betrekking tot die levensgebieden.

Een paragnost die bijvoorbeeld zelf gescheiden is na veel huwelijksproblemen kan zich op grond van die persoonlijke ervaring, meer ‘voorstellen’ bij een consultant die ook met huwelijksproblemen zit of gescheiden is, dan een paragnost die dat niet zelf heeft meegemaakt. Wanneer een consultant voor iets heel anders komt, bijvoorbeeld voor een diefstal, dan loopt hij bij deze paragnost het risico minder over die diefstal te horen te krijgen dan over zijn eventuele huwelijksproblemen. De reden hiervoor is simpelweg dat de paragnost bij een probleem waar hij ook zelf mee te maken heeft gehad, beter in staat is zich ‘in te leven’ in de consultant. In gevallen waarin dit ‘inleven’ extreme vormen aanneemt, wordt het ook wel ‘zich identificeren met’ genoemd door sommige paragnosten. Hoe meer het probleem van de consultant lijkt op iets dat de paragnost zelf heeft meegemaakt, des te beter is de paragnost naar zijn gevoel op dreef. De paragnosten ‘verklaren’ dat op dreef zijn zelf meestal met de opmerking dat zij dan meer ‘emotioneel’ betrokken zijn bij de consultant en zijn probleem, hetgeen een gunstige voorwaarde zou

zijn voor de werking van de gave. Veel belangrijker is echter dat zij in die situatie de beste mogelijkheid hebben hun eigen verleden te vergelijken met dat van de consultant.

Naarmate de situatie van de consultant meer lijkt op die van de paragnost, is de paragnost beter in staat om eigenschappen van zichzelf en van de situaties die hij zelf heeft meegemaakt, zo te beschrijven dat de consultant die ook (h)erkent als voor hem geldig.

Het toekennen van eigenschappen van jezelf aan iemand anders wordt in de psychologie *projectie* genoemd. De paragnost kan zich natuurlijk niet beperken tot een zuivere vorm van projectie, want hij wordt niet alleen geconfronteerd met mensen met problemen die hij uit persoonlijke ervaring kent. Voor zover de paragnost nu bij een consultant niet van zichzelf kan uitgaan bij zijn uitspraken, gaat hij op een afgeleide manier te werk. Namelijk voor zover de consultant en diens situatie hem niet doen denken aan zichzelf, gaat hij uit van personen met wie hij in het verleden te maken heeft gehad en aan wie de consultant hem doet denken. Hij projecteert dan eigenschappen van die personen en kenmerken van hun situatie op de consultant. Onder personen met wie hij in het verleden te maken heeft gehad, moeten we zowel mensen verstaan die in zijn eigen persoonlijke leven een rol spelen of hebben gespeeld (familieleden, kennissen enzovoort) als ook eerdere consultants, en dat worden er steeds meer naarmate de paragnost meer ervaring krijgt. Kortom, de paragnost vergelijkt een consultant en diens situatie met zichzelf en met andere mensen met wie hij ooit te maken heeft gehad. Als we het begrip projectie, eigenschappen van zichzelf toeschrijven aan anderen, iets uitbreiden tot het toeschrijven van eigenschappen en omstandigheden van zichzelf en van mensen met wie men ooit te maken heeft gehad, aan anderen, in casu consultants, dan is projectie de beste omschrijving voor wat er in de paragnost omgaat op het moment dat hem om helderziende indrukken wordt gevraagd. We noemen dat de *projectietendens* van de paragnost.

Dit ‘projectie’-model van wat er zich in de paragnost afspeelt tijdens consulten staat diametraal tegenover het ‘inneren’-model van W.H.C. Tenhaeff, de eerste hoogleraar in de parapsychologie in Nederland,

die vroeger veel studie naar de indrukken van paragnosten heeft gedaan. Tenhaeff beseftte ook terdege dat paragnosten ten minste voor een groot deel hetzelfde zijn als ieder ander mens. De paragnost kan nadenken, of sterker nog: hij zal het niet kunnen laten aangeboden informatie te verwerken. In de normale praktijk heeft de paragnost altijd enige informatie op grond waarvan hij over iemand ‘logische’ uitspraken kan doen. Op zijn minst moet er dus een onderscheid gemaakt worden tussen ‘logische’ en ‘onlogische’ uitspraken. Onder ‘logische’ (beredeneerde en algemene) uitspraken verstaan we de uitspraken die vrijwel iedereen zou kunnen doen, al of niet op basis van de op dat moment beschikbare informatie, zonder veel risico te lopen dat de uitspraken fout zijn. Onder ‘onlogische’ (onberedeneerde en specifieke) uitspraken verstaan we de uitspraken die bijna niemand op basis van de beschikbare informatie zou durven doen en die daarom in eerste instantie ook raadselachtig aandoen. (Natuurlijk zijn er allerlei overgangen tussen ‘logische’ en ‘onlogische’ uitspraken, maar dat laten we hier buiten beschouwing.) In het innerenmodel van Tenhaeff zouden de ‘onlogische’ uitspraken van paragnosten gebaseerd zijn op een bijzondere vorm van ‘verbeelding’. Er zouden ‘beelden’ in het bewustzijn van de paragnost komen die gebeurtenissen uit het leven van de consultant zouden weerspiegelen. Dit zou gebeuren via een speciaal soort proces, dat hij ‘inneren’ noemde. Dat begrip is afgeleid van het begrip herinneren. Op soortgelijke wijze als mensen zich ‘beelden’ voor de geest kunnen halen als ze zich iets herinneren uit hun eigen verleden, zouden paragnosten zich ‘beelden’ uit het verleden, heden of de toekomst van de consultant voor de geest kunnen halen.

In het projectiemodel gaan we ervan uit dat die ‘beelden’ van de paragnost gewoon herinneringen zijn van de paragnost zelf, en wel die herinneringen die het best lijken te passen bij de situatie van de consultant en – niet te vergeten – bij de context waarin het consult wordt gehouden. Er is in dit model helemaal geen sprake van een speciaal soort proces en het gaat gewoon om herinneren.

Het met elkaar in verband brengen van die eigen herinneringen enerzijds en de situatie van de consultant en de context waarin het consult wordt gehouden anderzijds, wordt *associëren* genoemd.

Associëren doet iedereen. Als iemand zegt: ‘Die man doet me denken aan Piet’ wil dat bijvoorbeeld zoveel zeggen als: ‘Die man lijkt qua uiterlijk op mijn buurman Piet.’ Wat paragnosten nu anders doen dan andere mensen komt op het volgende neer. Als paragnosten de man zien die hen doet denken aan Piet, dan zijn ze geneigd erbij te denken: ‘Die man is verder misschien wel in meer opzichten hetzelfde als Piet.’ Als andere mensen de man zien, die hen doet denken aan Piet, dan zijn ze veel eerder geneigd erbij te denken: ‘Die man is verder misschien wel heel anders dan Piet.’ Met andere woorden, paragnosten zijn sterk geneigd hun associaties van toepassing te achten in een nieuwe situatie. Andere mensen neigen daartoe veel minder, of zeker veel minder vergaand. Aan de hand van een voorbeeld zullen we dit verder verduidelijken.

Een slordig geklede man komt bij een paragnost. In zijn pogingen om bewust helderziende indrukken op te roepen zal de paragnost nagaan wat er in zijn eigen geest omgaat. Hij zal onvermijdelijk merken dat er bij hemzelf associaties naar boven komen die ‘logisch’ verbonden zijn met de manier waarop de afspraak voor het consult tot stand is gekomen, hoe de consultant eruitziet enzovoort. Het slordig gekleed zijn van de man roept bij de paragnost bijvoorbeeld eerst de ‘logische’ associatie op dat de man waarschijnlijk geen beroep heeft waarin nette kleding van groot belang is. Dergelijke associaties hebben andere mensen ook wanneer ze worden geconfronteerd met voor hen onbekende mensen. Vervolgens doet de slordig geklede man de paragnost denken aan de vaak slordig geklede buurman Piet, die ook geen beroep heeft waarin nette kleding van groot belang is. Ook dergelijke associaties hebben andere mensen dan paragnosten wel. Tot zover is er nog steeds weinig verschil tussen paragnosten en anderen. Maar: bij dergelijke associaties zullen andere mensen dan paragnosten het laten. Zeker wanneer ze vervolgens merken dat ze ten onrechte nog een eigenschap van Piet ook aan die man wilden toeschrijven. Ze stoppen dan in het algemeen met vergelijken.

En dat is wat een paragnost nu precies niet doet. Hij veronderstelt dat zijn associatie (‘De man doet me denken aan Piet.’) ook andere overeenkomsten tussen de man en Piet inhoudt. Piet heeft bijvoor-

beeld vroeger een winkel gehad. Als de eerste opmerking van de paragnost tegen de man nu is: 'Ik "zie" een winkel' dan is dat voor de consultant een uitspraak die 'onlogisch' aan doet. Het lijkt er voor hem als consultant op dat de paragnost een 'beeld' heeft over hem. Maar de paragnost baseert zijn uitspraak op een eventueel verdergaande gelijkheid tussen hem en Piet. Blijkt de consultant nu geen winkel te hebben maar in een huis te wonen dat ooit een winkel geweest is, dan staat niet alleen de consultant, maar ook de paragnost in zekere zin verbaasd. De consultant denkt en zegt: 'Mijn huis is ooit een winkel geweest.' De paragnost denkt: 'Zie je wel, dat ik niet voor niets aan Piet moest denken.' Blijkt de consultant niets te kunnen met het 'beeld' winkel en zegt hij: 'Ik heb geen winkel', dan blijkt de paragnost altijd een herinterpretatie in petto te hebben als: 'Woont u misschien naast een winkel?' Als dat bijvoorbeeld het geval is, dan meent de consultant dat de paragnost dat 'beeld' zag. De paragnost meent ook nu dat hij de associatie met Piet niet zomaar had.

Met dergelijke herinterpretaties laat de paragnost zien dat hij echt denkt dat bepaalde vergaande associaties een helderziende betekenis hebben. Hij gelooft in het helderziende karakter van zijn 'onlogische' associaties, in soortgelijke zin als hij als sensitieve al geloofde dat bij veel spontane belevingen gebeurtenissen buiten hemzelf behoorden.

De conclusie uit het paragnostenonderzoek was dat 90% van de uitspraken van de paragnosten te 'logisch' was om hoe dan ook te verwijzen naar een helderziend proces. Aan de hand van het bovenstaande voorbeeld kunnen we ook zeggen dat 90% bestaat uit het soort 'logische' associaties als: 'Slordig gekleed, dus geen beroep waarin nette kleding van belang is.' Bijvoorbeeld verwoord in de uitspraak: 'Ik zie u niet op een kantoor werken.' Van de andere 10% uitspraken hadden we gezegd dat zij berusten op fantasie. Op het woord fantasie zouden we nog terug komen. Want wat is fantasie in dit geval? Aan de hand van bovenstaand voorbeeld kunnen we zeggen dat die 10% uitspraken bestaat uit het soort associaties als: 'Hij doet me denken aan Piet, dus misschien heeft hij ook wel een winkel gehad zoals Piet.' Bijvoorbeeld verwoord in de uitspraak: 'Ik zie een

winkel, hebt u een winkel of hebt u vroeger een winkel gehad of hadden uw ouders een winkel?’ De overgrote meerderheid van dergelijke meer specifieke ‘indrukken’ bleek – men zou bijna zeggen natuurlijk – onjuist. In die zin kunnen we van fantasie spreken.

Kortom, de paragnost gelooft in het helderziende karakter van zijn ‘onlogische’ associaties. Hij geeft een aantal keren in een consult een omschrijving van dergelijke associaties. Deze bestaan uit eigenschappen of omstandigheden van zichzelf of personen met wie hij zelf ooit te maken heeft gehad. Het zijn vooral de op projectie gebaseerde uitspraken waarmee de paragnost de consultant verbaast en ook de minder afhankelijke consultant ertoe kan brengen hem een bijzondere gave toe te schrijven. Hoe dat precies kan gebeuren zullen we in het volgende hoofdstuk zien.

Eerst merken we nog op dat het projectiemodel ook inhoudt dat het waarschijnlijker is dat paragnosten een van elkaar overgenomen term gebruiken wanneer zij het hebben over ‘zien’, dan dat het woord zou verwijzen naar bijzondere processen, die bij andere mensen niet zouden optreden.

Wanneer men paragnosten vraagt naar hun eerste spontane helderziende ervaring (dus de ervaring die er uiteindelijk toe geleid heeft dat zij paragnost werden), dan lijkt bij een aantal van hen de eerste beleving een hallucinatoire beleving te zijn geweest (het ‘zien’ van iets buiten jezelf alsof het werkelijk aanwezig is). Paragnosten zijn het een ‘visioen’ gaan noemen omdat zij een verband zagen tussen het optreden en de inhoud van die hallucinatoire beleving en een bepaalde gebeurtenis buiten hen. Bij een hallucinatie is het begrijpelijk en in zekere zin ook terecht dat iemand van ‘zien’ spreekt. Het gaat dan werkelijk om een zeer indringende beleving. Maar hallucinatoire beelden komen bij paragnosten ook hooguit als spontane beleving voor en misschien ook alleen maar bij hun eerste spontane helderziende ervaring. Niets wijst erop dat paragnosten dergelijke vergaande belevingen hebben tijdens een consult. Het lijkt er veel meer op dat het ‘zien’ in een consult niets anders is dan wat ieder mens doet als hij zich iets herinnert of voorstelt.

Ook als paragnosten het hebben over een ‘film, die zich voor hun geestesoog afspeelt’ hoeft dat niet per se te betekenen dat er iets anders gebeurt dan wat andere mensen aanduiden met ‘zich iets herinneren’ of ‘zich iets voorstellen’. Aan de uitspraken die paragnosten doen op basis van wat ze beleven, is dat in elk geval op geen enkele manier te merken. Dat ‘geestesoog’ suggereert, bedoeld of onbedoeld, wel een groot verschil tussen de paragnost en zijn consultant.

Een van de paragnosten uit het onderzoek heeft zelf eens geopperd dat de ‘leek’ zich bij het ‘zien’ iets heel anders voorstelt dan wat er gebeurt. Hij zei waarschijnlijk niets anders te ervaren dan wat andere mensen ervaren, als ze zich al herinnerend iets voor de geest proberen te halen. Hij vergeleek zijn ‘beelden’ met de ‘beelden’ die iedereen krijgt als hij zich voorstelt dat hij langs het strand van Scheveningen loopt. Hij ‘ziet’ zand, golven, duinen en de pier.

Men kan zich, dit alles in ogenschouw genomen, afvragen hoe het komt dat, steeds opnieuw, ook minder afhankelijke consultants onder de indruk blijken te raken van de uitspraken van paragnosten. Natuurlijk valt er nog meer van te zeggen dan wat er in het volgende hoofdstuk ter sprake komt. We beperken ons echter tot de hoofdzaken.

5. Het consulteren van paragnosten

1. EENMALIGE TEGENOVER SYSTEMATISCHE CONSULTATIE

Sommige mensen reageren heel verbaasd op het feit dat we in het onderzoek naar de helderziendheid van paragnosten niets helderziends hebben kunnen constateren in de ongeveer 150 consulten die werden gehouden onder allerlei verschillende condities. Vaak komen ze vervolgens met een verhaal waaruit spreekt dat ze zelf stevig onder de indruk zijn geraakt van deze of gene paragnost die hun heel frappante dingen gezegd of voorspeld zou hebben. Vaak vraagt men dan ook of er wel ‘goede’ paragnosten aan het onderzoek hebben meegedaan. Dat was het geval, voor zover men een dergelijke kwalificatie hoe dan ook kan gebruiken – en dat kan niet, zoals we zo dadelijk zullen zien. Daarom moeten er andere redenen zijn die dat grote verschil tussen de persoonlijke ervaring van sommige mensen met deze of gene paragnost enerzijds en de algemene conclusie uit het onderzoek anderzijds kunnen verklaren.

Ook was het onderzoek bewust zo opgezet dat het zoveel mogelijk aansloot bij wat paragnosten gewend zijn te doen met consultants. Iemand komt bij de paragnost en zit met bepaalde levensproblemen. De paragnost doet uitspraken en verwacht, zeker op een deel van zijn uitspraken, direct commentaar van de consultant. Deze werkwijze werd in de meeste condities van het onderzoek ook gevolgd. Dat kan evenmin de reden van het verschil in beoordeling zijn.

De belangrijkste reden van het verschil in beoordeling ligt waarschijnlijk in het feit dat een individuele consultant onvoldoende inzicht heeft in de context waarin hij zijn eigen gedrag en het gedrag van de paragnost moet plaatsen. Daardoor komt hij ertoe aan het gedrag van de paragnost een betekenis toe te kennen die het niet heeft.

Om heel letterlijk bij het begin te beginnen: consultants realiseren

zich vaak al niet voldoende dat het consult eigenlijk al is begonnen bij het maken van een afspraak. Wat is er toen precies gezegd, en hoe is het gezegd? Consultanten zijn erg verschillend op dit punt. Zoals een van de paragnosten het uitdrukte: ‘De een staat onder aan de trap al te roepen met welk probleem hij zit, terwijl je de ander zijn bek niet openbreekt.’ Bij het onderzoek werd nauwlettend voorkomen dat de paragnost bij het maken van de afspraak al informatie kreeg.

De consultant gaat vervolgens naar de paragnost, meestal zonder zich voldoende te realiseren dat het een gesprek wordt waarin allerlei emoties een rol spelen. Hij zit met een probleem of hoopt iets en wil graag dat de paragnost daar iets over kan zeggen. Hierdoor hoort de consultant vaak wat hij graag wil horen of juist datgene waarvoor hij bang is. Zijn emoties kunnen zo sterk zijn dat hij de paragnost dingen hoort zeggen, die deze helemaal niet zegt. Dit is gedeeltelijk het gevolg van het feit dat de paragnost directe bevestiging of ontkenning van zijn uitspraken wil. Dat houdt in dat de uitspraken onmiddellijk door de consultant moeten worden beoordeeld, dus onder invloed van zijn emoties. Het beoordelen van de helderziende waarde van de uitspraken van paragnosten is echter een kwestie van het beoordelen van informatie, waarbij emotie geen rol mag spelen. De consultant zou er bij elke afspraak van de paragnost eigenlijk bij stil moeten staan wat de paragnost op het moment van de afspraak aan informatie heeft, wat hij letterlijk in de afspraak zegt, hoe groot de kans is dat de afspraak geldig is in het licht van de informatie die hij op dat moment heeft, en of de afspraak juist is. Dat kan de consultant in de praktijk natuurlijk niet echt omdat hij direct moet reageren.

Een van de situaties waarin emotie een heel grote rol speelt, is die waarin paragnosten geconsulteerd worden in verband met een vermissing. Emotioneel is het voor de familie natuurlijk het belangrijkste te horen of de vermiste nog in leven is. Als de paragnost nu zegt dat de vermiste niet meer in leven is, en als dat achteraf ook zo blijkt te zijn, dan is men geneigd aan die afspraak een helderziende waarde te hechten. Toch verwijst de afspraak, afzonderlijk genomen, geenszins naar een helderziend proces omdat de kans dat de afspraak

juist is, veel te groot is, op het moment dat men de stap neemt een paragnost te raadplegen. Zelfs wanneer de paragnost geen andere informatie had dan het feit dat er van een vermissing sprake was. Maar omdat het emotioneel zo'n belangrijke uitspraak is, is de consultant geneigd er een helderziende waarde aan toe te kennen.

Voorts realiseert de individuele consultant zich vaak ook onvoldoende dat hij alle uitspraken van de paragnost in zijn beoordeling over de helderziendheid van de paragnost zou moeten betrekken. Niet alleen die uitspraken die hem troffen en die hij heeft onthouden. Wanneer de paragnost in een vermissingsgeval bijvoorbeeld zei dat de vermiste een paar weken zoek was en niet meer in leven was, terwijl de vermiste pas een paar dagen zoek was en niet meer in leven bleek, dan onthoudt de consultant later vooral dat de paragnost had gezegd dat de vermiste niet meer in leven was. Hij is geneigd te vergeten dat hij ook gezegd had dat de vermiste al een paar weken zoek was, terwijl deze pas enkele dagen weg was.

In het onderzoek namen we telkens alles wat er vanaf het eerste moment gezegd werd in een consult met een bandrecorder op. Na afloop werd elk consult letterlijk uitgetikt. Daarna pas beoordeelden onafhankelijke beoordelaars elke uitspraak op haar eventuele helderziende waarde.

Kortom, beoordelen van de waarde van uitspraken van paragnosten is beoordelen van informatie, zonder dat daar emotie aan te pas komt. Als er emotie meespeelt, heeft die een vertekende werking. Verder moeten alle uitspraken worden beoordeeld en niet alleen die, welke de consultant emotioneel aanspreken. Wanneer de individuele consultant zich beter zou realiseren dat het maken van de afspraak een onderdeel is van het consult en dat het gaat om het beoordelen van informatie zonder dat er emotie aan te pas komt en om het beoordelen van alle uitspraken, dan zou de conclusie uit het onderzoek hem waarschijnlijk al heel wat minder verbazen.

Maar er speelt nog meer een rol. Wanneer men een paragnost raadpleegt, doet men dat op grond van een aanbeveling van iemand die al

eens bij die paragnost is geweest, op grond van een advertentie, enzovoort. Maar wat zou men te zien krijgen wanneer men de mogelijkheid had om twaalf verschillende paragnosten te raadplegen? Met andere woorden: wanneer men het gedrag van een individuele paragnost zou kunnen plaatsen in de context van het gedrag van een aantal andere paragnosten? Hiernaar gaan we kijken in de volgende paragraaf.

2. TWAALF PARAGNOSTEN OVER EEN EN DEZELFDE DOELPERSOON

Een van de condities in het onderzoek was die, waarbij de paragnosten werden geraadpleegd over de vermissing van een man van 35 jaar. Deze informatie kregen de paragnosten bij het begin van het consult, samen met een pasfoto van de man. De man bleek later in de regio Den Haag zelfmoord te hebben gepleegd in zee, na een ernstige depressie. Dat was op het moment van de consulten nog niet zeker, hoewel er wel sterke aanwijzingen in die richting waren. De man werd twee maanden na de vermissing gevonden. Verdere details over de vermissing zijn in dit kader niet van belang. De twaalf paragnosten waren op dat moment de bekendste in Nederland. Onder hen waren de drie paragnosten die Tenhaeff heeft beschreven als de drie beste die hij ooit in zijn leven was tegengekomen.

Van alle gedane uitspraken over dit vermissingsgeval geven we hier alleen de op dat moment voor de familie eventueel meest relevante uitspraak per paragnost, los van de vraag hoe specifiek de uitspraak was. Het zij nadrukkelijk vermeld dat de onderzoekers de paragnosten raadpleegden en niet een van de familieleden van de vermiste. Dat was maar goed ook, zoals bleek. De twaalf consulten werden binnen een week gehouden. De man was toen ongeveer een week vermist.

Paragnost A kwam op het idee dat de man vermoord was in Amsterdam door een nachtwaker bij flats in aanbouw. B dacht aan zelfmoord in de haven van Rotterdam, waarbij de vermiste vast zou zitten aan een boot. C ging niet verder dan te verklaren dat de man misschien wel dood was. D wist niet zeker of het om moord dan wel zelfmoord ging. E dacht aan zelfmoord. F zag als oorzaak van de vermissing een

niet te realiseren liefde voor een andere vrouw en zag de vermiste nog wel opduiken. G zag de vermiste in het buitenland rondzwerven. H achtte ongerustheid niet nodig en vertelde dat de man tien dagen na het consult telefonisch contact zou opnemen. I dacht vooral aan de plaatsen Austerlitz en Bloemendaal in verband met de vermissing. J schetste heel gedetailleerd (na het verzoek om een kaart mee te brengen van de plaats waar de man voor het laatst gezien was!) een kanaal waarin de man op x meter van een brug te water zou zijn gegaan en waarin de man op y meter van de brug te vinden zou zijn. Hij wist alleen niet waar het kanaal was! K zag als oorzaak van de vermissing een niet te realiseren liefde voor een man. L ten slotte zag als oorzaak van de vermissing een geestelijke gestoordheid in de familie van de man.

Er was geen enkele relevante en tevens specifieke ‘indruk’ van een paragnost bij, die juist was. In menselijk opzicht is nog het meest van belang dat het de familie van de vermiste werd bespaard de enorme tegenstrijdigheden in de ‘indrucken’ van de verschillende paragnosten te moeten aanhoren.

Op grond van deze en de andere bevindingen in het onderzoek kan dan ook veilig de conclusie worden getrokken dat men niet kan spreken van ‘goede’ en ‘slechte’ paragnosten. Met andere woorden, kwalitatieve verschillen tussen paragnosten zijn er in feite niet. Als er al onderscheid te maken valt, dan kan alleen worden gesteld dat sommige paragnosten bij hun uitspraken ten onrechte te veel risico’s durven te nemen. De een blijft van het begin tot het eind niet specifiek (‘Misschien is de vermiste wel dood.’), terwijl de ander zo nu en dan een onberedeneerde en specifieke, maar vrijwel zeker foutieve uitspraak doet (‘De vermiste neemt over tien dagen contact op.’).

Kortom, de individuele consultant die maar een enkele paragnost raadpleegt, komt een paragnost tegen die zich op de vlakte houdt of een paragnost die hem met ongerechtvaardigde bravoure al of niet geruststelt.

Behalve onvoldoende inzicht in zijn eigen gedrag heeft de consultant

dus ook te weinig inzicht in hoe het gedrag van de ene paragnost die hij min of meer toevallig raadpleegt, zich verhoudt tot dat van andere paragnosten. Het blijkt dat paragnosten elkaar met betrekking tot een en dezelfde persoon vaak volledig tegenspreken.

Maar er spelen nog andere factoren mee. Hoe kan ook een minder afhankelijke consultant, dus iemand die niet alles wat de paragnost zegt bij voorbaat accepteert, tijdens een consult onder de indruk raken van een paragnost? Dat komt in de volgende paragraaf ter sprake.

3. DE QUASI-VERSTANDHOUDING TUSSEN PARAGNOST EN CONSULTANT

Er zijn twee processen waardoor ook de minder afhankelijke consultant onder de indruk kan raken. Het ene proces doet zich voor bij de consultant en het andere bij de paragnost. Het proces aan de kant van de consultant begint met het gegeven dat hij een reden heeft om naar een paragnost te gaan.

Hij zit met bepaalde levensvragen en gaat naar een paragnost in de verwachting dat deze op zijn minst bij vlagen iets uit zijn leven ‘ziet’. Vanuit die verwachting (mede bepaald door de ernst van de problemen) heeft de consultant de neiging zich bij de weinig specifieke uitspraken van de paragnost, specifieke gebeurtenissen uit zijn eigen leven voor te stellen en vervolgens te denken dat de paragnost die gebeurtenissen zo specifiek heeft beschreven als hij ze zichzelf heeft voorgesteld. We noemen deze neiging de **meedenktendens** van de consultant. Deze lijkt in het ergste geval als twee druppels water op de sluitendmakentendens van de paragnost. Ook bij elke onduidelijke uitspraak van een paragnost kan men zich wel iets concreets uit het eigen leven voorstellen.

De paragnost van zijn kant maakt de consultant op geen enkele wijze duidelijk wat er werkelijk in hem omgaat. Hij geeft de consultant het idee, of laat hem in de veronderstelling dat hij gebeurtenissen in het leven van de consultant ‘ziet’. Maar zijn voor de hand liggende uitspraken doet hij op grond van redeneringen (waarbij hij mogelijk heeft geleerd zoveel mogelijk woorden te vermijden die op redene-

ren duiden zoals de woorden ‘want’, ‘dus’, ‘daarom’ enzovoort), terwijl hij bij zijn minder voor de hand liggende uitspraken associeert en projecteert op de manier die we eerder hebben beschreven. Het geen inzicht geven in wat er werkelijk in hem omgaat, noemen we de **suggestietendens** van de paragnost.

Bij het woord suggestie vraagt men zich al gauw af in hoeverre de paragnost bewust suggereert beelden uit het leven van de consultant te ‘zien’. Het is denkbaar dat een aantal paragnosten zelf steeds weer oprecht verbaasd is over het feit dat consultants telkens bepaalde uitspraken blijken te kunnen ‘plaatsen’. (Dit woord gebruiken paragnosten ook heel vaak.) Het zou kunnen zijn dat sommige paragnosten daardoor ook steeds weer opnieuw overtuigd raken van het idee dat hun associaties ‘niet toevallig’ naar boven komen en dat ze op die manier hun geloof in hun eigen helderziende gave versterken. Veel paragnosten blijken niet te rusten voordat een bepaalde ‘indruk’ is ‘geplaatst’ of ‘thuisgebracht’ door de consultant. De sluitendmakentendens, die zich bij hem als sensitieve al ontwikkeld had, is nog versterkt. Aan bijna elke uitspraak die de consultant niet kan ‘plaatsen’ of ontkent, geeft de paragnost net zo lang nieuwe interpretaties tot de consultant de ‘indruk’ ten slotte erkent als iets wat met zijn leven te maken heeft.

Waarschijnlijk verleiden niet alle uitspraken van de paragnost de consultant even sterk tot meedenken. Het lijkt erop dat met name ‘impressies’ met een visueel karakter dat doen. Die lijken specifiek, maar zijn het meestal nauwelijks als men op de precieze formulering let. Enkele voorbeelden daarvan zijn: buitenaf wonen; iets aan een been hebben; werken in een groot gebouw; een uniform dragen; tentoonstellingen bezoeken; met sportvelden, met spoorwegen, met water of watersport, of met muziek te maken hebben; een apart handschrift hebben. De laatste ‘impressie’ is misschien nog wel het mooiste voorbeeld, want ook sommige mensen met een hoge opleiding was moeilijk duidelijk te maken dat deze uitspraak allerminst specifiek is. Het woord ‘apart’ suggereert dat namelijk zelf, maar elk handschrift is per definitie apart.

Natuurlijk is het de vraag of paragnosten in de loop van de tijd niet in de gaten krijgen dat consultants bij bepaalde uitspraken geneigd zijn ‘concrete voorstellingen’ te maken en vervolgens die uitspraken te bevestigen. Wel blijkt uit het bewust over jaren gespreide onderzoek dat ze allemaal een aantal van dergelijke specifiek aandoende ‘onderwerpen’ in huis hebben en bij verschillende consulten (die dus over verschillende mensen gingen) steeds weer te berde brachten. We zullen daar later in dit hoofdstuk een uitvoerig voorbeeld van geven. Het zou erop kunnen wijzen dat paragnosten zich weliswaar misschien niet echt bewust zijn van hun eigen projectietendens en sluitendmakentendens, maar wel degelijk van de meedenktendens van de consultant en daar dan ook soms op inspelen, bijvoorbeeld op momenten dat het consult stroef verloopt.

Samengevat: De verstandhouding tussen een paragnost en een consultant, is voor het grootste deel een quasi-verstandhouding. Beiden hebben het voor het grootste deel over gebeurtenissen uit hun eigen leven. De consultant denkt dat de paragnost iets van hem ‘ziet’, terwijl de paragnost in werkelijkheid in de eerste plaats redeneert, aan de hand van de gegevens die hij op dat moment heeft. In de tweede plaats krijgt de paragnost min of meer specifieke associaties met situaties rondom zichzelf en rondom mensen die in zijn eigen leven een rol hebben gespeeld inclusief eerdere consultants, en als die associaties echt specifiek zijn, zijn ze vrijwel nooit geldig voor de consultant. In de derde plaats geeft de paragnost soms specifiek aandoende ‘impressies’ die inspelen op de meedenktendens van de consultant.

In de volgende paragraaf zullen we met een voorbeeldconsult de meedenktendens van de consultant en de suggestietendens van de paragnost illustreren. Ook de projectietendens en de sluitendmakentendens van de paragnost komen daarbij naar voren. We hebben dat consult als voorbeeld gekozen omdat het verder ook vrijwel alle elementen bevat, die de moeite van het opmerken waard zijn, voor zover het gaat om consulten met paragnosten in het algemeen. Het consult is niet gekozen omdat het bijzonder ‘goed’ of ‘slecht’ zou zijn in vergelijking met andere consulten uit het onderzoek. Ook niet ten

opzichte van de consulten in verband met het vermissingsgeval.

Enigszins bijzonder is het consult wel wat de consultant betreft en mede daarom is het gekozen. We hebben te maken met een consultant die met een open vizier voor het eerst in zijn leven een paragnost raadpleegt; die vervolgens in het consult wat onder de indruk raakt van de paragnost; die daarna wat teleurgesteld raakt in zijn verwachtingen en eindigt met echt niet te weten wat hij ervan moet denken. Het probleem van de consultant is van doorsneebelang en hij verwacht dat de paragnost zijn problemen op helderziende wijze aanvoelt. Hij komt er in eerste instantie niet zelf mee. Het consult duurde ongeveer drie kwartier.

4. EEN VOORBEELD VAN EEN CONSULT BIJ EEN PARAGNOST

In een van de experimentele condities van het onderzoek richtten de paragnosten zich rechtstreeks tot een consultant, die met de onderzoeker meekwam. De onderzoeker zat er alleen maar bij om een bandopname te maken. In het onderstaande consult had de paragnost, bij de telefonische afspraak vooraf, van de onderzoeker alleen te horen gekregen dat er een mannelijke consultant mee zou komen. De paragnost had voor de komst van de consultant al enkele indrukken met betrekking tot de consultant opgeschreven. Dit moet bij het lezen van de eerste honderd genummerde regels in het achterhoofd worden gehouden. In deze regels gaat de paragnost nog uit van zijn aantekeningen.

De consultant was voor de eerste keer bij een paragnost. Hem was zo min mogelijk verteld over deze paragnost en over paragnosten in het algemeen. Hij was er wel op gesteld om eens een paragnost te raadplegen in verband met enkele onzekerheden in zijn leven. De consultant was gekleed in een lichtbruin ribkostuum met daaronder een donkerblauwe coltrui en hij had klompschoenen aan. Hij had donkerbruin haar en een baard. Hij droeg geen bril. Verder had hij geen opvallend bijzondere uiterlijke kenmerken. Het uiterlijk is mogelijk van belang bij enkele uitspraken van de paragnost. Hieronder laten we letterlijk het gehele consult volgen. Alleen enkele niet van

belang zijnde uitingen aan het adres van de onderzoeker zijn in de tekst omwille van de leesbaarheid weggelaten.

P is de paragnost, C de consultant en (O) betekent dat de spreker de vorige spreker onderbreekt.

Soms hebben we tussen haakjes iets aan de woorden van de paragnost of consultant toegevoegd. Zonder een toevoeging zou het erg onduidelijk zijn wat er wordt bedoeld. Onze overwegingen bij wat er in het consult gebeurt, zijn in de gewone tekst weergegeven. De lezer wordt geadviseerd eerst het consult te lezen zonder de overwegingen en daarna nog een keer met de overwegingen. Dat geeft een indruk van hoe belangrijk het is enig inzicht te hebben in de context waarin een consult plaatsvindt. De paragnost begint dus met uitspraken aan de hand van enkele aantekeningen die hij tevoren had gemaakt.

1. P: man met baard...ongeveer 1.80-1.85

In de eerste uitspraak komt de projectietendens al naar voren. Later bleek dat de paragnost het voorstel van de onderzoeker om een consultant mee te brengen had geassocieerd met een vroegere situatie, waarin een andere onderzoeker een collega als consultant meebracht. De collega van die onderzoeker wordt in deze eerste uitspraak beschreven. Het is een voorbeeld van een associatie die door de context waarin een consult wordt gehouden, wordt opgeroepen: een onderzoeker die een consultant meebrengt, doet in dit geval denken aan een vroegere soortgelijke situatie.

De consultant weet niets van een dergelijke associatie, krijgt daar ook niets over te horen en gaat ervan uit dat de paragnost hem heeft ‘gezien’.

2. C: nu ja misschien...met die schoenen

Hier zien we direct al de meedenktendens van de consultant. Hij heeft klompschoenen aan. Hij probeert de uitspraak van de paragnost op een betekenisvolle manier in verband te brengen met de situatie van

dat moment, vanuit het idee dat het ‘beeld’ van de paragnost wel zal kloppen. Misschien wordt dit idee versterkt door het feit dat het eerste deel van de uitspraak juist was. De consultant heeft een baard.

3. P: (O) nou ongeveer...ik schat het dus...dat kan je nooit zeggen...wat zegt u?

De paragnost onderbreekt de consultant onmiddellijk.

Hij geeft de consultant de suggestie dat werkelijkheid en schatting van de werkelijkheid gelijk zijn: het zijn ‘beelden’ die ook voor de paragnost moeilijk zijn te interpreteren. De consultant moet daar begrip voor hebben. De paragnost heeft het daar in dit geval niet moeilijk mee, want de consultant bleek dat begrip al te tonen.

4. C: met...nu ik vrij hoge schoenen aan heb...ik ben 1.76

5. P: (O) ik dacht dat u groter was dan ik

6. C: ja dat komt door die schoenen...ik ben 1.76

De consultant heeft het idee dat de paragnost hem waarschijnlijk toch wel goed heeft ‘gezien’. De paragnost heeft een beeld ‘gezien’ en op grond van dat beeld moet de paragnost ook maar schatten. In werkelijkheid gaat het er echter om dat de paragnost hem niet heeft ‘gezien’, maar een herinnering naar boven heeft gehaald, die in één aspect wel en in een ander aspect niet overeenkomt met de feiten rond de consultant.

7. P: een beetje ongedurig type

De paragnost omschrijft ook zichzelf als zodanig in de gesprekken met de onderzoekers.

Mensen die om persoonlijke redenen naar een paragnost gaan, zullen een dergelijke uitspraak vrijwel altijd op zichzelf van toepassing achten en zichzelf herkend voelen.

8. C: eh

9. P: het is ja of nee (u moet met ja of nee antwoorden)

Met deze opmerking schrijft de paragnost voor wat hij van de consultant verwacht. Die moet bevestigen of ontkennen en wel zo snel mogelijk. Het is de paragnost die de controle en het initiatief heeft en het is de consultant die moet volgen. Het lijkt zelfs niet toegestaan na te denken, hetgeen bij een dergelijke uitspraak toch alleszins redelijk genoemd mag worden.

10. C: hoe komt u erbij?

De consultant vraagt zich kennelijk af welk ‘beeld’ de paragnost bij die uitspraak had.

11. P: (voorlezend) u heeft een baard... 1.80-1.85...

12. ongedurig type...ijsberend...

13. circa 30 jaar...zegt u het maar...hoe oud?

De paragnost gaat niet in op de vraag van de consultant. Hij wil verder en geeft indirect met ‘zegt u het maar’ nogmaals aan dat hij snelle reacties wil.

14. C: ze schatten me wel in die richting

15. P: (O) ja zegt u het maar

16. C: ja ik ben dus 47

17. P: 47...goed ja

18. C: ja ze schatten me jonger...dat klopt dus

19. P: ze schatten u dus jonger

20. C: ja (dat is zo)

De paragnost had al eerder bedongen dat werkelijkheid en schatting van de werkelijkheid als hetzelfde moeten worden gezien. De consultant accepteert dat niet alleen, maar denkt echt mee (‘dat klopt dus’).

21. P: kan moeilijk tot een beslissing komen... moeilijk beslissen

De paragnost erkent het wel erg ruime verschil in leeftijd niet expliciet als fout. Hij gaat verder met een uitspraak die bijna per definitie geldig is voor iemand die een paragnost consulteert. Men heeft ten-

slotte een reden om een paragnost te raadplegen.

22. C: daar zit wel wat in ja

23. P: lijkt gehuwd

Dit is een fraaie uitspraak van de paragnost. De uitspraak doet nog enigszins specifiek aan, maar is dat natuurlijk geenszins. Het kan echt van alles betekenen: is gehuwd, was gehuwd, wil gaan huwen, woont samen enzovoort.

24. C: was (gehuwd)

De consultant doet in twee opzichten wat van hem wordt verwacht: direct antwoorden en ‘plaatsen’ van de indruk.

25. P: lijkt...het is dus was...

26. conflict gehad met kinderen?

27. C: nee

De consultant doet in één opzicht wat van hem wordt verwacht: direct antwoorden, maar in een ander opzicht niet: ‘plaatsen’ van de indruk. In werkelijkheid is het echter eigenlijk ook niet juist de uitspraak, zoals deze is geformuleerd, te ontkennen. Wie heeft er nooit een conflict gehad met kinderen? De consultant kan zich hier waarschijnlijk niet direct iets specifiek bij voorstellen.

28. P: had u kinderen in het huwelijk?

De paragnost gaat op zoek naar een bevestiging van zijn indruk. Hij gaat herinterpretaties geven aan zijn indruk. Dit is de meest voorkomende en meest karakteristieke reactie van alle paragnosten op een ontkenning van een uitspraak door een consultant.

29. C: ik heb

30. P: (O) is daar een conflict over geweest?...

31. eigen kinderen of kinderen van de school?

De consultant krijgt weer niet de kans uit te spreken. Ook dit is geen specifiek kenmerk van deze paragnost. Alle paragnosten in het onderzoek interrumpeerden de consultants zeer vaak zo.

Een conflict met kinderen wordt een conflict over kinderen. Daar voegt de paragnost nog een andere interpretatie aan toe: eigen kinderen of kinderen van de school.

32. C: zegt u dat nog even een keer

Hiermee maakt de consultant eventueel ook duidelijk dat hij iets met een school te maken zou kunnen hebben: is hij onderwijzer of leraar?

33. P: u lijkt gehuwd...dus u is gehuwd geweest...

34. conflict gehad met kinderen...eigen kinderen of kinderen op school...

35. er is een conflictsituatie...u had toch kinderen?

36. C: ik heb kinderen ja

37. P: in het huwelijk...twee of drie

Deze paragnost heeft een evidente voorkeur voor het ‘beeld’ van een gezin van vijf personen. Dat komt niet alleen vaak voor, maar hij komt zelf ook uit een gezin van vijf personen. In de meeste andere consultants, die de paragnost in het kader van het onderzoek gaf, komt hij met een gezin van vijf personen of met andere formuleringen voor hetzelfde, zoals drie kinderen hebben. Dit zullen we in de paragraaf die volgt op dit consult zien.

38. C: ja dat heb ik al verteld

39. P: (O) goed zo ja...er is een conflict over geweest of een soort ruzie

40. C: nou nee

De consultant verzacht de ontkenning enigszins. Tenslotte moeten er bij scheidingen meestal wat conflicten worden opgelost over kinderen.

41. P: (O) goed...dus dat weten we niet...laat maar

De paragnost beperkt de verschillende mogelijkheden uiteindelijk toch tot een enkele (‘conflict over kinderen’) en krijgt een ontken-

ning. 'Dus dat weten we niet' betekent: 'U kunt de indruk dus niet plaatsen.'

'Laat maar' betekent (en dat is bij alle paragnosten zo): 'Daar kom ik later nog wel op terug en straks zal blijken dat de conflictsituatie te "plaatsen" is.'

- 42. C: eh eh nee niet eh
- 43. P: werkt u in een hoog gebouw of woont u in een hoog gebouw?
- 44. een gebouw met veel glas...
- 45. ik zie u dus werken of leven of wonen in een hoog gebouw...
- 46. een flat bedoel ik

Deze paragnost doet relatief veel uitspraken over de plaats waar en het soort huis waarin iemand woont. Hij heeft zelf op veel plaatsen gewoond in het land, in verschillende soorten woningen. Ook heeft hij zelf veel bij bouwbedrijven gewerkt.

Dit is bovendien een typisch voorbeeld van een uitspraak met een visueel karakter. De uitspraak suggereert 'zien' en doet daarom enigszins specifiek aan.

- 47. C: (dat is) geweest

De meedenktendens van de consultant zorgt ervoor dat hij meegaat met de mogelijkheden die de paragnost openlaat: het heden kan ook het verleden betekenen (eerder: lijkt gehuwd = was gehuwd; nu: woont in flat = woonde in flat).

- 48. P: veel glas...dat kan in het verleden zijn geweest
- 49. C: het verleden ja...ik heb erin gewoond
- 50. P: (O) in het verleden...waar nogal veel glas was
- 51. C: ja nou ja
- 52. P: verzorgde handen
- 53. C: matig
- 54. P: matig...moet dat in verband met beroep?...nee bij u niet dus
- 55. C: nee

Het herinterpreteren door de paragnost neemt drie vormen aan. De

paragnost herinterpreteert zowel naar persoon als naar inhoud als naar tijdsbestek (verleden, heden, toekomst). Hier herinterpreteert hij naar persoon. Hij geeft aan dat de verzorgde handen ook bij iemand uit de omgeving van de consultant zouden kunnen horen ('nee bij u niet dus').

- 56. P: speelt muziek of is een groot liefhebber van muziek
- 57. C: groot liefhebber
- 58. P: groot liefhebber...
- 59. lang in twijfel gestaan over beroepskeuze...ligt aan besluitvorming

De laatste uitspraak is kenmerkend voor het leven van de paragnost zelf en ook in overeenstemming met het 'ongedurig... ijsberend type dat moeilijk beslissingen kan nemen'. Bovendien is het natuurlijk een weinig specifieke uitspraak.

- 60. C: nog...ik ben erin gegroeid (lachend)
- 61. P: nog...ja goed...is wel consequent...recht door zee
- 62. C: hmm (volg u)

Dit vindt de paragnost ook nadrukkelijk van zichzelf.
Dit hoort iedereen in principe graag van zichzelf.

- 63. P: is wel consequent...recht door zee...op de man af
- 64. C: hmm (volg u)
- 65. P: nee u houdt er niet van om er omheen te draaien...dat doet u niet
- 66. C: in pijnlijke situaties soms wel

De consultant blijft toch enigszins kritisch. Het is misschien ook wat lastig daar voluit: 'Nee...daar houd ik niet van' op te zeggen. Daarentegen daarop ronduit reageren met: 'Ja...ik houd ervan om er omheen te draaien', is – behalve voor cynici – ondenkbaar, welk beeld iemand ook over zichzelf heeft.

- 67. P: (O) nou ja...maar doorgaans niet

Een tweede manier om op een ontkenning te reageren is het suggereren dat de uitspraak van de paragnost eigenlijk niet afwijkt van

wat de consultant zegt.

- 68. C: (O) maar ik ben wel eh ja inderdaad...ik houd er niet zo van
- 69. P: (O) (doorgaans) is u recht door zee
- 70. C: ja (dat is zo)
- 71. P: ja...kleine kinderen...eigen kinderen...twee a drie

De paragnost gaat hier nog van zijn aantekeningen uit. En daarin ging het om een man van 30 jaar. Diens kinderen zouden natuurlijk nog 'klein' zijn.

- 72. C: ouder...ouder
- 73. P: nee...eigen kinderen...twee a drie
- 74. C: drie kinderen
- 75. P: ik heb geen leeftijd...maar kleine kinderen...
- 76. ze zijn dus niet zo klein meer...maar goed
- 77. C: ja ik heb drie kinderen

Een derde manier om op een ontkenning te reageren is het accepteren van de ontkenning. Dat doen paragnosten alleen als het, logisch gezien, echt niet meer anders kan. De paragnost krijgt in de gaten dat hij nog met het 'beeld' van de 30-jarige man zit en dat deze uitspraak daarop gebaseerd was.

- 78. P: kan zich soms erg boos maken...geheel onnodig overigens

De paragnost beschrijft ook zijn vader zo.

- 79. C: ja (dat is waar) ja
- 80. P: geheel onnodig doorgaans ja...vlot stilist

In overeenstemming met het beeld van de collega van de eerdere onderzoeker. Achteraf blijkt de paragnost bij dit woord te denken aan iemand die goed kan schrijven.

- 81. C: ja (dat is waar)

De consultant blijkt later bij dit woord te hebben gedacht aan de tijd dat hij als beeldhouwer werkte.

- 82. P: geeft leiding aan een groep?
- 83. C: ja (dat is waar)
- 84. P: is dat onderwijs?...heeft u met onderwijs te maken?
- 85. C: ja (dat is waar)
- 86. P: en dan komt woonarken...graag aan het water

De paragnost heeft zelf jarenlang op een woonark gewoond.

- 87. C: ja (dat is waar) (lachend)
- 88. P: watersport
- 89. C: (O) geen woonark maar
- 90. P: (O) of recreatie aan water
- 91. C: jaja (dat is waar)
- 92. P: dat is dus...oh...vrouw...manicuren en pedicuren...stelt daar prijs op

De enige zus van de paragnost is manicure en pedicure geweest.
De verzorgde handen vinden een bestemming.

- 93. C: ex(vrouw)...ja (dat is waar)
- 94. P: ex...ja goed...stelt er prijs op...op verzorgde handen ook
- 95. of heeft gemanicuurd of gepedicuurd of ging er veel heen
- 96. C: nou ze heeft dus in die richting gewerkt
- 97. P: nou ja goed..dat was het (wat ik had opgeschreven)
- 98. C: dat zijn dus wel beelden uit het verleden

De consultant reageert onmiddellijk, noemt het ‘beelden’ en probeert voor zichzelf de situatie zo samen te vatten dat hij denkt dat de paragnost een bepaalde periode uit zijn verleden heeft ‘gezien’. Het geheel aan uitspraken strookt naar zijn gevoel beter met die situatie dan met zijn huidige situatie. De meedenktendens werkt dus niet alleen per uitspraak maar ook over grotere eenheden in een consult.

- 99. P: dat doet er niet toe
- 100. C: beelden uit het verleden

101. P: impressies ja...het kan dus dat u toen 30 was of zo of 32...

102. dat die beelden toen waren omdat ik u op 30 schatte

103. C: deze beelden zijn van een jaar of tien geleden

De consultant spreekt over ‘deze beelden’. Hij heeft zich kennelijk een bepaalde periode uit zijn leven vrij concreet voor de geest gehaald. Hij was toen blijkens zijn eigen woorden overigens 37.

104. P: maar dat water dan?...ook?

De paragnost woonde meer dan tien jaar geleden op een woonark en woont nu in een bovenhuis. Mogelijk heeft dat vooral met deze uitspraak te maken.

105. C: jonger...dat is van de laatste vier jaar...wel altijd dus geïnteresseerd geweest...

106. maar op een gegeven moment de kans gehad om het te doen

De consultant bewijst hiermee dat hij de ‘beelden’ in een bepaalde periode van zijn leven concentreerde. Als de paragnost niet een bepaalde periode uit zijn leven ‘zag’, weet de consultant helemaal niet meer wat hij zich moet voorstellen bij wat er in de paragnost omgaat. Maar vier jaar geleden is weer wat anders dan tien jaar geleden.

107. P: en dat onderwijs?

108. C: vanaf 1967

109. P: was u bij het onderwijs?...gaf u onderwijs?

110. C: toen begon ik dus in groepen les te geven

111. P: ja (volg u)

112. C: en zo ben ik het onderwijs ingerold

113. P: ja (volg u)...nog

114. C: ik zit er nog in ja...het is erg zwaar werk

115. en dat zal misschien ook wel het wat opvliegende zijn

116. P: ja (volg u)

117. C: en misschien ook soms het onnodige

De consultant is kennelijk wat onder de indruk geraakt van wat de paragnost naar zijn idee over een bepaalde periode uit zijn leven heeft

‘gezien’. Hij beseft niet dat hij zelf concrete herinneringen heeft opgeroepen en deze nu actief in overeenstemming begint te brengen met wat de paragnost heeft gezegd.

118. P: ja dat kan ook het conflict met kinderen geweest zijn hè

119. C: ja maar van zeer tijdelijke aard altijd hoor...ik eh

De consultant is enigszins bereid om mee te gaan met de poging van de paragnost om het ‘conflict met kinderen’ te ‘plaatsen’.

120. P: (O) nou ja...conflict gehad met kinderen

121. C: ja (volg u)

122. P: u blijft nooit lang boos...het is maar kort...

123. u bent niet haatdragend of is het gauw vergeten...

124. mensen moeten u ook gauw begrijpen...u heeft niet zo veel geduld...

125. lijkt wel een beetje op mij...kort van stof

Hier noemt de paragnost zelf met even zoveel woorden zijn projectietendens.

126. C: ja zoiets ja...anders doe ik het zelf (lachend)

127. P: u houdt ook van toneel

De consultant bedoelt te zeggen dat hij weinig geduld heeft als iemand iets voor hem moet doen.

Hier begint de paragnost met ‘indrukken’, los van de notities die hij tevoren had gemaakt.

128. C: ik houd van goed spel ja

129. P: u speelt zelf niet maar houdt wel van toneel...schouwburg

De paragnost heeft misschien even gedacht aan iemand die aan amateurtoneel doet, of misschien zelfs aan een minder bekend acteur. De opmerking: ‘U houdt ook van toneel’ is veiliger. Als de consultant hoe dan ook toneelspeler was geweest, dan had hij deze uitspraak waarschijnlijk toch als heel frappant ervaren.

130. C: ja...al ga ik er weinig naar toe...ik heb erg weinig tijd

131. P: hmm (volg u)

132. C: ik heb ontzettend veel werk aan dat lesgeven

Waarmee de consultant aangeeft dat hij niet zoveel van toneel houdt dat hij er tijd voor maakt.

133. P: had u...u is vrij emotioneel...vind ik wel ja...

134. en ook een beetje een romantisch type...

135. ik heb wel graag dat u zegt nee of ja hoor

136. C: jaja (dat is waar)

137. P: zit ik fout zit ik fout...zit ik goed zit ik goed hè

Deze opmerking wordt door alle paragnosten gemaakt. De opmerking heeft het effect dat de consultant de paragnost als een realist ervaart. In werkelijkheid blijken paragnosten maar hoogst zelden te zeggen dat een ‘indruk’ fout was. Ze gaan vrijwel nooit verder dan het zonder commentaar laten passeren van een ontkenning. Maar zelfs dat doen zij vrijwel alleen als het echt niet anders meer kan. Ze proberen vrijwel altijd nog een nieuwe interpretatie te geven, of te suggereren dat wat de consultant zegt op hetzelfde neerkomt, of dat ze het beter weten dan de consultant zelf. Dat laatste vaak als het gaat over personen waarmee de consultant in contact staat.

138. C: jaja (volg u)

139. P: dus dat is wel juist?...

140. een beetje schuldig maken aan dagdromerij...vroeger

141. C: ja (dat is waar)

142. P: nog wel eens hoor...nog wel eens...maar goed

Merk op dat de paragnost eerder zei dat de consultant lang in twijfel had gestaan over zijn beroepskeuze en dat de consultant daarop verklaarde dat dit ‘nog’ het geval was. Hier, waar iets ter sprake komt wat daarmee in verband zou kunnen staan (‘emotioneel, romantisch, dagdromerig’) maakt niet de consultant, maar de paragnost die aanvullende opmerking (‘nog wel eens hoor’).

143. C: ja (dat is waar)...ik kan het nou verwerken in mijn werk

De paragnost kan zich hier afvragen in wat voor werk iemand zijn dagdromerij kan verwerken.

144. P: (O) ja u hebt het nou meer in uw hand hè?

145. C: in mijn werk ja

146. P: u geeft graag onderricht hè...u vindt het prettig?

147. C: ja (dat is waar)

148. P: de kinderen vinden het ook prettig

149. C: in het begin niet

150. P: neenee...je moest wennen aan elkaar maar

151. C: (O) ze moesten wennen aan mij

152. P: maar nu wel...als je ze eenmaal kent dan gaat het wel goed

153. C: ja er zijn er erg veel die met me weglopen

154. P: ja dus het is wel juist?

155. C: ja (het is juist)

156. P: om te beginnen moet je allemaal acclimatiseren...u ook trouwens

157. C: ja maar wel steeds minder...

158. P: hmm (volg u)

159. C: eh je krijgt een veel helderder blik over

160. P: (O) heeft u last gehad vroeger van een minderwaardigheidscomplex?

Dit zegt de paragnost ook over zichzelf.

Minderwaardigheidscomplex is een heel wat minder duidelijk begrip dan het woord suggereert. Heel veel mensen reageren op een dergelijke vraag met herkenning en geven vervolgens, zo al niet uit zichzelf, dan toch wel bij het geringste duwtje nadere toelichting. Het strookt bovendien redelijk met de andere uitspraken over de psychologische eigenschappen van de consultant en met het ‘steeds minder hoeven acclimatiseren’.

Het zal de lezer zijn opgevallen dat een aantal uitspraken van de paragnost retorische uitspraken zijn. Dergelijke beweringen in vragende vorm dwingen de consultant tot een reactie. Niet alleen deze, maar elke paragnost doet veel retorische uitspraken in een consult.

161. C: enorm

- 162. P: nog last van soms
- 163. C: ja (nog last van soms)
- 164. P: u komt er meer en meer af hè...het is een oud zeer van vroeger...
- 165. van het gezin waar u uit voortkomt...
- 166. ik denk dat daar strubbelingen geweest zijn...
- 167. ik denk dat er een conflictsituatie is geweest tussen de ouders onderling
- 168. en het moeilijk lag

Dit geeft hij ook over zijn eigen jeugd aan als oorzaak van zijn eigen minderwaardigheidscomplex. Merk ook op dat de paragnost dat er niet bij vertelt. Hierdoor krijgt de consultant het idee dat de paragnost, ook emotioneel, met hem bezig is, terwijl de paragnost het over zichzelf heeft.

- 169. C: jaah (wat bedoelt u precies)
- 170. P: het was niet pais en vree vind ik hoor...nee hoor
- 171. C: nee het was een...ook weer een langs mekaar heen leven...
- 172. elkaar niet aanvoelen

Merk het woord ‘ook’ op van de consultant. Dat betekent mogelijk: ‘het leek wel op mijn huwelijk’.

- 173. P: hmm (volg u)...goed
- 174. C: maar ik wil zeggen...eh ik heb geen kwaad stel ouders gehad maar wel
- 175. P: (O) nee onderling was er nou niet zo’n geweldige harmonie
- 176. C: eh er waren flinke strubbelingen
- 177. P: (O) het leek wel een beetje op uw huwelijk

Hier komt de paragnost met de vertaling van het woord ‘ook’.

- 178. C: ze hielden wel van elkaar
- 179. P: ja maar het leek wel op uw huwelijk een beetje...
- 180. ook doorlopend strubbelingen
- 181. C: ja dat vermoed ik ja...ik vermoed het...ik ben
- 182. P: (O) u komt uit een gezin met meer kinderen hè...
- 183. u was niet het enige kind hè...die indruk heb ik niet...
- 184. ik heb de indruk dat er meerdere kinderen waren waar u vandaan komt

185. C: ik ben dus
186. P: (O) met vader en moeder dacht ik kan het wel acht zijn
187. C: jaja er waren nog acht
188. P: (O) het kan wel acht of tien zijn...met vader en moeder mee is tien
189. C: elf
190. P: elf...dus een groot gezin...met vader en moeder mee dus elf
191. C: ja (elf dus)
192. P: groot gezin...ik kom ook aan een groot water

Merk op dat het element water, in de zin van ‘graag aan het water ... watersport ... recreatie aan het water’ al ter sprake was in het begin van het consult.

Merk op hoe de paragnost associatief overgaat van ‘groot gezin’ naar ‘groot water’.

193. C: eh
194. P: ik heb verdomme iets met Oude Rijn...zegt u dat iets?

Het element Oude Rijn heeft in het leven van de paragnost een rol gespeeld. Hij is in oorlogstijd, direct na de capitulatie, bij de Oude Rijn terechtgekomen. Het heeft ook een rol gespeeld bij een vroegere consultatie.

Merk op dat het aan de consultant is bij ‘Oude Rijn’ iets in te vullen. Het is hier ook van belang te beseffen dat de onderzoeker uit Utrecht komt. Dat maakt het voor de paragnost aannemelijk dat de consultant ook uit Utrecht of uit de omgeving van Utrecht komt. Dat dit zo is kunnen we hier niet aantonen, maar we zullen het in de paragraaf na dit consult zien.

195. **STILTE: 4 seconden**
196. C: dat is het water naar Harmelen toe...naar Woerden toe?...
197. dat is de Oude Rijn dacht ik...
198. ja daar eh...daar is het huwelijk ook gestrand...ja dat is de Oude Rijn...
199. dat is dus eh...daar vlak

Hier lijkt de consultant nog ‘beeldender’ te werk te gaan dan de paragnost. Hij lijkt een associatie te maken in de trant van: ‘Oude

Rijn... boot... huwelijksboot... stranden van de huwelijksboot’. De consultant blijft de ‘beelden’ in verband brengen met de periode van zo’n tien jaar geleden en hij bedoelt te zeggen dat hij voor zijn scheiding niet ver weg van de Oude Rijn woonde.

200. P: (O) u had overal vandaan kunnen komen...uit Zeeland...

201. ik wist dus niet waar u vandaan kwam...Oude Rijn moet u wel wat zeggen...

Dit vond de paragnost zelf duidelijk een succesvolle uitspraak. Het is heel goed mogelijk dat dit moment in het consult een van de momenten is waarop ook de paragnost van zichzelf onder de indruk raakte. De paragnost redeneerde daarbij ongeveer als volgt: ‘Ik heb aan Oude Rijn gedacht. Niet iedereen heeft iets met Oude Rijn gehad, dus waarom kom ik bij deze man met Oude Rijn aan.’

Het is heel moeilijk om aan paragnosten duidelijk te maken dat, afgezien van de meedenktendens van de consultant, een uitspraak niet op zichzelf staat. Elke afzonderlijke uitspraak is namelijk een lid van een gesloten verzameling uitspraken (die van het hele consult, of voor zover het om het onderzoek gaat, die van alle consulten uit het onderzoek).

De uitspraak over Oude Rijn komt direct na de uitspraak ‘groot gezin... ik kom ook aan een groot water’. Daardoor lijkt het alsof de paragnost wilde zeggen dat het ouderlijk gezin van de consultant langs de Oude Rijn woonde.

202. P: en dan watersport...recreatie...

203. waar hadden we het over...

204. een beetje moeilijk gehad vroeger in uw jeugd hè...dacht ik wel ja

205. C: ja (dat is waar)

206. P: ouders hadden niet altijd even veel begrip voor de kinderen

207. C: daar kregen ze de kans niet toe omdat eh

208. P: (O) nou ja goed...doet er niet toe... maar leefden wat langs elkaar heen...

209. het gezin

210. C: ja het eh

211. P: (O) misschien begrepen ze elkaar niet...voelden ze elkaar niet aan

212. C: (O) zorgelijke tijd en dan erg veel kinderen...

213. er waren dus zoveel man die gevoed moesten worden

214. P: je moet het waarschijnlijk zien van
215. C: (O) sociaal...want mijn vader was een ontzettend fijne man als het hem
216. lekker ging...
217. en het gekke is dat ik dat zelf ook heb

De consultant nuanceert het beeld van het huwelijk van zijn ouders (en van zijn eigen huwelijk).

218. P: u had een goed contact
219. C: nee (dat is niet waar)
220. P: met moeder (eerder)?
221. C: meer
222. P: meer met moeder ja
223. C: ook geen...ook geen totaal eh
224. P: (O) geen moederbinding...dat niet nee

Zo beschrijft de paragnost letterlijk zijn relatie met zijn eigen moeder. Moederbinding is overigens, net als minderwaardigheidscomplex, een veel minder duidelijk begrip dan het lijkt.

225. C: ja ik denk wel...we trokken wel erg veel naar elkaar maar eh...
226. ik ontdekte wel dat er toch een hiaat was in het elkaar begrijpen
227. P: jaja (volg u) dat hiaat is door het hele gezin heen...dat hiaat
228. C: ze voelde dat ik van een andere wereld was...
229. van een wereld die zij niet kende
230. P: u zat een beetje erbuiten hè...buiten het gezin ja
231. C: ja (dat is waar)
232. P: qua aanleg...qua aard...qua karakter...qua opvatting...
233. ook week u af van de lijn van de andere kinderen hè
234. C: ja (dat is zo)...een buitenbeentje
235. P: een buitenbeentje noemen ze dat ja...
236. u liep niet zo in de pas als de andere kinderen hè...
237. ze begrepen u niet...ze voelden u niet aan...neenee
238. en dat gaf dus ook dat u een tijd sterk individueel georiënteerd was

Dit alles zegt de paragnost ook zo over zijn eigen jeugd.

239. C: en daardoor geremd werd
240. P: (O) en daardoor minderwaardigheidscomplex en remming hè
241. C: ja geremdheid ja...en onbegrip...
242. toch heeft mijn vader mij dus wel een zekere kans gegeven...
243. maar met een enorme rem erbij
244. P: hmm (volg u)
245. C: hij gaf dus de kans om de creativiteit te
246. P: (O) hoe oud is uw vader?... ik zou zeggen...of geworden?... 68?...
247. ik schat hem dus 68...maar ik schat weer hoor

In een van de andere consulten van het onderzoek doet de paragnost nog een keer een uitspraak over de leeftijd van de vader van iemand. Ook daar stelt hij die op 68 jaar, zoals we in de paragraaf na dit consult zullen zien. Dit keer is het juist.

248. C: ja ik vermoed eh ik weet het zelf niet precies...68 of 69
249. P: nou ja goed...ik moet schatten
250. C: dan moet ik gaan tellen...ja hij is 68
251. P: hij is 68...heeft hij een handicap gehad aan zijn been?

De paragnost heeft nogal eens wonden aan zijn been opgelopen bij het vallen met zijn motor.

In andere consulten met betrekking tot andere mensen wordt een soortgelijke opmerking ook vaak door de paragnost gemaakt, wederom zoals we in de paragraaf na het consult zullen zien.

252. STILTE: 6 seconden

Dat is een betrekkelijk lange stilte. De consultant ‘plaatst’ de uitspraak.

253. P: of u?...of uw vader of iemand...nou nou
254. STILTE: 3 seconden
255. P: weet u het niet?

De paragnost maant de consultant een beetje op te schieten (‘nou nou’). De consultant is kennelijk echt onder de indruk geraakt (vader is 68, vader heeft dan wel geen handicap, maar...).

256. C: een broer...mijn broer
257. P: een broer...kan het zijn geweest door een verwonding?
258. C: nou zal ik het even uitleggen?
259. P: nou zeg maar ja of nee

De paragnost schrijft voor hoe de consultant zich te gedragen heeft. Maar de consultant wil nu meer zekerheid over de vraag of de paragnost het over hem heeft of over zijn broer en legt het toch uit.

260. C: eh moet u luisteren...
261. mijn broer is pas afgekeurd vanwege een vergroeiing en vervorming
262. aan zijn been en zijn rug
263. P: jaja (volg u)
264. C: hij mag niet meer werken...hij moest dus zittend werk doen
265. P: (O)ja het is dus niet uw vader maar het is uw broer
266. C: en ik heb een tijd geleden een scooterongeluk gehad en mijn knieën
267. geblesseerd

Zonder het goed te beseffen ontkracht de consultant hier de schijnbare specificiteit van de uitspraak. Zijn broer (niet vader) heeft een handicap (aan been en rug). Maar niet door een verwonding. Hij zelf heeft geen handicap maar wel een verwonding aan zijn benen (niet been) opgelopen.

268. P: jaja (volg u)
269. C: nou weet ik niet welke dus...het zijn dus twee mogelijkheden
270. P: ja...hoe zullen we het doen...u wou wat vragen?...
271. u heeft nu toch weer contact hè...met een vrouw

De paragnost gaat niet in op de onzekerheid van de consultant. Zo is het een dubbele 'score'.

In deze situatie komt tot nu toe niet direct ter sprake met welke vraag de consultant zit. De paragnost kan en gaat zich afvragen met betrekking tot welke levensprobleem de consultant hem eigenlijk wil raadplegen. Maar, opvallend, de paragnost wacht het antwoord op zijn eigen vraag niet af en zoekt de achterliggende vraag van de consultant kennelijk in de sfeer van het gescheiden zijn.

272. C: ja (dat is waar)
273. P: daar kunt u niet buiten hè...geloof ik
274. C: nee (dat is waar)
275. P: u wil niet alleen wonen...dat zou u naar vinden geloof ik
276. ik bedoel u moet iemand om u heen hebben qua verzorging...
277. maar helemaal qua gesprekspartner hè...dat hoort bij u
278. C: ik vermoed het ja...ik krijg elke keer dat gevoel ja
279. P: jaja...dus dat wil nooit zo goed hè...
280. dat is soms een beetje aftasten om de juiste vrouw te vinden...vriendin...
281. hoe je het noemen wilt...het doet er niet toe hè...
282. maar ik zie u dus getrouwd geweest en nou toch weer een andere relatie
283. C: ja (dat is waar)

Het ‘elke keer’ van de consultant is de paragnost niet ontgaan.

284. P: meerdere gehad hè...het is eh...heeft een beetje moeilijk gelegen
285. C: niet meer
286. P: niet gehad...vroeger dan...voor het huwelijk?
287. C: amper
288. P: amper hmm
289. C: ik heb altijd de ideale vrouw willen zoeken en dus eh...
290. en dan ben je dus eh van een afstand...
291. het is gek maar eh...ik ben er nooit direct lichamelijk bij betrokken...erotisch
292. P: wat zegt u?
293. C: altijd vanuit een hogere sfeer
294. P: geestelijk bedoelt u?
295. C: ja (dat bedoel ik)
296. P: de geestelijke band is voor u primair?
297. C: dus benaderen is waarschijnlijk erg moeilijk geweest
298. P: ja maar het contact met uw kinderen is goed hè?

Dit is tegengesteld aan ‘conflict gehad met kinderen’.

De paragnost grijpt terug naar een thema dat al ter sprake was. Dit verschijnsel doet zich vaak voor in consulten met paragnosten. Niet alleen bij deze paragnost. Het lijkt erop of ze dan een tweede ronde willen maken over dat thema waarbij de ‘fouten’ uit de eerste ronde gecorrigeerd worden weergegeven. Omdat er dan allerlei andere the-

ma's tussen liggen, kan dat de consultant wel eens ontgaan.

299. C: ja (dat is waar)

300. P: moet ik er daar een van op 14 schatten?

301. C: eh iets jonger

302. P: iets jonger...hoeveel... 12?

303. C: ze is 11

Een meisje dus. Merk op hoe de paragnost deze (onbedoeld gegeven) informatie verwerkt. Zonder dat er een woord aan te pas komt dat uitdrukt dat de paragnost de informatie logisch verwerkt, neemt hij de informatie op in zijn volgende uitspraak. Ook dat is standaard-gedrag van paragnosten.

304. P: iets jonger jaja...maar is zij nogal flink?

Dat zou de 'schattingsfout' weer aannemelijk maken.

305. C: ja (dat is waar)

306. P: zo dat je d'r 13 of 14 kan schatten

307. C: bij de hand

308. P: ja maar ook eh lichamenlijk flink?

309. C: ja ze ziet er fors uit...maar geen 14 hoor...zeker niet

310. P: (O) gisteren zag ik een meisje...ik dacht die is 16 maar was 13...

311. daar kan je zo naast zijn hè...

312. daar kan je ze zo in vergissen...eh waar zijn we gebleven...ja kinderen...

313. u had kinderen ja...twee om een...u heeft er drie?

314. C: ja (dat is waar)

Hier zien we hoe P iets wat hij zeer recent heeft meegemaakt met een nieuwe situatie associeert.

315. P: twee jongens een meisje...twee meisjes een jongen...

316. hoe zit het?...of is het alle drie één geslacht?

317. C: kunt u het niet zeggen?

318. P: (O) ik dacht twee om een hoor maar ik krijg niet

319. C: (O) het is wel het getal twee en een...dat is goed

320. P: het is twee en een en ik denk dat het twee jongens en een meisje zijn
321.   maar het kan ook best andersom zijn
322. C: het zijn twee meisjes en een jongen
323. P: twee meisjes en een jongen
324. C: ja het gaat om het getal
325. P: ja het gaat om het getal ja...vraagt u maar iets...
326.   heeft u buitenaf gewoond?...of woont u nu buitenaf?

De paragnost vindt zijn bemoeienis met het geslacht van de kinderen niet zo geslaagd. Hij tilt er dus ook maar niet zo zwaar aan.

De consultant stelt geen vraag in verband met zijn scheiding of in verband met zijn nieuwe vrouw of vriendin. In de ogen van de paragnost zou de consultant dat ongetwijfeld gedaan hebben als dat het was wat de consultant het meest bezighield.

De paragnost vraagt voor de tweede keer of de consultant iets te vragen heeft zonder het antwoord af te wachten.

Hij snijdt opnieuw een onderwerp aan uit de eerste ronde ('wonen of werken in een hoog gebouw').

Het buitenaf wonen brengt deze paragnost bij vrijwel elke consultant ter sprake zoals we in de paragraaf na het consult zullen zien.

327. **STILTE: 3 seconden**

328. C: jaah eh (wat moet ik zeggen)

329. P: komen jullie van buitenaf?...van oorsprong...de ouders?

330. C: ja (dat is waar)

331. P: later dus weg?

332. C: ja (dat is waar)

333. P: nogal wat keren weggegaan...verhuisd?

Een zeer kenmerkend gebeuren in het leven van de paragnost. Hij is bijzonder vaak verhuisd. (Hij heeft wel op 50 verschillende plaatsen gewoond.)

334. C: ja (dat is waar)

335. P: dat was in verband met werkzaamheden

336. C: ook ja

337. P: van vader...ze zijn nogal verkast

- 338. C: ja (dat is waar)
- 339. P: in verschillende plaatsen gewoond
- 340. C: goede stek zoeken ja
- 341. P: ja goede stek zoeken...maar nogal wispelturig niet...dan hier en dan daar...
- 342. ze waren nogal trekkerig...morgen daar...overmorgen vort...
- 343. nogal trekkerig vind ik

Zo beschrijft de paragnost zijn eigen verhuizingen ook.

- 344. C: ja (dat is wel zo)
- 345. P: ze zijn vaak verhuisd ja...is dat juist?
- 346. C: ja dat is juist
- 347. P: ja...wie schildert er of tekent er?...
- 348. heeft u contact met iemand die tekent of schildert?

Van deze uitspraak moet gezegd worden dat zij heel vaak gemaakt wordt en niet alleen door deze paragnost maar door de meeste paragnosten die aan het onderzoek meededen.

- 349. C: ja (dat is waar)
- 350. P: ja ik kan geen onderscheid maken van schilderijen zus of zo maar
- 351. C: het beeldt iets uit
- 352. P: schilderen of tekenen of zo hè...doet u dat?...of wie doet dat?
- 353. C: ja dat doe ik
- 354. P: dat doet u zelf...vrij goed hè?...
- 355. dat kan je van jezelf moeilijk zeggen wou u zeggen?...
- 356. maar ik vind...men zegt dat het wel goed gedaan wordt
- 357. C: (O) ik streef naar perfectie
- 358. P: wat zegt u?
- 359. C: ik streef naar perfectie
- 360. P: ja u doet dat wel goed ja...doet u het ook met penselen?
- 361. C: met penselen ja
- 362. P: jaja dus niet eh nou ja houtskool of
- 363. C: ook
- 364. P: maar ik zie ook wel vaak penselen...houtskool in mindere mate
- 365. C: ja dat is wel mijn eindresultaat
- 366. P: wat zegt u?

367. C: mijn eindresultaat is een penseel... olieverf
368. P: jaja...olieverf...jaja...maar ik zie ook andere dingen
369. C: ja (dat is zo)
370. P: dat is schijnbaar....ja ik ben zelf geen kunstenaar...ja ik weet niet wat het is
371. C: (O) nee maar ik heb wel een beetje het uiterlijk van een kunstenaar (lachend)

Hier laat de consultant merken dat het hem ook niet helemaal ontgaat dat de paragnost ook informatie verwerkt.

372. P: och nou ik weet het niet
373. C: ja ze zeggen het gauw hoor
374. P: ja...als ik tegen u zeg Visser...kan dat een relatie zijn tot iets?
375. C: ja (dat is waar)

Hier gebeurt iets fraais. Ook achteraf was de consultant hiervan onder de indruk. In voorgaande regel is Visser met een hoofdletter getikt, want dat bleek de consultant gezien zijn reactie gehoord te hebben. We moeten echter beseffen dat de consultant heeft aangegeven iets aan watersport of recreatie aan water te doen. Een van de activiteiten die mensen in groten getale aan het water doen is vissen. Met andere woorden, er staat dan wel Visser maar daar had visser kunnen (moeten) staan.

376. P: in welk verband?...het zou uw naam kunnen zijn maar dat is het niet

Het lijkt erop dat de paragnost zich ook bewust is van de dubbele betekenis van wat hij zegt, en wat een indruk zou hij hebben gemaakt als hij toevallig iemand met de naam Visser tegenover zich had gehad, terwijl hij een vrijwel veilige uitspraak deed.

377. C: nee (dat is mijn naam niet)
378. P: maar visser moet...of vissen of zoiets
379. (onduidelijk of er kleine letter of hoofdletter moet staan)
380. moet een relatie zijn tot iets waarvan u zegt dat zegt me wat

De paragnost kiest nu voor de veilige weg en wacht af wat de meedenktendens van de consultant oplevert.

381. C: nou ik kan stellen...Vissen dat is dus een sterrenbeeld
382. P: is u zelf Vis?
383. C: nee...ex-vrouw is een Vis en deze vrouw is ook een Vis
384. P: oh...dus het klikt best met mensen van het teken Vis
385. C: ja...of misschien niet (lachend)
386. P: jaja (volg u)
387. C: ja maar met Visser is er dus ook iets gebeurd...
388. het woord Vissen maar ook het woord Visser heeft
389. P: (O) ik denk dat Visser meer zegt als dat

Uit deze alternatieven kan de paragnost snel kiezen. De consultant vat de woorden op als met een hoofdletter ('met Visser'). Het meest specifieke is wel zo aantrekkelijk voor de paragnost.

390. C: (O) wat u daar bedoelt is een conflict

De meedenktendens op zijn sterkst: 'Wat u daar bedoelt is een conflict' (!).

391. P: (O) nee ik bedoel dat het woord Visser...nu zit ik te vissen (lachend)...
392. ik denk dat Visser beter is als dat je zegt ze zijn onder het sterrenbeeld
393. Vissen geboren...
394. maar Visser lijkt mij sterker

Het is grappig om te zien dat de paragnost zelf heel toepasselijk nog een betekenis van het woord vissen weet te geven. Het 'vissen' naar mogelijkheden, waar hij kennelijk bewust mee bezig was. De relativering door de paragnost zelf ontgaat de consultant in zijn kennelijk onder de indruk zijn.

395. C: (O) u zei eerst Visser en

De consultant wil nu zelfs wel aan de paragnost bewijzen dat Visser belangrijker is, want dat zei hij het eerst (!).

396. P: (O) nou ja dat is moeilijk hoor...wat zegt u?
397. C: u had het ook over een conflict ja...dat klopt ook ja

Hoofdstuk 5 – Het consulteren van paragnosten

De consultant is overstap. Hij breidt nu echt dingen aan elkaar. Een ‘conflict met kinderen’ werd een ‘conflict over kinderen’ in het begin van het gesprek en wordt nu een ‘conflict met Visser’.

398. P: Visser...de naam...de persoon?
399. C: Visser...de naam Visser...daarmee een conflict...dat klopt ook
400. P: oh dus dat zegt u wel wat?
401. C: ja (dat is zo)
402. P: ja en dat is niet jaren geleden?
403. STILTE: 3 seconden
404. C: eh eh
405. P: niet jaren dus eh
406. C: neenee...nee net niet
407. P: net niet nee...nou
408. C: het begint er op te lijken
409. P: maar het is wel emotioneel geweest dat conflict?
410. C: ja (dat is waar)
411. P: vrij emotioneel conflict met Visser...
412. jaja dus dat heeft u nogal hoog gezeten schijnbaar hmm...of niet?...
413. dacht ik ja

De paragnost begrijpt dat hij beet heeft en beseft ook de graagte waarmee de consultant toehapt.

414. C: ja (dat is zo)
415. P: het lijkt...dat Vissen dat is bijkomstig...
416. maar die naam Visser was emotioneel hè...
417. is gedonder mee geweest ja...hoe staat u tegenover dit werk...
418. nou u heeft uw twijfels geloof ik hè...u had uw twijfels...u heeft uw twijfels
419. C: nou u hebt zelf gezegd dat ik nogal twijfelachtig ben dus

Het is de paragnost waarschijnlijk duidelijk dat de consultant gezien zijn sterke neiging tot meedenken nu meer onder de indruk is dan eerder, toen de consultant nog wat meer kritische controle had. (Bijvoorbeeld toen hij eerder in het consult opmerkte: ‘Nee maar ik heb wel een beetje het uiterlijk van een kunstenaar.’)

De paragnost polst nu indirect in hoeverre de consultant onder de

indruk is geraakt.

420. P: dat komt omdat u niet over één nacht ijs gaat...
421. u wilt ook altijd een bewijsvoering hebben...u is vrij kritisch
422. C: ja ik ben kritisch...maar ik zal het niet gaan afhouden
423. P: (O) maar u blijft niet volharden in uw kritiek hè...
424. als het dus goed is dan is het goed
425. C: ja (dat is zo)
426. P: dan blijft u niet zitten dwarsliggen
427. C: jaja...ja inderdaad
428. P: u blijft niet kritisch om dwars te liggen hè dat niet...
429. maar u komt niet boven de 40 op mij over...dat echt niet hoor
430. C: oh ja?
431. P: dat vind ik niet nee...je kan je met een baard erg vergissen hoor
432. C: ja (volg u)...dat is veelvuldig bij mij gebeurd...
433. maar dat pleit alleen voor mij...dat ik een flexibele jonge jeugd heb hè
434. (met enige zelfspot)
435. P: (O) ik had het als paragnost goed moeten hebben natuurlijk

Een klein beetje zelfkritiek kan na de ‘score’ van zojuist wel.

436. C: jawel maar u heeft het goed...ik kom zo over
437. P: jaja...jaja (volg u)
438. C: ja dat vind ik wel belangrijk

Het lijkt erop alsof de consultant het nu een ‘perfecte’ vergissing van de paragnost vindt. Juist het feit dat de paragnost hem jonger heeft ‘gezien’ lijkt hij nu karakteristiek te vinden. Hij vergeet nu zijn herinneringen aan de periode van tien jaar geleden weer.

439. P: bij anderen ook hè (komt u jong over)
440. STILTE: 3 seconden
441. C: dat sterkt mij ook eh in mijn zijn
442. P: u is geestelijk ook jong hè...in uw hele doen en laten en in uw bewegingen

De paragnost is uitstekend in staat om hetzelfde op verschillende manieren te zeggen, zoals de lezer mogelijk al eerder opviel.

Hoofdstuk 5 – Het consulteren van paragnosten

---

443. C: ja ik leer steeds bij hè...ik leer steeds bij

444. P: (O) heeft u met sportvelden te maken?

445. C: ja ik heb wel een werkje gemaakt

Hier weet de consultant wel op een heel bijzondere manier raad mee. Hij wil het kennelijk echt over zijn werk hebben. Hij kondigt zijn echte vraag aan.

446. P: of woont u bij een sportveldaccomodatie

447. STILTE: 3 seconden

448. C: nee (dat is niet zo)...als je

449. P: niet?

450. C: nee dat kan ik me niet herinneren

451. P: u heeft zelf...doet u niks aan sport?

452. C: ja (ik doe wel aan sport)

453. P: dan heeft u toch ook met sportvelden te maken?

454. C: ja dat is waar ja...dat noemen ze ook een veld

455. P: (O) u mag dat sportveld nou niet zo nauw zien...

456. sport kan je dus ook in een hal bedrijven...

457. maar dan is het sportveld toch wel goed hoor...

458. dan eh zie ik dus een sportveld...

459. als het dan zaalhandbal is of zo...

460. C: (O) is een schaakbord ook een speelveld?

461. P: ja nee dat bedoel ik niet...nee ik bedoel als u in een hal handbal doet of zo

462. dan zeg ik nou ja het is wel juist

463. C: (O) nou ik zal zeggen...ik doe graag volleyen

464. P: volleybal?

465. C: volleybal...maar ik kan het niet in verband met mijn knie

466. P: (O) maar dan heb ik geen (bevestigend) antwoord

467. C: dat gaat niet maar eh op de school waar ik zit doe ik het...

468. P: ja (volg u)

469. C: met de leraren waar ik mee te doen heb gaan wij dus volleyen

470. P: (O) dus u doet niets aan sport?

471. C: ik doe het graag

472. P: dus als ik zeg...u doet aan sport...dan is het...niet meer

473. C: maar eh

474. door de handicap en door tijdsgebrek en nog een heleboel andere

475.   dingen heb ik daar geen tijd voor
476. P: hmm...u heeft er geen aversie tegen...u zou het wel willen doen?
477. C: ik zou het wel willen doen
478. P: zou ja...u doet het ook wel...u volleybalt wel
479. C: als ik dus de kans krijg met zo'n groepje...dan wil ik graag meedoen
480. P: hmm (volg u)
481. C: hoe slecht ik ook ben
482. STILTE: 3 seconden
483. P: had u een bepaalde vraag?
484. STILTE: 9 seconden

Voor de derde keer, en nu krijgt de consultant wél de kans.
De eerdere opmerking van de consultant 'ja ik heb wel een werkje gemaakt', hangt nog in de lucht.

485. C: ja eh...staat er me vandaag nog iets te wachten van iemand?

De consultant zit met een voor hem brandende vraag. Hij heeft in opdracht een schilderij gemaakt. Daar heeft hij een aantal jaren aan gewerkt. Dat wordt deze avond door de opdrachtgever al of niet akkoord bevonden. Maar gezien het feit dat de opdrachtgever eerder al herhaalde malen niet tevreden bleek, ziet de consultant het zelf nogal somber in. Het gaat daarbij om een belangrijk bedrag aan geld, dat hij dan eindelijk zou ontvangen en dat hij ook hard nodig heeft. Bovendien komt er een belangrijke vervolgopdracht als het wel akkoord wordt bevonden. De paragnost heeft het vertrouwen van de consultant kennelijk gewonnen, want hij stelt een voor hem belangrijke vraag aan de orde.

Door de manier waarop hij de vraag stelt, maakt hij ook duidelijk dat hij eigenlijk van de paragnost verwacht dat die op basis van helderziendheid weet wat hem als consultant het meeste bezighoudt.

486. P: vandaag?... dat is wel recht op de man af zeg
487. C: het is gewoon belangrijk...vandaag
488. P: ja uw vraag is...staat mij vandaag nog iets te wachten?...
489.   ja is dat in afwijking van al het andere?...
490.   want er staat u eigenlijk dagelijks wat te wachten maar

491. C: ja (lachend)

492. P: is het...zo bijzonder dat...nee dat niet hè?

De paragnost verwacht waarschijnlijk dat een belangrijke vraag in veel directere bewoordingen wordt gesteld en bovendien weet de consultant nog te lachen om zijn reactie. Daardoor schat de paragnost in dat er aan de vraag van de consultant ook weinig gelegen is. Niets blijkt minder waar.

493. C: nee dan zal het niet bijzonder zijn (als u dat zegt)...

494. dan zal het gewoon aflopen ja

Hieronder verstaat de consultant dat het schilderij niet akkoord zal worden bevonden, zoals de andere keren ook het geval was.

495. P: dat begrijp ik dus helemaal niet...er wordt een beslissing genomen

496. C: er staat voor mij dus...vandaag dus iets te gebeuren

497. STILTE: 5 seconden

498. P: ik verwacht dus een positieve uitslag

Als iets ‘gewoon afloopt’ dan is dat meestal ‘niet zo slecht aflopen als je vreest’. Maar in dit geval niet en dat begrijpt de paragnost (natuurlijk) niet. De uitspraak van de paragnost heeft hoe dan ook een grote kans juist te zijn, maar bleek dat, helaas voor de consultant, niet te zijn. De opdrachtgever ging die avond niet akkoord.

499. C: u?

De consultant is verrast, want de paragnost denkt er dus kennelijk toch anders over dan hijzelf.

500. P: ja

501. C: dus eh er gaat vandaag iets gebeuren

502. P: (O) positief...positief

503. C: laten we zeggen...financieel

504. P: (O) ik zie het dus niet in de negatieve sector

505. C: nee (volg u)

506. P: ik zie het dus positief...als ik tenminste daarmee de vraag heb beantwoord...
507. dan zou ik zeggen ik zie het positief
508. C: (O) dan is het blijvend...dan is het blijvend positief

Hiermee bedoelt de consultant (hij lijkt echt opgelucht) dat hij dan financieel uit de brand is en tevens een vervolgoopdracht krijgt.

509. P: hmm (wat zegt u)?
510. C: want er zit nog een staartje aan
511. P: ik zie het niet als een financiering of zoiets als een persoonlijke lening...
512. ik zie het eerder als een soort promotie waarschijnlijk

Een aardige, maar onjuiste vertaling van wat de consultant in zijn hoofd zou kunnen hebben.

513. STILTE: 9 seconden
514. C: jaah (twijfel)... of het eh...ja voor mezelf
515. P: (O)dan moet u het wat duidelijker zeggen hoor
516. C: ja het is een promotie voor mezelf...ik ben dus iets aangegaan...
517. ik ben iets aangegaan waar ik de onzekerheid van had of ik het wel
518. P: (O) kon volbrengen...kon opbrengen
519. C: ja...ik heb dus die uitdaging aangenomen
520. P: ik verwacht dus positieve resultaten ja...positief ja
521. C: ja maar ziet u daar nog een adder onder het gras...
522. of verloopt het naar wens?...voelt u daar
523. P: (O) u zelf is daar wat pessimistisch over...
524. u heeft wat dat betreft in het verleden een desillusie gehad
525. C: jaah (wat bedoelt u precies)
526. P: mag ik dan zeggen dat u het moeilijk heeft gehad...
527. financieel...in het verleden?
528. C: ja ik dacht dat
529. P: (O) heeft u een financiële conflictsituatie gehad...
530. nou ja...een beetje moeilijk gezeten?

Het 'conflict' neemt steeds nieuwe vormen aan in het consult: conflict met kinderen, conflict over kinderen, conflict met Visser, financieel conflict.

531. C: doorlopend ja
532. P: nou ja...god ja nee...dat kan...dat kan gebeuren hè
533. C: ja (helaas wel)
534. P: verwacht u een financiële injectie dat u erdoor bent?
535. C: ja (dat is zo)
536. P: ja...u is niet zo'n erge zakenman hè?
537. C: nee (dat ben ik niet)
538. P: niet zakelijk...weinig zakelijk...
539. neenee...u gaat niet over lijken wat zaken betreft...
540. helemaal niet nee...u heeft dat niet in de vingers nee...dat dacht ik niet nee...
541. ook niet wat uw kunstwerken betreft of wat u produceert wordt niet erg aan
542. de man gebracht hè...
543. wat u schildert of tekent of wat?
544. C: nee (dat is zo)
545. P: tentoonstellingen...komt u daar...
546. kijkt u daar op tentoonstellingen van schilderijen...
547. of etsen of hoe noem je die dingen...of exposeert u...of anderen...
548. hoe zit dat?
549. C: dat moet u weten...dat moet ik niet zeggen

Hier schrijft de consultant aan de paragnost voor wat die moet doen. Dit komt niet vaak voor. Mogelijk heeft de aanwezigheid van de onderzoeker hierbij een rol gespeeld. Het wijst er ook op dat we met een niet al te afhankelijke consultant te maken hebben. De consultant maakt duidelijk dat ook hij zijn verwachtingen heeft.

Zonder het waarschijnlijk te beseffen raakt de paragnost hier de, overigens voor beeldend kunstenaars logische, kern van de zaak: exposeren. De consultant raakt hier duidelijk geëmotioneerd – een voor hem centraal levensthema is ter sprake – en tegelijkertijd teleurgesteld in zijn langzaam opgebouwde hoge verwachtingen van de paragnost. Hij maakt zowel het een als het ander in de komende regels duidelijk. De consultant wil 'beelden', liefst 'positieve'. Juist in dit verband. Hoe gaat het met mijn toekomst?

Merk ook de grote reeks wederzijdse onderbrekingen op in het directe vervolg. De basis van de samenkomst (helderziende uitspraken over een belangrijke levensvraag) staat op het spel. Merk ook het gebruik van het (sussend) woord 'goed' door de paragnost op, om de

crisis te bezweren.

Op dit punt in het consult aangeland moeten we het volgende goed beseffen. Elke samenkomst van een paragnost en een consultant gaat gepaard met niet uitgesproken, maar wel aanwezige wederzijdse verwachtingen. De basis van de ontmoeting is dat de paragnost bijzondere gaven zegt te hebben en op grond daarvan ook het (onuitgesproken) ‘recht’ heeft op het initiatief in het gesprek. De consultant heeft de passieve, volgende rol. Er zijn echter twee manieren waarop de paragnost dat ‘recht van initiatief’ echt in de waagschaal kan stellen. Ten eerste: door het doen van uitspraken waar de consultant niet mee kan instemmen. Ten tweede: door het niet komen met een specifieke, en liefst positieve, uitspraak over het onderwerp waarover de consultant zo’n uitspraak verwacht. Hoe de paragnost met ontkenningen omgaat, hebben we voor het grootste deel al gezien (geven van een nieuwe interpretatie aan de indruk, suggereren dat wat de consultant zegt op hetzelfde neerkomt als wat hij heeft gezegd, en soms het laten passeren van de ontkenning). Via die acties weet hij na een ontkenning de oorspronkelijke rolverdeling steeds weer te herstellen. Hoe de paragnost omgaat met het niet voldoen aan de verwachting een specifieke (en positieve) uitspraak te doen over een voor de consultant echt belangrijk onderwerp, zien we hier. Dat blijkt een aanmerkelijk lastigere opgave.

550. P: (O) nou nee...ik vraag...ik heb de indruk van ja...
551. ik heb de indruk dat u het doet of gaat doen...
552. in ieder geval exposities te maken...met met schilderijen eh
553. C: ja het eh het eh
554. P: dan moet u niet zeggen...dat moet u weten...want ik vraag
555. C: jawel...jawel (ik begrijp wat u wil zeggen)
556. P: (O) ik heb de indruk dat het juist is
557. C: (O) jaah dat is natuurlijk wel mooi maar eh
558. P: (O) vooral portretten
559. C: (O) ik verwacht van u dat u zegt tegen mij eh...
560. kan het zijn dat je dit jaar of volgend jaar een tentoonstelling hebt...zo
561. P: (O) dat speelt nu dus niet?
562. C: nee (dat speelt nu niet) maar ik bedoel
563. P: (O) nee...dus...dus goed...het is een toekomstbeeld dus

564. C: (O) dus ik moet u...ik moet u informeren
565. P: (O) een toekomstbeeld...maar is u van plan om dat te doen?
566. C: dat plan is er al jaren ja
567. P: (O) exposeren...inbrengen van hetgeen u schildert
568. C: dat is al jaren zo ja
569. P: jaja goed...nou ja
570. C: hè...en ik werk er ook naar...ik ben dus ermee bezig
571. P: nou dat zit er dus goed in...en dat komt...
572. dat perspectief zit er dus in...in de toekomst...
573. dus het...het leeft in uw onderbewustzijn om het waar te maken
574. C: ja (dat is zo)...het leeft ontzettend in mij
575. P: goed...dus u leeft er wel naar toe...u wilt wat gaan exposeren...
576. u wilt wat gaan doen op dit terrein...
577. en het lijkt mij dat u dan financieel beter gaat zitten ook...
578. ik heb de indruk dat u goed werkt...goed werk levert...maakt u ook koppen?

De paragnost heeft de zaak weer onder controle.

579. C: portretten bedoelt u?
580. P: nou portretten ja
581. C: koppen ja...mensen...gezichten
582. P: ja nou dan zeg ik portretten ja...sorry...ik zeg koppen maar
583. C: gezichten
584. P: gezichten ja goed...daar is u het sterkst in hè...dat vindt u mooi
585. C: eh
586. P: impressies van gezichten dat doet u heel veel ja
587. C: ontzettend veel
588. P: hmm...anderen doen landschappen en zo...maar gezichten
589. dat treft u heel erg ja...ik zie tenminste dat u vrij veel werkt aan gezichten

De paragnost produceert het gevraagde 'beeld'. Hij is kennelijk wat geschrokken van de consultant.

590. C: ja...maar het gekke is dat ik het nog niet daadwerkelijk heb gedaan

Een merkwaardige uitspraak van de consultant. Hij wil kennelijk gezichten gaan maken. Hij gaat (waarschijnlijk door het emotionele

gewicht van het onderwerp) wel erg ver mee met de paragnost.

591. P: hmm (wat zegt u)?
592. C: niet veel...wel af en toe eh
593. P: in lijnen zetten?
594. C: ja maar niet echt portretteren...je hebt een portrettist...
595. dat is een schilder die alleen maar portretten maakt...
596. daar kan ik me niet aan binden...dat kan ik niet
597. P: nou nee...dat wil u niet...dat kan u niet...maar het ligt u wel
598. C: ja...ze hebben me gezegd dus eh dat ik op portret door moest gaan
599. P: oh dat was een advies
600. C: ja (dat was een advies)
601. P: en u is wel eens een tikkeltje eigenwijs...dat u toch uw eigen gang gaat...
602. maar goed...sorry (lachend)
603. C: dus heb ik het niet gedaan
604. P: nee...heeft u niet gedaan nee...ik zou zeggen doe het maar wel

Zowaar een advies. Maar wat moet de consultant daarmee?

605. STILTE: 6 seconden
606. P: was uw vraag beantwoord net?
607. C: nee

De consultant is niet tevreden. Het advies moet concreter en duidelijker zijn.

608. P: ik zag het toch positief gaan
609. C: ja nee...over die exposities bedoelt u of die andere vraag?
610. P: jaah...nou we zijn dus van het een op het ander gesprongen hè...
611. maar het een hangt met het ander samen hoor

De consultant wordt gerustgesteld, maar niet al te duidelijk. ‘Deze dag en ook de toekomst (exposities) zullen positief verlopen’. Dat zou deze uitspraak kunnen betekenen.

612. C: maar ik moet vertellen...die exposities dat heb ik verteld...
613 dat leeft al jaren in mij...

614. dus ik ga werken om zoveel mogelijk werk te krijgen
615. P: (O) ja u moet geanimeerd worden soms...u is passief
616. C: (O) jaah...maar wat gebeurt er...
617. er wordt tussendoor een werkje van me verkocht...
618. zodat ik geen aantal krijg voor een expositie
619. P: hmm (volg u)...voor een expositie...jaja
620. C: en dat is nog altijd tot nu toe geweest
621. P: jaja...ja maar commercieel vaart u er niet zo wel bij?...voor uzelf
622. C: (O) ja en toch verrijk ik me er dus niet mee...met dat verkopen
623. P: (O) neenee...u ontbreekt het zakelijk instinct
624. C: jaah...het ontbreekt me niet maar ik vind het niet belangrijk
625. P: nee nou ja...dan ontbreekt het u toch ook?
626. C: ja maar dat
627. P: daar gaan we niet over discussiëren

Zo probeert de paragnost de crisis uiteindelijk te sussen: ‘Ik ben hier de baas, ik weet het beter.’ Dat is de vierde manier waarop paragnosten reageren op een ontkenning, maar die wordt pas gebruikt als de spanning echt te groot wordt.

628. C: ik ben het er niet mee eens
629. STILTE: 3 seconden
630. P: u heeft geen zakelijke feeling...dat is een gezegde...goed... klaar
631. C: jaah dat is ook betrekkelijk...je kunt de zaken
632. P: (O) je moet wel eens denken aan de existentie...
633. je kan soms wel eens moeten... jaja... dan is het noodzaak
634. C: ja maar ik bedoel je kunt zeggen van noodzaak of niet...
635. als ik het niet nodig vind ga ik het niet doen
636. P: nee maar dus...u is niet zakelijk dus...
637. iemand die zakelijk is...die is altijd zakelijk

In de gesprekken met de onderzoekers vertelt de paragnost herhaaldelijk welke enorme aversie hij heeft tegen erg zakelijk ingestelde mensen. Ook in dit opzicht kijkt hij hetzelfde tegen de consultant aan als tegen zichzelf.

638. C: (O) dat noemen ze een vent die ziet in alles centen...nou nee dat heb ik niet

639. P: neenee...u zit niet de hele tijd te denken aan geld en
640. te rotzooien van kan ik met mijn spullen erg geld maken...dat doet u niet
641. C: nee (dat doe ik niet)
642. P: neeneenee...daar is u te veel kunstenaar voor

Dit kan inhouden: ‘U bent te veel kunstenaar om er in de eerste plaats geld mee te willen verdienen, net zoals ik er te veel paragnost voor ben om er in de eerste plaats geld mee te willen verdienen’. Zoals de paragnost ook regelmatig over zichzelf gezegd heeft in de gesprekken met de onderzoekers.

643. C: ja (dat is zo)
644. P: nou...volgende vraag...vraag maar wat...ja ik weet niet
645. of ik het kan zeggen maar eh...niet vragen over drie jaar zus of zo...
646. dat weet ik niet

Na de crisis mogen er alleen nog vragen gesteld worden onder bepaalde voorwaarden.

647. STILTE: 3 seconden
648. P: het is een beetje rommelig bij u in huis...staat er overal wat?...
649. breek ik mijn nek haast?...misschien in uw atelier of zo?
650. C: in mijn atelier...ja maar die situatie is ontstaan...dat is zo

De paragnost wacht echter weer niet lang op een vraag. Het lijkt alsof de consultant bij zichzelf te rade gaat. Hij gaat zich excuseren. Waarschijnlijk uit de paragnost hier niet meer dan het stereotype: ‘kunstenaars zullen wel sloddervossen zijn’.

651. P: nou ja...het is zo?
652. C: ja (dat is zo)
653. P: u bent niet zo’n man die precies op tijd werkt geloof ik hè?
654. C: ik ben altijd te vroeg op school
655. P: altijd te vroeg...oh
656. STILTE: 3 seconden
657. C: ik kan ook langer doorwerken...ik werk gewoon door
658. P: u neemt het niet zo nauw met de tijd?

659. C: nee...als er twee en een half uur staat wordt het meestal drie uur
660. P: ik heb een tijdsfobie...als een trein niet op tijd is
661. word ik duvels in de trein...daar heb ik een hekel aan

Mogelijk valt de paragnost even uit zijn rol door de eerder opgetreden crisis in de rolverdeling en laat hij daardoor nog wat duidelijker zien dat hij zichzelf als maatstaf gebruikt.

Paragnosten praten ook wel eens in de ‘ik’-vorm terwijl ze het over de consultant hebben. Die ‘ik’-vorm gebruiken ze alleen wanneer ze zich heel vergaand lijken in te leven in de consultant en zich met hem ‘identificeren’. Dat is hier echter niet het geval. Dat komt alleen soms voor bij deze paragnost als hij zich met een vermissingsgeval bezighoudt.

662. C: ja ik heb ook een hekel aan de trein
663. P: nou nee ik heb er geen hekel aan maar er mag niks gebeuren...
664. met de auto ook niet
665. C: (O) daarom heb ik ook een auto...
666. ik kan het geduld niet opbrengen om te gaan wachten bij een bushalte en
667. dan weer op de trein...
668. de tijd die daarmee verloren raakt...daarin kan ik dingen doen
669. P: jaja (volg u)...nu komen we buiten het onderwerp hoor...
670. heeft u in een alleenstaand huis...buitenaf gewoond...een soort boerderij...
671. een soort alleenstaand huis...ik zou zeggen zoals ik woonde in R...
672. vroeger of nu...nu niet meer hè?...maar of u buiten woonde...
673. buiten gewoond heeft met uw ouders...landelijk dus...
674. ik heb het straks al gezegd...maar dat is zo hè?

Met de opmerking ‘nu komen we buiten het onderwerp hoor’, gaat de paragnost niet door met wat een ‘normaal’ gesprek zou kunnen worden. Merk op dat beide participanten wat langer aan het woord zijn zonder door de ander te worden onderbroken. De uitspraak ‘nu komen we buiten het onderwerp’ zou kunnen betekenen: we moeten er geen normaal gesprek van gaan maken, ‘we moeten ons wel aan onze rol houden’.

Bij het teruggrijpen op een onderwerp dat al ter sprake geweest is, zet de paragnost de vergelijking tussen zichzelf en de consultant toch

nog even voort en maakt hij de projectietendens nog even zichtbaar ('zoals ik woonde in R.').

675. C: in mijn jeugd
676. P: uw jeugd ja...heeft u op het platteland doorgebracht
677. C: ja (dat is zo)
678. P: ja...dat heeft u toch altijd wel fijn gevonden dat platteland?
679. C: ja betrekkelijk ja...ik eh
680. P: (O) vooral de ruimte die u daar had
681. C: eigenlijk wel ja
682. P: het vergezicht dat u had...dat ruimtelijke...het ruimtelijke had...
683. dat mist u geloof ik toch wel...daar houdt u wel van hoor
684. C: dat komt in mijn schilderijen voor ja
685. P: wat zegt u?...dat komt in uw schilderijen...
686. in uw werken komt het zeer duidelijk tot uiting ja...
687. ja u schildert waarschijnlijk ook landschappen hè...
688. of vergezichten...of hoe noem je dat

Eerst geen landschappen en nu wèl.

689. C: erbij
690. P: erbij ja...van alles ja...geeft u dat ook als onderricht op school?...
691. ik heb de indruk van niet...
692. maar ik heb de indruk dat u het erbij zou willen doen als vak...
693. maar u geeft niet op school onderricht in
694. C: (O) geen landschappen
695. P: nee maar geen schilderen of hoe noem je het
696. C: tekenen
697. P: tekenen...dat doet u niet
698. C: jawel (dat doe ik wel)
699. P: ja?...maar geen landschappen...oh dus...u onderricht wel tekenen...
700. nou begrijp ik het niet meer...maar geen landschappen zegt u...
701. maar dat doet er niet toe hè...u is bij het onderwijs professioneel hè?
702. C: ja (dat is zo)
703. P: dat is uw broodwinning hè...schoolonderricht hè...klas hè...
704. maar daarnaast heeft u dus dat u schildert voor uw hobby hè...als als...
705. nou ja als liefhebberij

Hoofdstuk 5 – Het consulteren van paragnosten

---

706. C: jaah (zo ligt het niet)
707. P: begrijpt u me niet goed?
708. C: ja ik begrijp u volkomen maar (zo is het niet)
709. P: (O) naast die school maakt u portretten en landschappen
710. C: jaah...laten we zeggen dat die school een eh
711. P: (O) maar op die school zou u eigenlijk ook meer wat anders willen gaan
712. doen?
713. C: die school is dus een eh
714. P: (O) het lijkt mij een beetje een
715. C: (O) een compensatie
716. P: (O) weet je wat het mij voor een soort school lijkt...
717. een soort Kees Boekeschool
718. C: ja dat klopt
719. P: zo'n soort school lijkt het mij hè...een beetje vrije school... apart
720. C: ja dat klopt
721. P: ik vergelijk het dus met een soort Kees Boekeschool...
722. zo zou ik het dus willen zien ja
723. C: ja dat klopt

De paragnost heeft zelf op een lagere school gezeten die hij als 'vrije school' typeerde.

724. P: hmm? (is het niet) met de leraren dacht ik dat u goede contacten had...
725. dat is overwegend goed
726. C: ja (dat is zo)
727. P: woont u aan de rand van een plaats...stad?
728. C: heb ik gewoond
729. P: de school is die dan aan de rand gesitueerd...aan de buitenkant?
730. C: jaah (wat bedoelt u precies)
731. P: nee (dus)
732. C: jaah de ellende is eh
733. P: (O) 't is volgebouwd...het was wel zo... nu niet meer
734. C: welke...welke?
735. P: oh dus u heeft meerdere scholen...dus het is voorgekomen?
736. C: ja ik heb dus eh...er is een school aan de buitenkant van de stad
737. P: (O) maar deze waar u nu werkt niet?...
738. maar het is dus voorgekomen dat u eh...hmm...ja

739. **STILTE: 4 seconden**

740. **P: nou ga maar door**

741. **STILTE: 19 seconden**

742. **C: de moeilijkheid is...ik stel bijna geen vragen...ik beantwoord ze meestal**

Een stilte van 19 seconden. Dat is echt zeldzaam lang. De crisis is groter dan ooit. Eerst ontnemt de paragnost de consultant het woord om hem vervolgens de opdracht te geven verder te vertellen. Daar word je op zichzelf al stil van.

De consultant is er kennelijk teleurgesteld over dat de paragnost bijvoorbeeld niet ‘ziet’ dat hij aan meer scholen is verbonden en dat hij hem nu vraagt om verder te vertellen. Hij is er vier keer toe uitgenodigd, maar kreeg slechts één keer daadwerkelijk de kans een vraag te stellen.

743. **P: ik kom aan het einde van mijn latijn...**

744. **het enige dat ik nog even wil vragen is...**

745. **hebben jullie vroeger een winkel gehad...winkeltje?**

746. **STILTE: 6 seconden**

Ook de paragnost is, we zijn nu bijna drie kwartier bezig, niet zo tevreden. Uiteindelijk uit de consultant geen tevredenheid. De paragnost lijkt nog een laatste poging te willen doen om hem toch te overtuigen van zijn gave.

Later blijkt dat de paragnost bij deze uitspraak waarschijnlijk een winkel voor ogen had waar hij vroeger ooit tegenover woonde met zijn woonark.

747. **C: ik?**

748. **P: thuis...vader en moeder...of u...of wat ook?**

749. **C: niet verder terug?**

750. **P: ja dat kan 30 jaar geleden zijn...dat vader en moeder**

751. **C: (O) jaja (volg u)...nee (dat is niet waar)**

752. **P: een zaadhandel hadden of wat erbij verkochten**

753. **C: nee (dat is niet waar)**

754. **P: niet?...en u ook niet?**

755. **C: ja ik heb een dag een galerie gehad**

756. P: maar met een winkel...uw vrouw ook niet met een winkel te maken gehad?
757. C: nee (dat is niet zo)
758. P: niet als hoofdobject maar als...als
759. C: nou ik wilde dus eh kunstenaars de kans geven om hun werk beter te verkopen...
760. we hebben een prachtige opening gehad...
762. we zijn drie weken aan het draaien geweest...
763. maar ik verkocht veel te weinig
764. P: in de winkel?
765. C: als je een galerie een winkel noemt
766. P: jaja...er wordt verkocht in een galerie hè
767. C: ja (zo is het)
768. P: er wordt verkocht ja...dus toch wel geweest ja
769. C: het is een oude winkel...het is een echt winkelpand
770. P: jaja (volg u)
771. C: dat heb ik alleen omgebouwd
772. P: zullen we het hier bij laten?
773. C: ja

Het is heel verstandig van de paragnost om het hierbij te laten. De consultant blijft nu onzeker over wat hij van het geheel moet denken. Hij heeft dan misschien niet specifiek te horen gekregen wat hij gehoopt had, maar blijft met het idee achter dat de paragnost toch wel dingen uit zijn leven heeft ‘gezien’. Dat gaf de consultant achteraf ook aan de onderzoeker aan. Zijn galerie was een soort winkel en het pand was ooit een echte winkel. Zijn eigen meedenktendens heeft hij niet in de gaten. Van de projectietendens van de paragnost heeft hij geen weet. Hij krijgt ook geen kans om die te ontdekken, omdat hij bij zijn eenmalige bezoek niet weet wat de paragnost tegen een andere consultant zou zeggen. Het op de hoogte zijn van de projectietendens van de paragnost zou zijn meedenktendens hebben kunnen onderdrukken. Wat we gezien hebben is dat het consult grotendeels een quasi-verstandhouding is tussen twee mensen. Beiden hebben het voor het grootste deel over zichzelf.

Van de uitspraken van paragnosten in consulten kan samenvattend gezegd worden:

- Het is vaak niet duidelijk op *welke inhoud* precies de uitspraken slaan (iemand werkt bij de spoorwegen, woont bij de spoorwegen, reist met de spoorwegen, heeft een emotionele ervaring met betrekking tot de spoorwegen).
- Het is vaak niet duidelijk op *welke persoon* precies de uitspraken slaan (iemand werkt bij de spoorwegen of iemands vader werkt bij de spoorwegen).
- Het is vaak niet duidelijk op *welk tijdsbestek* precies de uitspraken slaan (iemand heeft bij de spoorwegen gewerkt, werkt bij de spoorwegen, gaat bij de spoorwegen werken).
- Regelmatig is de projectietendens werkzaam. Vooral de meer ‘onlogische’ uitspraken hebben te maken met gebeurtenissen in het verleden van de paragnost zelf.
- Steeds is de suggestietendens werkzaam. Het geen inzicht geven in wat er in hem omgaat, samen met de onduidelijkheid van de uitspraken, bevordert de meedenktendens van de consultant die zich concretere dingen voor de geest gaat halen dan er gezegd worden.

Naast het feit dat de individuele consultant niet in de gelegenheid is de uitspraken van een bepaalde paragnost te plaatsen in de context van de uitspraken die andere paragnosten over hem zouden doen: *twaalf paragnosten over een en dezelfde doelpersoon*, zoals we al hebben gezien bij het vermissingsgeval, is hij ook niet in de gelegenheid de uitspraken van een bepaalde paragnost te plaatsen in de context van de uitspraken die dezelfde paragnost zou doen over andere consultants: *een en dezelfde paragnost over twaalf doelpersonen*, zoals we in de volgende paragraaf zullen zien.

5. EEN EN DEZELFDE PARAGNOST OVER TWAALF DOELPERSONEN

In het onderzoek gaf iedere paragnost dus consulten over verschillende doelpersonen onder allerlei verschillende experimentele condities, gespreid over een periode van vijf jaar.

We hebben ook eerder gezegd dat uitspraken van de paragnosten

kunnen worden verdeeld in ‘logische’ en ‘onlogische’. Onder de ‘logische’ verstonden we de uitspraken die iedereen zou kunnen doen zonder veel risico te lopen dat de uitspraken onjuist zouden zijn. Onder de ‘onlogische’ de uitspraken die onder normale omstandigheden niemand zou durven doen op grond van de beschikbare informatie. We hebben er tevens op gewezen dat vooral de ‘onlogische’ uitspraken geprojecteerde elementen zijn uit het leven van de paragnost zelf.

In deze paragraaf zetten we de in hun context meer ‘onlogische’ uitspraken, die de paragnost uit de vorige paragraaf met betrekking tot twaalf verschillende doelpersonen in het onderzoek deed, eens op een rij. We zien dan dat de paragnost, *los van wie de persoon is over wie hij uitspraken doet*, heel vaak dezelfde of soortgelijke ‘onlogische’ elementen in zijn uitspraken naar voren brengt. Met andere woorden, de paragnost projecteert heel vaak dezelfde elementen op een consultant, wie die consultant ook is. De consultant is geneigd op die ‘onlogische’ elementen te reageren met meedenken, omdat hij het idee heeft dat de paragnost gebeurtenissen in zijn leven ‘ziet’. Hij heeft geen inzicht in wat hij te zien (of liever te horen) krijgt. Name-lijk vooral gebeurtenissen in het leven van de paragnost zelf, die de paragnost bij een ander ook weer ter sprake zal brengen. Verreweg de meeste ‘onlogische’ uitspraken werden op zijn minst twee keer genoemd bij de twaalf verschillende mensen.

Benadrukt dient te worden dat het vaak dezelfde of soortgelijke ‘onlogische’ uitspraken naar voren brengen bij verschillende consultants geen eigenaardigheid is van deze paragnost. De paragnost is daarin alleen maar exemplarisch voor paragnosten in het algemeen. Alleen hebben andere paragnosten andere favoriete ‘onlogische’ impressies die verbonden zijn met hun specifieke verleden.

Ten slotte zij nogmaals opgemerkt dat de overgrote meerderheid van de uitspraken van de paragnost door onafhankelijke beoordelaars als te ‘logisch’ werd beoordeeld. Hieronder staan dus alleen de als meer ‘onlogisch’ beoordeelde uitspraken. De overgrote meerderheid van deze meer ‘onlogische’ uitspraken was niet van toepassing op de persoon op wie ze zouden moeten slaan. Hier volgen dus de, in hun con-

text meer ‘onlogische’, uitspraken van *een en dezelfde paragnost over twaalf verschillende doelpersonen*:

Persoon 1: man, ongeveer 35 jaar

Ongeluk gehad bij spoorwegovergang, getuige geweest van ongeluk op spoorwegovergang, wonen bij spoorwegovergang, hondenuitdrijver zijn, bril met zwaar montuur dragen, moeder hebben met suikerziekte, serre bij het huis hebben, vrijstaand huis hebben, buiten de bebouwing wonen, iets aan enkel of voet of been hebben, viool spelen, gezin van drie of vijf personen hebben, duidelijke sympathieën en antipathieën hebben.

Persoon 2: man, ongeveer 30 jaar

Van een springplank of duikplank gevallen zijn, vaak zwemmen in zwembad Den Hommel, vroeger in Limburg gewoond hebben, bij een zandafgraving gewoond hebben, iets te maken hebben met spoorwegen of spoorbomen, wonen bij spoorwegen.

Persoon 3: vrouw, ongeveer 25 jaar

Dagelijks reizen met de spoorwegen of emotie in verband met de trein gehad hebben, vader hebben die werkt bij de spoorwegen of zelf wonen bij de spoorwegen, uit gezin van vijf personen komen, in een bovenhuis wonen, buiten de stad wonen, iets aan knie hebben, met brillen en opticiens te maken hebben, werken in groot gebouw, werken in witte jas in het laboratorium, iets aan scheenbeen hebben, in relatie staan met iemand die een koopvaardijuniform draagt, met spinazie of Spinoza te maken hebben, aan zwemmen en watersport doen, vaak zwemmen in zwembad Den Hommel, wonen in of bij Utrecht (Zuilen, Hoograven, Schalkwijk, De Bilt, De Berekuil), tekenen en schilderen en tentoonstellingen bekijken, moeilijk tot een beslissing kunnen komen, wonen in een nieuwbouwwijk, sterke sympathieën en antipathieën hebben.

Persoon 4: vrouw, ongeveer 25 jaar

Corresponderen in een buitenlandse taal, wonen bij spoorlijnen of spoorwegemplacement, depressief familielid hebben, buitenaf wonen of aan de rand van een plaats wonen, wonen in een blok van

twee of drie huizen, moeder met suikerziekte hebben, goed contact met vader hebben maar niet zo dat er van een vaderbinding sprake is, vrijgezel zijn, uit een gezin van zeven personen komen, werken in de kinderverpleging of begeleidster van moeilijke kinderen zijn, een man hebben die met ladders werkt bij brandweer of schoonmaakbedrijf, man hebben die aan sport doet, man hebben die uit een gezin van vijf personen komt.

Persoon 5: man, ongeveer 45 jaar

Kunstschilder of toneelspeler zijn, bij een begraafplaats wonen, gezin van vijf personen hebben, wonen bij een zandafgraving, buitenaf wonen, vrouw hebben die graag handschoenen draagt en bang is voor vieze handen, vrouw hebben die schone handen nodig heeft in verband met beroep, iets aan de voet hebben, bij spoorwegen wonen of dagelijks met de spoorwegen reizen.

Over *persoon 6* gaf de paragnost (zoals ook de andere paragnosten) twee consulten (zonder te weten dat het om dezelfde persoon ging: merk dus tevens de tegentijdigheid van een aantal uitspraken op). In consult 6a deed de paragnost uitspraken over de man aan de hand van een balpen van de man, in consult 6b aan de hand van een pasfoto.

Persoon 6a: man, ongeveer 25 jaar

Graag de aandacht op zichzelf vestigen, sterke sympathieën en antipathieën hebben, als kind emotie bij sportvelden meegemaakt hebben, paard rijden, vrijgezel zijn, man zijn van twaalf ambachten en dertien ongelukken, moeilijk de draad in zijn werk kunnen houden, niet een man zijn die technisch werkt als timmerman of metselaar maar eerder iemand die administratief werkt.

Persoon 6b: man, ongeveer 25 jaar

Aan halteroefeningen en krachtsport doen, aan fotografie doen, aan de rand van een plaats wonen, gehuwd zijn, met Romeinse geschiedenis te maken hebben, onderwijs geven in de richting van fotografie, tekenen en schilderen en tentoonstellingen zien van schilderijen, sterke band met moeder maar geen moederbinding hebben.

Persoon 7: vrouw, ongeveer 45 jaar

Overleden zijn, enthousiast vertelster zijn, vrijgezel zijn, verzorgend beroep hebben, wonen in de stad, iets aan de voeten hebben, niet aan sport doen, iets aan de luchtwegen hebben.

Persoon 8: man, ongeveer 65 jaar

Boswachter of dominee of bliksemafleidermonteur zijn, buitenaf wonen, in de bossen wonen, astmatische bronchitis hebben, op meer plaatsen gewoond hebben, leraar geweest zijn, wonen in Austerlitz of Driebergen of Doorn, gezin van vijf personen hebben.

Persoon 9: vermiste man, ongeveer 35 jaar

Sportieve figuur zijn die tennist of bij tennisbaan woont, vader van 68 jaar hebben, vader hebben die leraar of notaris of klerk is, buitenaf wonen, in Austerlitz of Amersfoort of Maarn wonen, depressief zijn, wonen in Bloemendaal of in de Kennemerduinen, onderwijzer of leraar zijn, twee of drie kinderen hebben, promotie maken in werk, wonen aan de rand van een plaats, wonen in een flat, uit een gezin van vijf of zes personen komen, bij spoorlijnen wonen.

Aan de paragnosten werden in het onderzoek ook twee zeer gelijkende halskettingen van dezelfde persoon gegeven. Ze waren door de persoon nieuw gekocht ten behoeve van het onderzoek. *Over persoon 10* gaf de paragnost dus ook twee consulten (zonder te weten dat het om dezelfde persoon ging: merk dus ook hier tevens de tegentrijdigheid van een aantal uitspraken op). In consult 10a gaf de paragnost het consult aan de hand van de ene en in consult 10b aan de hand van de andere ketting.

Persoon 10a: vrouw, ongeveer 35 jaar

Last van benauwdheid en de longen hebben, gezin van vijf personen hebben, kinderen van 20 tot 30 jaar hebben, moeder hebben die op 86-jarige leeftijd is overleden, man of zoon hebben die koopvaardij-uniform draagt, iets aan de voet of enkel hebben, buitenaf wonen in de omgeving van Eek en Wiel, rond de 20 jaar zijn in de oorlog.

Persoon 10b: vrouw, ongeveer 35 jaar

Moeilijk beslissingen nemen, secretaresse zijn, 40 jaar zijn, medisch onderzoek ondergaan hebben in verband met baarmoederhalskanker, uit gezin van vijf personen komen, buitenaf wonen, op een boerderij wonen, met verpleging te maken hebben, depressief zijn, te maken hebben met doorsnijden van polsen.

Ook over *persoon 11* deden de paragnosten twee keer uitspraken. Opnieuw aan de hand van twee halskettingen. Dit keer ging het om twee heel verschillende halskettingen. In consult 11a deed de paragnost uitspraken aan de hand van een barnstenen kralensnoer en in consult 11b aan de hand van een zilveren ketting.

Persoon 11a: vrouw, ongeveer 65 jaar

Winkel hebben, man hebben die politieuniform draagt, wonen op een plaats waar vroeger de tramlijn van Rhenen via Leersum naar Zeist liep, buitenaf wonen, wolwinkeltje hebben op de Voorstraat in Utrecht, weduwe zijn, iets aan de benen hebben of open scheenbenen hebben, kinderen met examenvrees hebben.

Persoon 11b: vrouw, ongeveer 65 jaar

Man hebben die bouwmaterialen verkocht en een kleine firma had, wonen in een huis waar je omheen kan lopen, wonen in de buurt van een voetbalveld, Rijnreisje maken naar Zwitserland, wonen in een bejaardencentrum, depressief persoon in de familie hebben, komen uit Schalkwijk of Houten of Bunnik, wonen bij een manege met veel paarden of wonen bij de paardenbaan van Mereveld.

Persoon 12: vrouw, ongeveer 65 jaar

Wonen in een huis met kamers en suite, last van ingewanden hebben, suikerziekte hebben, van Schmucksachen (Duits voor: sieraden) houden, last van ademhalingsorganen hebben, landelijk wonen in Cothen of Neerlangbroek of Wijk bij Duurstede, gezin van vijf of zes personen hebben, iets aan het been hebben.

Uit dit overzicht blijkt dat een deel van de projecties steeds opnieuw terugkeert. Met name spoorwegen (hij heeft zelf ooit een ongeval op

een spoorwegovergang gehad en ooit een kind onder een trein zien vallen), het gezin van vijf personen (hij komt uit een gezin van vijf personen) en het iets aan been (voet, enkel, knie) hebben komen heel vaak terug. Hij plaatst ook alle personen in de provincie Utrecht. Daar kwam hij niet alleen oorspronkelijk zelf vandaan, maar hij weet na het eerste gesprek tevens dat beide onderzoekers uit Utrecht komen en dat een daarvan in de stad Utrecht woont en de ander in een plaats in de provincie Utrecht. Merk ook op hoeveel van de meer ‘onlogische’ uitspraken in het volledig uitgewerkte consult tevens in dit overzicht voorkomen.

De consultant in het voorbeeldconsult zou waarschijnlijk heel anders gereageerd hebben wanneer hij zich bewust was geweest van het feit dat de paragnost met dezelfde of soortgelijke ‘impressies’ zou zijn gekomen bij andere mensen.

Mogelijk zullen sommige lezers zich afvragen waarom er een heel uitgebreid onderzoek gedaan is en waarom er niet werd volstaan met één experiment. Het antwoord is dat de bedoeling van het onderzoek was om de paragnosten te leren kennen in hun gedrag, zodanig dat we ook enigszins zouden kunnen beschrijven wat er dan wel aan de hand is bij paragnosten, als het eventueel niet om een helderziende gave zou gaan.

In het gedrag van paragnosten krijgt men geen inzicht als men maar één experiment of één consult doet. Juist het herhalen, variëren en in tijd spreiden van de consulten bij een groep paragnosten kon tot enig inzicht leiden.

In het volgende hoofdstuk zullen we ons richten op de vraag hoe datgene wat zich in de paragnost afspeelt, samenhangt met zijn persoonlijke leven en tot welke vragen dat leidt voor die sensitieven, die er eventueel toe neigen paragnost te worden.

6. Helderderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

We richten ons nu op de vraag hoe een mens een ontwikkeling kan doormaken van iemand met een eerste spontane helderziende ervaring tot sensitieve en van sensitieve tot paragnost. Natuurlijk verloopt zo'n ontwikkeling voor iedereen die zich uiteindelijk paragnost noemt anders. Maar we stellen wel dat de besproken psychologische processen (*generalisatietendens*, *sluitendmakentendens*, *controletendens* en *projectietendens*) bij elke paragnost duidelijk aanwezig zijn in zijn levensschets.

(Mensen die overwegen eventueel een paragnost te raadplegen willen we erop wijzen dat zij er hoe dan ook rekening mee moeten houden dat paragnosten zelf ook een levensgeschiedenis hebben. Daar lijken de meeste consultants niet bij stil te staan: zij verwachten uitsluitend dat de paragnost iets 'ziet' uit hun leven.)

We gaan nader in op de levensgeschiedenis van een van de bij het onderzoek betrokken paragnosten. Waarom we juist op hem ingaan en niet op een van de anderen, heeft drie redenen.

De eerste is dat hij verhoudingsgewijs de meeste als onberedeneerd en specifiek beoordeelde uitspraken deed. Het doen van onberedeneerde en specifieke uitspraken die niet of nauwelijks gebaseerd zijn op informatie, kan psychologisch gezien het beste als risiconemend gedrag worden omschreven. Naarmate een uitspraak minder logisch aansluit op de beschikbare informatie en specifiek is, is het risico dat de uitspraak onjuist is, groter. Maar juist met onberedeneerde en specifieke uitspraken kan een paragnost eventueel iets laten zien van een helderziende gave. Ook bij deze paragnost waren er weinig van zijn onberedeneerde en specifieke uitspraken juist. Er waren er zo weinig juist dat we ook bij hem geenszins van een helderziende gave

kunnen spreken.

De tweede reden om nader op hem in te gaan, is dat hij vroeger ook heeft samengewerkt met Tenhaeff, door wie hij als een der beste paragnosten werd beschouwd. Op grond van zijn ervaring met wetenschappelijk onderzoek was hij ook het meest geneigd zich af te vragen wat er zich in hem afspeelde. Elke paragnost had bepaalde specifieke voorkeuren ten aanzien van de werkwijze in het onderzoek. Bij een onderzoek waarin het functioneren van paragnosten in het algemeen centraal staat, moet men kiezen voor een werkwijze die enerzijds inderdaad zoveel mogelijk aansluit bij wat paragnosten gewend zijn te doen en wensen, maar die anderzijds alle garanties geeft voor betrouwbare metingen en conclusies. Het was daarom onvermijdelijk dat de werkwijze in het onderzoek voor de verschillende paragnosten op bepaalde punten wat afweek van hun persoonlijke voorkeuren. De paragnost om wie het hier gaat, houdt eigenlijk vooral van problemen van direct levensbelang, met name vermissingsgevallen en dan ook nog onder de voorwaarde dat hij in direct contact kan treden met de familieleden van de vermiste. Dat is echter een niet te onderzoeken situatie, omdat de informatiestroom in dergelijke gevallen niet meer volledig door de onderzoeker kan worden gecontroleerd, zoals we verderop zullen zien. In één conditie van het onderzoek deed hij uitspraken met betrekking tot een vermissingsgeval, maar niet onder de voorwaarde van direct contact met de familieleden. Ook in dit consult kwam niets van een helderziende gave naar voren.

De derde reden waarom we zijn levensschets geven is juist het feit dat hij zich gespecialiseerd heeft op het terrein dat men op de eerste plaats associeert met paragnosten: de vermissingsgevallen. Veel andere paragnosten richten zich in het algemeen op problemen die niet direct van levensbelang zijn zoals psychologische problemen, huwelijksproblemen, problemen in verband met de gezondheid, het werk enzovoort.

Er komt slechts een aantal elementen uit de levensloop van deze paragnost aan de orde. We nemen in de levensschets alleen die ge-

beurtenissen op die relevant lijken voor zijn helderziende ervaringen en een aantal van de gegevens die de basis lijken voor de terugkerende ‘projecties’ op consultants, zoals die in het vorige hoofdstuk werden beschreven. In de schets nemen we zes van zijn spontane helderziende ervaringen op, de eerste en tweede, drie van de meest opmerkelijke en de laatste. (We moeten ons realiseren dat een paragnost ook een sensitieve blijft; dat wil zeggen, dat hij ook het gevoel blijft houden regelmatig te worden overvallen door spontane ervaringen.) Daarnaast geven we ook zes van de meest opmerkelijke ervaringen in zijn praktijk als paragnost die gespecialiseerd is in vermissingsgevallen. Zijn ervaringen geven we zoveel mogelijk weer in zijn eigen bewoordingen.

1. De paragnost (P) als kind (0-12 jaar) (1920-1932)

P, geboren in 1920, is het tweede van de drie kinderen in een gezin in de provincie Utrecht. Hij heeft een broer die anderhalf jaar ouder, en een zus die drie jaar jonger is. De relatie tussen zijn ouders wordt gekenmerkt door grote spanningen. Zij passen niet bij elkaar wat betreft karakter en zakelijke instelling, zoals hij zegt. Vader heeft een florerend bouwbedrijf.

P onderneemt veel sportieve activiteiten, samen met zijn broer: voetballen, kamperen, fietsen enzovoort.

Gegevens die relevant lijken in verband met helderziendheid:

– Als bijzonderheid herinnert hij zich een fietstocht met zijn broer naar een tante, zonder dat zijn ouders dat wisten. Na vijf uur kwamen ze bij tante aan terwijl er intussen de nodige ongerustheid was geweest. Ze waren dus eigenlijk even vermist.

2. P als puber/ adolescent (12-18 jaar) (1932-1938)

In deze fase van zijn leven zijn alle gezinsleden eenlingen volgens P. Hij wordt een individualist, een buitenbeentje, een voor anderen moeilijk hanteerbare jongen. In de verdergaande conflicten tussen zijn ouders kiest hij steeds meer de kant van zijn moeder. Zijn school-

opleiding mislukt volledig. Hij gaat een jaar naar de mulo, maar hij maakt nooit huiswerk. Daarna gaat hij twee jaar naar de ambachtsschool om timmerman te worden, met even weinig succes. Daarna volgt hij nog twee jaar handelsavondschool, maar ook die opleiding brengt hij niet tot een einde. Vader houdt hem toch de hand boven het hoofd. Hij mag veel. Hij gaat met zijn broer bij een wielersclub en ontmoet daar een toekomstige vriend die later in zijn leven heel belangrijk wordt. Na de moeizame pogingen op school moet hij uiteindelijk maar in het bouwbedrijf van vader komen werken. Hij moet daar dan allerlei klusjes opknappen.

Gegevens die relevant lijken in verband met helderziendheid:

- Helderziende ervaringen komen bij ouders of grootouders niet voor.
- Moeder bezoekt helderzienden in verband met het slechte huwelijk. Haar werd verteld dat haar man een gewelddadige dood zou sterven, maar dat is niet uitgekomen.
- Vader staat zeer sceptisch tegenover helderziendheid. Hij heeft tot zijn dood toe ook altijd zeer sceptisch gestaan tegenover P als paragnost.
- P raakt tijdens een voorstelling erg onder de indruk van een goochelaar, die zich uitgeeft voor telepaat (gedachtenlezer). Deze heeft een aantal ‘telepathische trucs’ op zijn programma staan, die P dan nog niet als zodanig doorziet.

3. *P als adolescent/jong volwassene (18-25 jaar) (1938-1945)*

Deze jaren vallen grotendeels samen met de oorlogsjaren. P gaat nog meer zijn eigen gang en trekt nu meer en meer op met zijn vriend van de wielersclub. Die heeft ook ouders die niet met elkaar overweg kunnen en ook hij maakt de ambachtsschool niet af. Er is vlak voor de oorlog weinig werk in Nederland en zij trekken met zijn tweeën naar Duitsland. (‘Wij waren niet de enigen en ik schaam me er helemaal niet voor.’) Daar blijkt dat zijn vriend, al heeft die dan de ambachtsschool niet afgemaakt, wel technische aanleg heeft. P absoluut niet. Zijn vriend heeft meteen een soort vaste baan, terwijl P allerlei klusjes moet aanpakken, die stuk voor stuk niet lukken. P is bijzonder

gesteld op zijn vriend en hij vindt het niet plezierig dat hij in verband met zijn gebrek aan technische aanleg na enkele maanden terug moet naar Nederland. Daar moet hij dan weer allerlei klussen opknappen in het bedrijf van zijn vader. Die klussen variëren van het carbolineren van schuttingen tot het incasseren van huur. Dit duurt zo'n half jaar, en dan wordt hij opgeroepen voor militaire dienst.

In dienst is hij erg tegendraads. Hij weigert bijvoorbeeld sportschoenen aan te doen en krijgt daarvoor celstraf. In de cel simuleert hij vervolgens maagklachten, waarvoor hij een maand wordt opgenomen in het militair hospitaal. Vlak voor het uitbreken van de oorlog wordt hij overgeplaatst naar zijn woonplaats. Als Nederland in de meidagen van 1940 wordt aangevallen, trekt zijn compagnie al gauw westwaarts. Hij komt in een kazerne vlak bij de Oude Rijn in Utrecht terecht. Een maand na de capitulatie komt hij weer thuis en gaat hij weer allerlei klussen opknappen in het bedrijf van zijn vader.

Gegevens die relevant lijken in verband met helderziendheid:

— *Eerste spontane ervaring:*

In juni 1942 komt zijn vriend, die sinds 1938 in Duitsland gebleven is en in Duitse dienst is getreden, met bijzonder verlof naar Nederland in verband met het overlijden van zijn vader. P is nog steeds erg gesteld op zijn vriend. De nacht voordat zijn vriend weer vertrekt, vertelt deze dat hij naar het Russische front gaat met de ambitie daar 'het ijzeren of houten kruis' te verdienen. Ze spreken af dat ze samen iets van de wereld zullen gaan zien als de oorlog voorbij is. De volgende dag brengt P zijn vriend naar het station en onderweg wordt hij overvallen door het gevoel dat hij hem niet terug zal zien. In de maanden die volgen vergeet P geleidelijk de gedachte die hij onderweg naar het station had, mede omdat er eerst nog schriftelijk contact blijft. Na half september 1942 komt er echter geen post meer. P blijft toch schrijven ('want er kunnen tenslotte allerlei redenen zijn waarom de post niet doorkomt'). In een nacht in januari 1943 wordt P plotseling wakker en 'ziet' hij zijn vriend in uniform bij zijn bed staan. P brengt dat in verband met het gevoel dat hij onderweg naar het station had en trekt de conclusie dat zijn vriend dood is. Een week later hoort hij dat deze in oktober 1942 bij oorlogshandelingen aan

het Russische front is omgekomen. Na het vernemen van dit bericht krijgt hij sterke zelfmoordneigingen.

– *Tweede spontane ervaring:*

In juli 1943 neemt ook zijn broer dienst bij de Duitsers. In november 1943 brengt P ook zijn broer naar het station. Onderweg overvalt hem hetzelfde gevoel als destijds bij het wegbrengen van zijn vriend: ‘Ik zie hem niet terug.’ Vanaf juli 1944 wordt zijn broer vermist.

Commentaar:

De eerste ervaring van P heeft een grote betekenis voor hem. In het licht van de gegevens (een militair die naar het front gaat en sinds maanden niet meer schrijft) is men als toehoorder echter waarschijnlijk niet erg onder de indruk van de overeenkomst tussen de beleving en de gebeurtenis.

Er zijn twee belevingen. De eerste is het overvallen worden door het gevoel zijn vriend niet meer terug te zien. Dat gevoel is na het gesprek de dag ervoor over ‘het ijzeren of houten kruis’ niet erg verwonderlijk. De tweede beleving is dat hij zijn vriend in uniform voor zijn bed ‘ziet’ staan. De gebeurtenis is dat zijn vriend drie maanden daarvoor is gestorven.

P maakt bij het weergeven van zijn ervaring de overeenkomst tussen de beleving en de gebeurtenis niet specifiekker dan zij was. Hij geeft duidelijk aan wat er aan de ervaring is voorafgegaan. Ondanks de weinig specifieke overeenkomst is P rotsvast overtuigd van het helderziende karakter van zijn ervaring. Een eventuele andere verklaring komt ook achteraf voor hem niet in aanmerking. Dat hangt waarschijnlijk samen met het volgende. Wat P de ‘verschijning’ van zijn vriend noemt, was zo helder en duidelijk (wat er op wijst dat we met een hallucinatoir beeld te maken hebben) dat hij elke ‘kanttekening bij de ervaring’ lijkt te ervaren als het in twijfel trekken van zijn beleving. Dat is geenszins het geval en ook nergens voor nodig. We hebben eerder geopperd dat er geen reden is om te veronderstellen dat hij die beleving niet zou hebben gehad, maar dat er voorlopig wel een andere verklaring voor de overeenkomst tussen de beleving en de gebeurtenis gezet kan worden naast een verklaring in termen van

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

helderziendheid. We hebben als hypothese naar voren gebracht dat de kans op een eerste, emotioneel indrukwekkende helderziende ervaring samen zou kunnen hangen met de frequentie en mate van bezig zijn met wat een dierbare zou kunnen overkomen, variërend van stilstaan bij, via zich zorgen maken over tot hallucinatoire beelden over dierbaren. Zolang we niet weten hoe vaak dat wel en hoe vaak dat niet samenvalt met een tragische gebeurtenis rond de dierbare, is niet uit te maken of de overeenkomst op een helderziend proces berust of niet.

Het beeld dat de analyse van drie grote verzamelingen ervaringen opleverde, was dat in een relatie waarschijnlijk diegene een helderziende ervaring krijgt, die psychisch het meest bezig is met de ander. Uit P's beschrijving van de relatie met zijn vriend komt naar voren dat hij zich veel meer bezig hield met zijn vriend dan zijn vriend met hem.

Voor P was het psychologisch gezien natuurlijk volstrekt onmogelijk om zijn ervaring op dat moment te beschouwen als een lid van een persoonlijke laat staan algemene verzameling, in de zin zoals we dat in hoofdstuk 4 hebben besproken. Hij gaf aan de beleving betekenis in termen van het contact met zijn vriend. ('Hij zocht op deze wijze contact en bereidde me voor op de schok van het werkelijke nieuws, een week later.')

Er zij overigens ook op gewezen dat P op het moment van de ervaring bekend was met het begrip helderziendheid. Onder andere omdat zijn moeder naar helderzienden ging. Bij de tweede ervaring kunnen we iets van de generalisatietendens zien. Wat overeenkomt in de beleving in de eerste en tweede ervaring is het overvallen worden door het gevoel de ander niet meer terug te zien. Wat verschilt is het niet opnieuw optreden van een hallucinatoire beeld in de tweede ervaring. De gebeurtenis in de eerste ervaring (zijn vriend is werkelijk dood) is op zichzelf voldoende om alleen het gevoel zijn broer niet meer terug te zien, als helderziend te beschouwen. De categorie belevingen waaraan een helderziend karakter wordt toegeschreven, breidt zich uit van 'voorgevoel en hallucinatie' tot 'voorgevoel zonder meer'. In beide ervaringen is er sprake van een gebeurtenis die blijkt te stroken met de beleving en daarom kunnen we bij geen van beide

ervaringen spreken van een sluitendmakentendens. Daarvoor is de informatie in de beleving en in de gebeurtenis ook te summier en te eenduidig. (Het strookt of het strookt niet.) De kans op de overeenkomst tussen de beleving en de gebeurtenis is in beide gevallen natuurlijk groot. We zullen de sluitendmakentendens overigens wel zien in enkele van de meest opmerkelijke ervaringen die later in zijn leven plaatsvinden en die verderop worden beschreven.

4. *P als beginnend paragnost (25-35 jaar) (1945-1955)*

In deze jaren woont P nog in het ouderlijk huis. Hij heeft geen vaste relatie met een partner.

P heeft zeer gemengde gevoelens over het weer moeten gaan werken in het bedrijf van zijn vader. Maar hij heeft weinig keus. Hij moet vooral met bouwvloegen projecten uitvoeren. Hij moet daarbij niet alleen voor de bouwmaterialen zorgen, maar ook daadwerkelijk meewerken aan de bouw. P heeft er een vreselijke hekel aan. Bovendien krijgt hij van zijn vader steeds de schuld als er iets fout gaat, terwijl zijn vader in feite verantwoordelijk is voor die fouten.

Een ernstig minderwaardigheidscomplex, zoals hij zelf zegt, doet zich steeds meer gelden. In 1954 sterft zijn moeder. Voor haar is hij een aantal jaren heel zorgzaam na een hersenbloeding in 1950, daags na de officiële doodsverklaring van haar vermiste zoon. Direct na de dood van zijn moeder wil P het ouderlijk huis uit.

Gegevens die relevant lijken in verband met helderziendheid:

– De moeder leed erg onder de vermissing van haar zoon. In 1947 gaat P in verband daarmee samen met haar naar een paragnost in Amsterdam. De man vertelt dat haar zoon nooit meer terug zal komen. P heeft vertrouwen in de man, ondanks het feit dat hij ook uitspraken doet die niet kloppen.

– P begint te lezen over helderziendheid en gaat ook psychometrische avonden bezoeken.

(Psychometreren is het woord waarmee wordt aangeduid dat een paragnost probeert uitspraken te doen over hem onbekende mensen

aan de hand van een foto of voorwerp van hen. Het woord *psychometreren* wordt ook in spiritistische kring gebruikt. Het spiritisme is een geloof in een leven na dit leven, met als kenmerkende eigenschap dat de overledenen via een zogenoemd *medium* (paragnost) aan de nabestaanden nog kenbaar zouden kunnen maken dat ze voortleven. Dat zouden de overledenen onder meer doen op *psychometrische avonden*. Op dergelijke avonden komt een tien- tot honderdtal mensen die meestal gemeen hebben dat een dierbare van hen is overleden, in een zaal bijeen. Ze komen in de hoop dat het medium ‘contact’ krijgt met hun dierbare overledene. Tijdens psychometrische avonden zouden de overledenen hun voortleven bewijzen door aan het medium informatie over henzelf door te geven. De overledenen zouden niet alleen doorgeven hoe het hun in het hiernamaals vergaat, maar ook een aantal gebeurtenissen in hun aardse bestaan beschrijven. Omdat het medium zelf tevoren geen informatie over het aardse bestaan van de overledenen heeft, wordt de aan hem ‘doorgegeven’ informatie over gebeurtenissen in het aardse bestaan van de overledenen door de nabestaanden in de zaal opgevat als een bewijs voor het verder leven van de dierbaren. De overledenen geven via het medium tevens adviezen met betrekking tot levensproblemen van de nabestaanden. Los van het achterliggende geloof doen mediums dus hetzelfde als andere paragnosten: uitspraken over voor hen onbekende mensen.)

Op een van deze avonden raakt P onder de indruk van een medium wanneer zijn vermiste broer ter sprake komt. Niet lang daarna wordt hij lid van een spiritistische vereniging. Omdat P ook begaafd zou zijn, begint hij zelf ook te psychometreren op dergelijke avonden. Maar hij krijgt al gauw het gevoel dat psychometreren wel mogelijk is, in de zin dat er helderziende uitspraken gedaan kunnen worden, maar dat mediums in het algemeen toch maar al te vaak ‘verhaaltjes zitten te vertellen’, zoals hij dat zelf noemt. Hij gaat dan meer persoonlijke consulten geven. Daarin gaat het niet zozeer om ‘contact’ met overleden dierbaren, maar meer om de levensproblemen van de consultant. Hij merkt echter dat ook bij consulten over allerlei levensproblemen het gevaar van ‘verhaaltjes vertellen’ nogal groot is. Hij gaat ook dat steeds minder doen en beperkt zich meer en meer tot vermissingsgevallen – echter nooit volledig. Aan ons onderzoek,

waarin het voor een groot deel gaat om het doen van uitspraken over allerlei levensproblemen van hem onbekende mensen, doet hij met een zekere reserve mee. Eigenlijk doet hij liever alleen echte vermissingsgevallen. Tijdens het onderzoek geeft hij evenwel ook weer honderden, vooral telefonische, consulten over allerlei levensproblemen waarover hij benaderd wordt naar aanleiding van een artikel over hem in een of ander weekblad.

Hij is er zich ook al gauw van bewust dat hij in consulten niet zuiver als paragnost optreedt maar ook als psychologisch adviseur. Zo noemt hij een voorbeeld van een homofiele man die van hem hoopte te horen dat al zijn problemen zouden zijn opgelost als hij ging scheiden en zou gaan samenwonen met zijn vriend. In dat geval zette P de man weer met beide benen op de grond door hem duidelijk te maken dat daarmee niet al zijn problemen als sneeuw voor de zon zouden verdwijnen. P arrangeerde een gesprek tussen de man, diens vrouw en diens vriend en pas in dat gesprek gaf hij een advies.

Naarmate hij minder consultants met al hun verschillende problemen ontvangt, gaat hij zich zoals gezegd meer toeleggen op vermissingsgevallen. Dit begint hij met name te doen na een droom, waarin hij een ‘stem’ hoort, die zegt dat hij vermiste mensen moet gaan opsporen. Het feit dat zijn moeder zo gebukt ging onder de vermissing van haar zoon staat volgens hem niet los van het feit dat hij die stem hoort. Het zou fantastisch zijn als hij iets kon doen aan het leed van familieleden van vermisten. Zijn mogelijkheden als mens wil hij vanaf dat moment zoveel mogelijk gebruiken voor het opsporen van vermisten. Een vermissing ziet hij als een werkelijk levensprobleem, waar mensen machteloos tegenover staan. Hij is dan rond de dertig jaar en in deze fase komt hij ook in contact met Tenhaeff, die P stimuleerde verder te gaan met zijn activiteit als paragnost en die hem als een van de drie meest begaafde paragnosten beschouwde die hij in zijn leven was tegengekomen.

(Een van de grootste bezwaren tegen wat Tenhaeff met betrekking tot paragnosten heeft opgeschreven is dat hij selectief heeft gewerkt – hij heeft nooit een *gesloten verzameling* consulten aangelegd – en

bijzonder selectief heeft gerapporteerd – hij heeft vrijwel alleen gepubliceerd over wat in zijn ogen succesvolle consulten waren en dan nog vooral van één bepaalde paragnost. Hierdoor is bij het publiek een veel te positief verwachtingspatroon ontstaan over wat paragnosten zouden kunnen, ook al gaf hij vaak aan dat de consultant kritisch moest blijven. De lezer zal hier misschien willen opmerken dat de schrijver van deze verhandeling hetzelfde bezwaar kan oproepen door maar één paragnost uitgebreid te beschrijven. Dit boek moet echter in samenhang worden gezien met het proefschrift. Daarin gaat het over paragnosten in het algemeen. Verder wijs ik de lezer op de verantwoording voorin het boek.)

5. *P als ervaren paragnost (35-65 jaar)(1955-1985)*

Na het overlijden van zijn moeder verlaat P het ouderlijk huis en gaat hij tevens werken bij een ander bouwbedrijf dan dat van zijn vader. Het overgrote deel van deze jaren leeft hij alleen, als een soort kluisenaar, zoals hij zelf zegt. Hij heeft in die jaren bijzonder veel woonplaatsen voor korte tijd. In 1970 koopt hij een bovenwoning in een stad waar hij wat langer blijft wonen. Daar hebben we hem leren kennen. Zijn leven als kluisenaar houdt dan onder meer in dat hij nauwelijks persoonlijke contacten heeft en bijvoorbeeld ook nooit in het centrum van de stad komt. Van 1955 tot 1975 heeft hij nog allerlei baantjes, vooral in de sfeer van administrateur bij bouwbedrijven, mensen helpen met het invullen van belastingformulieren enzovoort. Het belangrijkste psychologische gegeven in zijn leven wordt nu dat hij regelmatig periodes heeft met ernstige depressies.

Gegevens die relevant lijken in verband met helderziendheid:

– P gaat zich steeds meer toeleggen op vermissingsgevallen. De volgende stap is dat hij steeds minder ingaat op gevallen waarin de vermiste een kind is. Hij vertelt dat er van een vermist kind weinig verassends is te zeggen. Bij vermiste kinderen gaat het volgens hem in meer dan 90% van de gevallen om verdrinking heel dicht bij huis. Hij begint dat te simpel te vinden. Daarentegen merkt hij door ervaring dat hij naar zijn gevoel het beste op dreef is als het gaat om ver-

misten die vanuit een depressie een neiging tot zelfmoord hebben. – P brengt dit ook zelf in verband met zijn eigen depressies, die soms maanden duren. Ook stelt hij zichzelf herhaalde malen de vraag of hij nog wel wil blijven leven. In depressieve vermisten kan hij zich goed ‘inleven’ en in die gevallen is de kans op ‘praktijksucces’ (het kunnen zeggen of de vermiste al of niet in leven is en soms het opsporen van de vermiste) voor zijn gevoel het grootst. Hij blijft echter ook reageren op andere gevallen van vermissing en op andersoortige problemen.

6. P in het onderzoek

Als we aan het onderzoek beginnen, blijkt al gauw dat P een duidelijke visie heeft ontwikkeld op zijn rol als paragnost. Hij maakt zijn sterke voorkeur voor echte vermissingsgevallen heel duidelijk. Hij begrijpt echter ook dat parapsychologisch onderzoek alleen kan onder volledig door de onderzoekers te controleren omstandigheden. De echte praktijksituaties zoals hij ze beschrijft lenen zich daar niet voor, omdat normaal en eventueel helderziend verkregen informatie daar op een niet vast te stellen manier door elkaar zouden kunnen lopen.

Hoewel hij later tijdens het onderzoek nog herhaalde malen benadrukt dat zijn voorkeur naar concrete vermissingsgevallen uitgaat, denkt P dat zijn gave ook in de condities van het onderzoek naar voren moet komen. In het onderzoek krijgt hij bovendien ook een keer wel een echt vermissingsgeval te ‘behandelen’ (alleen niet op basis van zijn voorkeur in werkwijze: direct contact met familieleden).

Naast de experimenten werden er ook gesprekken gevoerd met de paragnosten over hoe ze over het algemeen werkten, hoe en wanneer ze zich ontwikkeld hadden tot paragnost enzovoort. In die gesprekken bracht P ook een aantal van zijn opmerkelijke spontane ervaringen, die hij had in de tijd dat het onderzoek liep, naar voren. We noemen drie van de meest opmerkelijke.

Een is een waakbeleving en de twee andere zijn droombelevingen. P noemt de waakbeleving een visioen en dat omschrijft hij als een in-

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

dringende beleving waarover geen controle mogelijk is. (Misschien gaat het opnieuw om een hallucinatoir beeld.) P noemt het een visioen omdat hij een duidelijk verband ziet tussen die beleving en een gebeurtenis buiten hem. De ervaringen worden zoveel mogelijk in zijn eigen woorden weergegeven.

— *Opmerkelijke spontane ervaring a:*

P gaat met de auto naar een afspraak en voor het vertrek krijgt hij de (mogelijk hallucinatoire) beleving dat iemand uit de auto wordt geslingerd en dood langs de rijweg terechtkomt. Onder invloed van deze beleving besluit hij wat eerder van huis weg te gaan, want hij is bang dat het hem zelf zal gebeuren. Onderweg raakt hij die angst kwijt op een plaats waar tien dagen later iemand verongelukt. Die iemand blijkt de vroegere eigenaar te zijn van een huis waarin P ooit gewoond heeft.

— *Opmerkelijke spontane ervaring b:*

P droomt over een boerderij. Het land rond de boerderij staat onder water. P waadt door het water maar hij kan de boerderij niet bereiken. Als hij teruggaat is het water bevroren. Tien jaar voor de droom woonde P in werkelijkheid met zijn woonark tegenover die boerderij. Hij had toen eens door de sneeuw gelopen bij de boerderij. Drie dagen na de droom wordt de eigenaar van de boerderij doodgereden.

— *Opmerkelijke spontane ervaring c:*

P droomt dat er vanuit Spanje twee raketten worden afgevuurd richting Frankrijk. Hij zit in een van de raketten en ervaart de val naar beneden. Enkele dagen later leest hij in de krant dat er twee straaljagers met elkaar in botsing zijn gekomen boven Frankrijk. De ene piloot heeft zijn kist nog aan de grond gekregen, de andere niet. P denkt even het leven geleid te hebben van de overlevende piloot, met diens angstgevoelens op dat moment.

Commentaar:

Met deze ervaringen zijn we een heel stuk verder in het leven van P ten opzichte van de eerste en de tweede spontane ervaring, waarmee alles begon. Tussen die eerste twee en deze drie opmerkelijke erva-

ringen liggen nog heel veel andere. Het zou, zelfs voor P, veel te ver voeren om die allemaal precies in de tijd te volgen. We maken de lezer erop attent dat de drie hierboven genoemde ervaringen door de paragnost worden beschouwd als heel frappant, maar dat er ook veel andere, minder frappante, waren die niet ter sprake komen. We vestigen er tevens de aandacht op dat er in de vermelde ervaringen gesproken kan worden van een zekere overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis, maar dat er een onbekend, waarschijnlijk heel groot, aantal soortgelijke belevingen was zonder enige aanwijsbare overeenkomst met een gebeurtenis.

Zien we de drie opmerkelijke ervaringen in samenhang met zijn eerste en tweede, dan wordt wat meer duidelijk van de generalisatietendens en sluitendmakentendens. In de bovengenoemde waakervaring (a) heeft de generalisatietendens ervoor gezorgd dat de paragnost inmiddels ook bepaalde belevingen als mogelijk op hemzelf slaand beschouwt. Hij zou zelf dood langs de rijweg terecht kunnen komen. In de ervaring speelt ook de sluitendmakentendens een rol. Hij dacht in eerste instantie dat de beleving op hemzelf sloeg, maar achteraf denkt hij dat de beleving een ander betrof.

Uit de droombelevingen wordt duidelijk dat de paragnost inmiddels ook bepaalde dromen als helderziend beschouwt. Daarbij wordt in de ene droomervaring (b) een symbolisch gegeven (dat veel verschillende betekenissen kan hebben) vertaald naar een specifieke gebeurtenis. Uit de tweede droomervaring (c) blijkt dat hij bepaalde dromen inmiddels ook in verband ziet staan met het wereldgebeuren.

7. *P* buiten het onderzoek

Zoals gezegd heeft de paragnost zich gespecialiseerd in vermissingsgevallen. We zetten hier een zestal van die ‘praktijkgevallen’ op een rij. Deze spelen zich af terwijl het onderzoek liep. Dit om een indruk te geven hoe die eruit kunnen zien en hoe de paragnost in de praktijk te werk gaat. Ze worden weer zoveel mogelijk in zijn eigen woorden weergegeven, inclusief het al of niet vermelden van de afloop. (Daarover krijgt hij zelf overigens ook nogal eens geen informatie van de consultant.) Ook hier maken we de lezer erop attent dat het om meer ‘succesvolle’ gevallen gaat, waar heel

veel ‘niet-succesvolle’ tegenover staan.

Vermissingsgeval 1

P werd opgebeld door een hem onbekende vrouw met de mededeling dat haar man vermist werd en met het verzoek haar te helpen. P zegt dat hij het beeld kreeg van een afgelegen boerderij met varkens. Toen dat bleek te kloppen ging hij direct naar haar toe. Daar gekomen kreeg hij een sterke aversie tegen de vrouw. Zijn ‘diagnose’ (dat woord gebruikt P) was dat de vermiste man gebukt ging onder het zeuren van zijn vrouw in een langdurige huwelijksrelatie. Het gezeur was de man dat weekend te veel en hij was met de auto weggegaan. De man was nachtblind en niet zo’n goede chauffeur, dus kon hij niet zo ver weg zijn. Maar P kreeg niet de indruk dat hij zelfmoord had gepleegd. De man had dan wel tabak van het gezeur, maar was toch te nuchter om zelfmoord te plegen, anders had hij op de dag voor zijn vermissing geen varkens meer gekocht. Dat zou ongebruikelijk zijn. P kwam niet direct tot een conclusie. Na eerst nog met een ander vermissingsgeval bezig te zijn geweest, werd hij op weg naar huis overvallen door een depressieve stemming die hij aanvankelijk niet begreep. Toen hij eenmaal thuis was, kreeg hij de indruk dat die stemming met de vermiste man te maken had. De man moest dood zijn. Het was geen man die maanden met plannen had rondgelopen. Dit was een geval van ‘het een moment niet meer zien zitten’. De volgende dag ging P weer op weg naar de vrouw. Onderweg kwam hij langs een onbewoond huis. Daar stopte hij ‘omdat hij daar naar toe werd getrokken’. Hij werd erg geëmotioneerd. Vanaf dat huis ging hij naar links lopen. Enkele honderden meters van het huis trof hij water aan, waaruit de man de volgende dag werd opgedregd.

Vermissingsgeval 2

P beschrijft uit zichzelf ook een geval waarin hij het in hoofdzaak mis had. Het ging om een man die zes keer een poging tot zelfmoord had gedaan. In het gesprek met de familie werd de sfeer zeer emotioneel, mede omdat de vrouw van de vermiste een ‘verschijning’ van haar man kreeg (mogelijk een hallucinatoir beeld). P begon zich in dat gesprek te ‘identificeren’ met de vermiste. Hij begon vreemd te praten in de trant van: ‘Ik ben verlost, ik ben bevrijd, ik ben gelukkig.’ P

begon ook heel vreemd te lachen. Hij voelde zich vreemd, koud en ijzig worden. De haren op zijn handen gingen recht overeind staan. Hij kwam tot de conclusie dat de man dood was. Dat bleek niet juist. De man kwam een week later thuis. Volgens P sloeg zijn ervaring op de zoon des huizes, die vier jaar daarvoor was overleden. P vond het verschrikkelijk dat hij fout zat.

P vertelt erbij dat het wel vaker is voorgekomen dat hij de verkeerde conclusie trok wat betreft het in leven of dood zijn van de vermiste, maar volgens hemzelf niet vaker dan in twee op de honderd gevallen. Er zit altijd het risico van routine in, verklaart hij. Maar geen zaak is hetzelfde. Hij houdt rekening met alle mogelijkheden. Deze gooit hij door een vergiet en filtert ze. (Hiermee geeft P duidelijk aan dat hij zijn vermogen tot redeneren niet stopzet wanneer hij in de praktijk werkt.)

Vermissingsgeval 3

In dit geval stelde P zich in op een vermiste man, in aanwezigheid van de plaatselijke dominee. De dochter van de vermiste had een hallucinatie gehad, een ‘verschijning’ van haar vader. Volgens P was dat histerie. (P beoordeelde de spontane beleving van de vrouw kennelijk heel anders dan zijn eigen eerste spontane beleving met betrekking tot zijn vriend, terwijl ze als beleving erg op elkaar lijken.) Zelf had hij een indruk gekregen van een bepaald water, maar hij kwam almaar niet tot een conclusie wat betreft de precieze plaats van het lichaam in dat water. Hij was tot zeven keer naar dat water gegaan, maar naar later bleek, was hij steeds naar de verkeerde kant van de dam gegaan. (Opgemerkt moet worden dat de paragnost dus soms ook herhaalde malen letterlijk gaat zoeken naar een vermiste.) Het feit dat hij zeven keer naar dat water was geweest, draagt P zelf aan als een bewijs dat hij niet over één nacht ijs gaat om tot een conclusie te komen. Het is geen passerdoos die je zoekt, maar een mens, zegt hij daarbij, doelend op het voor de familie enorme gewicht van zijn conclusie.

Vermissingsgeval 4

In een geval waarbij nog meer paragnosten ingeschakeld waren, week zijn conclusie af van die van de anderen. Het ging om de vermissing

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

van een zestienjarige jongen. De andere paragnosten hadden gezegd dat hij nog leefde. P daarentegen zei dat hij dood was. Hetgeen het geval bleek. P had het gevoel dat de dood in zijn auto meereed toen hij vanaf de ouderlijke woning van de jongen terug naar huis reed. P reed daardoor ook minder goed. Hij lette niet genoeg op het verkeer. Thuisgekomen kon hij de jongen niet uit zijn gedachten bannen. Hij kreeg een huilerig gevoel. P wist toen zeker dat de jongen dood was. Hij hoopte maar dat de jongen gauw gevonden zou worden, want dat zou hemzelf ook bevrijden van dat nare gevoel.

Volgens P zaten de andere paragnosten ernaast omdat die vertelden wat de ouders zo graag wilden horen. P voelde ook aan dat de vader van de vermiste jongen geen negatief bericht wilde horen. De andere paragnosten waren daardoor volgens P op een dwaalspoor gebracht.

Vermissingsgeval 5

In een ander geval werd P opgebeld door een man in verband met de vermissing van diens zus. P maakte een afspraak met de man elkaar om twee uur bij haar huis te ontmoeten. Zij woonde alleen in een bungalow. P was er twintig minuten te vroeg (!). Hij liep de tuin in, werd plotseling erg bang en moest echt tegen zichzelf zeggen dat hij zich niet zo idioot aan moest stellen. Hij had het gevoel dat die angst niet van hemzelf maar van de vrouw afkomstig was. Hij liep vlug om de bungalow heen, het hek weer uit en de angst was over. Toen de man om twee uur kwam, begon deze een heel verhaal dat hij helemaal uit het buitenland had moeten komen. Hij opperde dat zijn zus misschien naar Frankrijk was, want dat deed ze wel vaker. P wilde toen niet zeggen wat hij zojuist ervaren had. Deze man was een keihard, zakelijk type. P was bang dat de man, als hij van die angst zou vertellen, zou reageren met de opmerking dat P stapelgek was. Hij heeft zijn ervaring daarom later maar aan de zoon van de man verteld.

Vermissingsgeval 6

P had in dit geval een duidelijk praktisch succes. Een Belgische man was op een bepaalde avond met zijn auto van huis gegaan en niet meer thuisgekomen. De man was al maanden vermist toen P werd ingeschakeld. Hij vond de man in het Albertkanaal in België. In een droom kwam de naam ‘Bertus’ voor. De man woonde in de St.

Hubertuslaan. Langs het Albertkanaal rijdend, kreeg hij op een bepaalde plaats ineens het gevoel daar te willen stoppen. Op precies die plek werd de man opgedregd.

De voorbeelden geven het een en ander aan over P's werkwijze bij vermissingsgevallen, maar natuurlijk lang niet alles. Hij beschrijft zijn werkwijze als volgt. In de eerste plaats wil hij direct contact met familieleden. Deze moeten meewerken, voor hem openstaan en spontaan en enthousiast reageren. Hij wil ook 'ja' en 'nee' horen op zijn indrukken. Hij wil werken vanuit de sfeer van de vermiste, vanuit de plaats waar de vermiste voor het laatst gezien is. Hij stelt dan eerst vast bij wie de vermiste zich het prettigst voelde. Als een man het niet zo prettig had bij zijn vrouw, dan kan het zijn dat hij naar de ouders gaat, omdat de vermiste zich daar vermoedelijk ook prettiger voelde. Hij vertelt daarbij dat hij een voorkeur heeft voor gevallen die zich afspelen in een omgeving die hij zelf kent. Dan kan hij de zaken beter plaatsen. (Hierbij dient opgemerkt te worden dat P bijzonder vaak is verhuisd en een aantal plaatsen en streken in ons land veel beter kent dan de gemiddelde Nederlander.) Speelt een geval zich af in een voor hem helemaal onbekende omgeving dan gaat hij daar rondrijden. Hij zoekt dan naar plaatsen die belangrijk zouden kunnen zijn.

Als hij zich zeer intensief in de vermiste gaat inleven (zich er mee gaat identificeren, in zijn eigen woorden), dan heeft hij soms het gevoel dat hij even de vermiste wordt. Dat doet hij met name wanneer hij een ernstige depressie met zelfmoordneigingen vermoedt. Soms gaat hij dan zo ver dat hij daarmee moet stoppen omdat het grenst aan krankzinnigheid, zoals hij zelf zegt. Bij gewone consulten gebeurt dat niet. De uiteindelijke conclusie dat een vermiste dood is, trekt P meestal uit een depressief gevoel waarin hij terecht komt en waarbij hij de neiging heeft te gaan zitten huilen. Hij komt dan in een toestand dat hij tegen zichzelf zegt dat hij het leven niet meer ziet zitten.

8. De paragnost na het onderzoek

Het negatieve resultaat van het paragnostenonderzoek verraste P niet erg. Hij had altijd al zijn twijfels bij het 'zomaar gaan zitten zien' bij

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

minder belangrijke problemen van mensen, waarvan ook in de meeste condities van het onderzoek sprake was. Hij heeft tevens weinig moeite met het feit dat er ook in het vermissingsgeval, zoals dat in het onderzoek was opgenomen, geen sprake was van helderziende uitspraken, noch van hem noch van welke andere paragnost dan ook. (Bijvoorbeeld ook niet van G. Croiset, die ten tijde van het vermissingsgeval nog leefde en daarover ook werd geconsulteerd. Croiset werd door Tenhaeff beschouwd als de beste paragnost van allemaal.) Rest de vraag of er misschien toch sprake zou kunnen zijn van helderziendheid bij vermissingsgevallen, zoals ze in de praktijk door P worden behandeld. Zoals eerder gezegd lenen die gevallen zich niet voor verantwoord onderzoek. Normaal en eventueel helderziend verkregen informatie zouden volledig door elkaar heen lopen op een oncontroleerbare wijze, zoals ook blijkt uit de manier waarop hij de vermissingsgevallen hierboven beschrijft. De paragnost zou altijd buiten de onderzoeker om acties kunnen ondernemen. (Bijvoorbeeld zeven keer bij een dam gaan kijken.)

P zelf is ervan overtuigd dat er in de praktijk wel degelijk sprake is van helderziende indrukken naast het logisch redeneren. Dat laatste zal hij ook echt niet laten, zo zegt hij, want de opsporing van de vermiste staat voorop.

Met die opmerking heeft hij natuurlijk het grootste gelijk van de wereld, maar het is ten zeerste betwistbaar of er in die praktijksituaties wel sprake is van helderziende indrukken. Dat hebben we ook met hem besproken. Het gesprek ging vooral over wat we in deze verhandeling *gesloten verzamelingen* (van ervaringen, van uitspraken) hebben genoemd, over het *beoordelen van alle gedane uitspraken* en niet alleen van die welke in zekere mate overeenkwamen met de werkelijkheid. Ook werd besproken dat een uitspraak in een vermissingsgeval als: ‘De persoon is dood’, als afzonderlijke uitspraak hoe dan ook niet helderziend genoemd kan worden omdat de kans dat dat het geval is, meestal veel te groot is, ook al heeft hij verder geen enkele informatie dan dat er iemand vermist is. Vaak heeft hij op het moment van die uitspraak echter nog behoorlijk wat meer informatie. (En zit hij ook met die uitspraak nog wel eens fout, ook al is het misschien niet vaker dan bij twee op de honderd gevallen.) (En

let wel, de paragnost zelf noemt deze getallen.) Het zijn vooral de emoties die een dergelijke uitspraak een groot gewicht geven, maar uit het oogpunt van informatie (dus uit het oogpunt van ‘helderziendheid’) zegt de uitspraak weinig of niets.

P wees vervolgens natuurlijk op de gevallen waarin hij de plaats waar een vermiste te vinden was, werkelijk wist aan te geven. Het is buiten kijf dat er een aantal gevallen is waarin P dat heeft gedaan. De vraag is echter opnieuw of zo’n opsporing in het licht van de in dat geval beschikbare informatie en in verhouding tot alle gevallen waarin hij niet tot een opsporing komt, vaker voorkomt dan volgens de kansberekening aannemelijk is. Pas wanneer we daar volledig inzicht in zouden hebben, zou het mogelijk zijn vast te stellen of er in die praktijksituaties toch helderziendheid in het spel is. Nogmaals: ik betwijfel dat in de hoogste mate op grond van de resultaten van het onderzoek en de informatie in de gesprekken die daarmee gepaard gingen. Wij zijn het op dit punt niet eens geworden.

Waar we het wel over eens geworden zijn, is dat hij in een aantal gevallen iets heeft gezegd en gedaan waardoor een vermiste in elk geval eerder werd gevonden dan wanneer alleen de recherche zich met de vermissing zou hebben beziggehouden. Het bijzondere van P schuilt vooral in het feit dat hij zich tijdens zijn leven heeft verdiept in enkele honderden vermissingsgevallen: dat hebben slechts weinig mensen gedaan. In die zin kan hij tot op zekere hoogte speciale ‘gaven’ ontwikkeld hebben. Hij kan oog hebben gekregen voor bepaalde, in sommige situaties mogelijk relevante, details die anderen zouden kunnen ontgaan. Op soortgelijke wijze zal een andere paragnost, die zich bijvoorbeeld honderden keren heeft verdiept in huwelijksmoeilijkheden, mogelijk ook speciale ‘gaven’ ontwikkelen. Het is niet aan ons te bepalen welke ruimte de maatschappij aan dergelijke ‘gaven’ van paragnosten wil laten. Het is echter onjuist om ze ‘helderziende gaven’ te noemen.

9. *Laatste spontane ervaring van P*

In de periode na het onderzoek, waarin verdere details van zijn levensgeschiedenis werden verzameld, meldt P nog de volgende spontane

helderziende ervaring.

Hij is thuis, alleen. Hij is in gedachten bezig met zijn overleden broer. Die werd destijds omstreeks die dag van het jaar als vermist opgegeven. Op dat moment krijgt hij het gevoel van de ‘aanwezigheid’ van zijn vader. De volgende ochtend belt zijn zus met de mededeling dat vader de vorige avond is overleden. Zijn vader was heel oud en P wist dat hij volgens de artsen nog maar heel kort te leven had. Een week eerder had P zijn vader nog samen met zijn zus voor het laatst opgezocht.

Direct na de begrafenis wordt P enorm depressief en heeft grote moeite die depressie onder controle te houden. Hij zegt letterlijk: ‘Ik ben een heel eenzaam mens. Ik denk aan zelfmoord door verdrinking. Maar het kan zijn dat ik vandaag of morgen geconfronteerd wordt met een zelfdoding van een onbekende. De gedachten aan zelfdoding zijn heel onaangenaam voor me. Ik zal ermee moeten leven, totdat duidelijk blijkt wie zich omstreeks vandaag het leven heeft benomen’(!).

10. Conclusies: P als mens, sensitieve en paragnost

Overzien we hetgeen P van zichzelf vertelt, dan dwingt dat tot enkele samenvattende en met elkaar samenhangende constatering:

P als mens

- ♦ Er is sprake van een zeer traumatisch feit in zijn leven. Zijn beste vriend en zijn enige broer overlijden tijdens zijn adolescentie.
- ♦ Hij slaagt er in zijn puberteit en adolescentie op geen enkele manier in om tot iets te komen wat op een beroep lijkt.
- ♦ Hij ontwikkelt zich tot een geïsoleerd, eenzaam mens met periodiek ernstige depressies.
- ♦ Ondanks dat alles slaagt hij erin om zich te handhaven met allerlei baantjes en werkzaamheden van korte duur. Hij slaagt er ook in iemand te worden die in veel opzichten sympathiek is in zijn pogingen de onzekerheden van familieleden van vermisten te verkleinen.

P als sensitieve

- ♦ Het centrale thema in zijn spontane helderziende ervaringen is de dood.
- ♦ Er treedt vanuit de eerste beleving (hallucinatoir beeld) een generalisatietendens op naar andere soorten belevingen ('weten', 'voelen', 'dromen', 'zien').
- ♦ Er is na de eerste ervaring sprake van een sluitendmakentendens. Hij raakt hoe langer hoe meer geconcentreerd op zijn innerlijke belevingen, met name op zijn dromen. Hij vindt bij vrijwel alle dromen, voor zover hij ze niet begrijpt als het gevolg van wat hij daarvoor heeft meegemaakt (dagresten), uiteindelijk gebeurtenissen die bij de dromen zouden kunnen passen.

P als paragnost

- ♦ P bezoekt als puber een voorstelling van een goochelaar die 'telepathische' trucs doet. Die doorziet hij dan nog niet als zodanig. Hij bezoekt later in verband met de vermissing van zijn broer helderzienden, van wie hij onder de indruk raakt.
- ♦ Hij gaat lezen over helderziendheid en ontdekt zijn eigen 'gave'. Hij probeert daarna hoe langer hoe meer zijn niet bevredigend functioneren in een gewone baan te compenseren via de paragnostenrol. In de paragnostenrol komt hij bovendien regelmatig in een positie ten opzichte van mensen waarin naar hem geluisterd wordt, een positie die hij zich op een andere manier niet kan verwerven.
- ♦ Hij ontdekt al gauw dat paragnosten (inclusief hijzelf) vaak maar verhaaltjes zitten te vertellen bij doorsneeproblemen van mensen.
- ♦ Hij heeft zijn moeder gebukt zien gaan onder het vermist zijn van zijn broer. Hij wil daadwerkelijk mensen proberen te helpen die gebukt gaan onder het vermist zijn van een familielid. Hij wordt daartoe verder aangemoedigd door een 'stem' en door professor Tenhaeff.
- ♦ Zijn voorkeur gaat daarbij uit naar vermisten, bij wie een depressie en neiging tot zelfmoord het meest voor de hand ligt als

reden voor de vermissing. Het lijkt erop dat hij bij ernstige depressies van zichzelf actief gaat zoeken naar gebeurtenissen in de buitenwereld. Die gebeurtenissen houdt hij liever verantwoordelijk voor zijn depressie dan zijn eigen verdriet over het verlies van dierbaren, het ontbreken van een duidelijke rol in het arbeidsbestel en in relaties met andere mensen ('De depressie van een ander veroorzaakt de depressie in mij'). Zijn voorkeur voor vermissingsgevallen waarin de vermiste vermoedelijk zelfmoord heeft gepleegd na een depressie, sluit daarop aan.

- ♦ Door actief met dergelijke zaken bezig te zijn, heeft hij niet alleen een vorm van 'werk' maar ook een belangrijke positie in relatie tot de mensen die iemand vermisten. Bovendien geeft dat hem schijnbaar de mogelijkheid zijn eigen depressies de baas te worden of te blijven.
- ♦ Bij zijn pogingen om vermisten op te sporen heeft hij zo nu en dan in elk geval 'praktisch' succes en dat bevestigt hem in zijn rol en overtuigt hem van zijn gave.

Als men naar de levensschets van de paragnost kijkt, zou men de indruk kunnen krijgen dat hetgeen hij in zijn leven heeft gedaan, van weinig belang is geweest. Maar dat moet ook worden gerelativeerd. Hij zegt er zelf het volgende over: 'Mijn gave is te vergelijken met de gave van een voorhoedespeler met een doelpuntinstinct. Misschien is het voor een ander allemaal niet veel, maar ik heb een aantal familieleden van vermisten wat meer zekerheid en steun kunnen geven. Dat betekende voor hen en voor mij wel heel veel.'

In de verantwoording voorin staat dat dit boek onder meer geschreven is omdat het erop lijkt dat mensen zichzelf op den duur ook te kort kunnen doen door te veel betekenis te hechten aan hun helderziende ervaringen. Dat is bij deze paragnost misschien ook het geval. Er valt in ieder geval te zeggen dat het jammer is dat de paragnost slecht werd begrepen toen hij ongeveer dertig was, namelijk op het moment dat hij op het punt stond paragnost te worden.

Mensen die het gevoel hebben regelmatig te worden overvallen door helderziende ervaringen en de neiging hebben zich te ontwikkelen

tot paragnost, zouden daarom een en ander in hun leven nog eens moeten overwegen. In de volgende paragraaf wordt hen een concreet advies gegeven.

2. EEN PROCEDURE OM HELDERZIENDE ERVARINGEN TE BENADEREN

Een analyse van wat de paragnost in zijn leven gedaan heeft en de analyse van alle uitspraken van de paragnosten in het onderzoek, roepen de vraag op wat een sensitieve beter zou kunnen doen dan zich proberen te ontwikkelen tot paragnost.

In de loop der jaren hebben een paar honderd sensitieven bij het *Parapsychologisch Laboratorium* aangeklopt met de vraag wat ze verder met hun helderziende ervaringen aanmoesten. Het bleek dat velen van hen reeds zowel iemand uit het reguliere hulpverleningscircuit (psychiater, psycholoog, maatschappelijk werker) als een paragnost ‘achter de rug’ hadden. Sommigen dachten dat ze een diploma als paranormaal begaafde konden krijgen. Anderen ervoeren de regelmatig terugkerende ervaringen als iets zeer lastigs waar ze zo snel mogelijk vanaf wilden.

Vanuit parapsychologisch oogpunt werd hun in een aantal gevallen eerst een test aangeboden om te zien of er een objectieve basis was voor het gevoel ‘begaafd’ te zijn. De test sloot zo goed mogelijk aan bij hun persoonlijke ervaringen. Het bleek al gauw en steeds weer dat er via de test geen objectieve basis te vinden was voor de ‘begaafdheid’ van sensitieven. (Zie het in hoofdstuk 2 besproken belevingsexperiment met sensitieven.) Met die conclusie waren zij natuurlijk nog niet veel wijzer.

In feite kwam mijn benadering van hen daarom verder neer op wat hieronder staat beschreven en op het verstrekken van informatie zoals in dit boek wordt gegeven. Het belangrijkste uitgangspunt in die benadering was dat het regelmatig overvallen worden door helderziende ervaringen gepaard lijkt te gaan met de neiging om de samenhang tussen de ervaringen enerzijds en persoonlijke levensvragen anderzijds over het hoofd te zien. Voor zover de onderstaande, op dat uitgangspunt aansluitende procedure werd gevolgd, leidde dat in een aantal gevallen tot meer inzicht in de generalisatietendens en sluitendmakentendens. Dat inzicht voerde meestal wel tot een ze-

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

kere relativering van de betekenis van de ervaringen.

Een aantal sensitieven wil de veronderstelde gevoeligheid graag kwijt, vooral wanneer de mensen die direct met hen te maken hebben er gereserveerd tot negatief op reageren. Zij zoeken dan vaak hulp om van hun sensitiviteit af te komen. Sommige sensitieven echter zitten in een omgeving die er geïnteresseerd tot positief op reageert en zij zoeken vaak hulp om de veronderstelde helderziende gevoeligheid te leren besturen en beheersen, op soortgelijke wijze als paragnosten dat denken te kunnen.

(Een aantal van hen gaat naar een paragnost in de hoop dat die hun paranormale aanleg bevestigt. Maar het zij nogmaals gezegd dat de uitspraak van een paragnost dat iemand ‘helderziende of paranormale aanleg’ heeft geen enkele betekenis heeft, omdat paragnosten zelf niet kunnen waarmaken dat ze over een dergelijke ‘aanleg’ beschikken.)

In beide gevallen, dus zowel wanneer men de ‘gevoeligheid’ kwijt wil als wanneer men paragnost zou willen worden, doet de sensitieve er goed aan eens systematisch stil te staan bij de vraag welke plaats deze ervaringen eigenlijk in zijn leven innemen.

In het algemeen kan worden gesteld dat mensen die het gevoel hebben regelmatig overvallen te worden door dergelijke ervaringen (en bij wie de generalisatietendens en de sluitendmakentendens dus tot ontwikkeling zijn gekomen), geneigd zijn hun helderziende ervaringen te beschouwen als een gegeven dat losstaat van hun eigen functioneren als mens. Die gedachte is niet terecht. Regelmatig voorkomende helderziende ervaringen zeggen zeker ook iets over de manier waarop iemand functioneert. Voor de persoon in kwestie is het in elk geval zinvoller daarbij stil te staan dan bij de theoretische mogelijkheid van het bestaan van helderziendheid.

Op systematische wijze nagaan welke plaats de ervaringen in het eigen leven innemen, houdt in dat iemand zijn helderziende ervaringen op een rij zet en in verband brengt met zijn eigen manier van functioneren op de belangrijkste levensgebieden. Men hoeft niet al zijn ervaringen op een rij te zetten. In eerste instantie zijn alleen de

eerste ervaring, de meest opmerkelijke (indrukwekkendste, verbazingwekkendste) daarna, en de laatste van belang. Die zet men op een rij, ongeveer op de manier zoals dat eerder voor de besproken paragnost is uitgewerkt, en zoals dat in de volgende paragraaf is gedaan voor één van de sensitieven die contact zocht met het Parapsychologisch Laboratorium.

De procedure bestaat uit een drietal stappen:

De eerste stap bestaat uit het vastleggen van de drie ervaringen (de eerste, de meest opmerkelijke daarna en de laatste). Bij elke ervaring wordt aangegeven in welk jaar, in welk jaargetijde en tijdens welk deel van de dag de beleving optrad. Elke ervaring wordt verder beschreven aan de hand van de volgende punten:

- a. Beschrijf waar de beleving uit bestond. Was het bijvoorbeeld een droom, beschrijf dan alles wat u zich van de droom herinnert.
- b. Beschrijf welke gevoelens er met de beleving gepaard gingen. Was het vooral angst, bezorgdheid, verdriet, gedeprimeerdheid, een licht onplezierig gevoel, een licht plezierig gevoel of een geweldig mooi gevoel?
- c. Beschrijf waar u was toen u de beleving kreeg. Was u thuis? Zo ja, was u alleen op dat moment of met iemand anders? Zo nee, waar en eventueel met wie was u dan wel? Woonde u op dat moment alleen of woonde u samen met een partner, of in gezinsverband?
- d. Beschrijf hoeveel tijd er zat tussen de beleving en de gebeurtenis waarmee de beleving in verband leek te staan. Was dat een kwestie van minuten, uren, dagen, weken, maanden of jaren?
- e. Beschrijf waar de feitelijke gebeurtenis uit bestond. Wat waren de feiten precies? Als de gebeurtenis betrekking had op iemand anders, geef dan aan wie dat was, welke leeftijd die ander op dat moment had, hoe lang u die niet meer gezien had, en hoe sterk of zwak de emotionele band was tussen u en die ander.
- f. Beschrijf in welke opzichten de beleving en de gebeurtenis overeenkwamen en in hoeverre niet.
- g. Beschrijf aan wie u de ervaring voor het eerst hebt verteld en hoe

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

- de reactie was. Was de ander geïnteresseerd en positief, of afwijzend en negatief? Of hoorde hij uw ervaring alleen maar aan?
- h. De eerste reactie van mensen op een helderziende ervaring is dat ze zich afvragen in hoeverre bepaalde feiten de overeenkomst tussen de beleving en de gebeurtenis bij nader inzien misschien toch wat meer verklaarbaar maken dan op het eerste gezicht. Dat hebt u ongetwijfeld ook gedaan. Beschrijf welke feiten u zelf hebt overwogen als misschien toch van belang voor de eventuele verklaarbaarheid van de overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis. Let daarbij vooral op feiten met betrekking tot de gebeurtenis, die u misschien toch bekend waren op het moment van de beleving.

De tweede stap van de procedure bestaat uit het maken van een levensschets. Als *leidraad* kunt u daarbij gebruiken: *de plekken waar u hebt gewoond*. U begint met het maken van een schema van die plekken en van welke leeftijd (welk jaar) tot welke leeftijd (welk jaar) u op elke plek hebt gewoond. Beschrijf daarbij steeds de belangrijkste reden voor en het belangrijkste gevolg van de verhuizing.

Geef dan in het schema aan tot welke leeftijd u in het ouderlijk huis hebt gewoond, van welke leeftijd tot welke leeftijd u alleen hebt gewoond, hebt samengewoond met een partner, en eventueel weer alleen hebt gewoond na de scheiding of het overlijden van de partner enzovoort.

Beschrijf daarbij ook steeds weer de belangrijkste reden voor en het belangrijkste gevolg van elke verandering. Op dezelfde manier vult u uw levensschets aan met de ontwikkelingen in de andere levens-thema's, zoals die hieronder staan aangegeven. Beschrijf steeds wat de belangrijkste reden was voor en het belangrijkste gevolg van elke gebeurtenis of verandering, maar breng in het schema alleen die gebeurtenissen en veranderingen aan waarvan u na overweging denkt dat ze met de ervaringen in verband zouden kunnen staan. Anders zou de procedure te intensief worden.

- a. Het overlijden van dierbaren.

Geef aan, wanneer welke dierbare(n) zijn overleden. Geef de oorzaak

van hun dood aan en de gevolgen die de dood van die dierbare(n) voor u hebben gehad.

b. Het verloop van de relaties in het ouderlijk huis

Beschrijf het gezin waarin u bent geboren. Geef eerst aan hoeveel broers en zussen er waren en het hoeveelste kind u was. Beschrijf vervolgens aan de hand van onderstaande vragen hoe de situatie in het ouderlijk gezin was en welke belangrijke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan, hoe oud u was op het moment van die ontwikkelingen, en welke gevolgen deze voor u hadden:

1. Hoe was de relatie tussen uw vader en moeder?
2. Hoe was de relatie tussen u en uw vader?
3. Hoe was de relatie tussen u en uw moeder?
4. Hoe was de relatie tussen u en de broers of broer met wie u het meest te maken had?
5. Hoe was de relatie tussen u en de zussen of zus met wie u het meest te maken had?
6. Hoe zou u uw positie en rol in het gezin in het algemeen beschrijven?
7. Wat voor opleiding en werk hadden uw vader en moeder?
8. Wat voor hobby's en vrijetijdsbesteding hadden uw vader en moeder? Was een van hen speciaal georiënteerd op kunst, muziek, literatuur, reizen, sport of iets anders?
9. Waren er belangrijke bijzonderheden in de lichamelijke gezondheid (ziekte, ongeluk) van vader, moeder, broers of zussen?
10. Waren er belangrijke bijzonderheden in de geestelijke gezondheid (angst, depressie) van vader, moeder, broers of zussen?
11. Wat was de religieuze oriëntatie van uw ouders?
12. Hadden grootvader, grootmoeder, vader, moeder, een broer of zus ooit helderziende ervaringen? Zo ja, wanneer hebt u voor het eerst gehoord van helderziende ervaringen van hem of haar? Gingen familieleden wel eens naar helderzienden?

Geef aan wanneer andere belangrijke relaties zijn ontstaan en welke ontwikkelingen zich daarin hebben voorgedaan. Beschrijf de relaties

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

met de partner(s) en de kinderen, die u kreeg.

- c. Het ontstaan en verloop van andere belangrijke relaties
- d. Het beginnen en stoppen met opleidingen en werk
- e. Het beginnen en stoppen met vormen van vrijetijdsbesteding
- f. Ontwikkelingen in lichamelijke gezondheid
- g. Ontwikkelingen in geestelijke gezondheid en het gebruik van medicijnen en andere middelen voor zover die de geest beïnvloeden
- h. Ontwikkelingen in religieuze oriëntatie

Beschrijf tenslotte uw *huidige functioneren* aan de hand van de volgende vragen:

1. Hoe lang woont u op de plek waar u nu woont? Woont u op de plek waar u echt wilt wonen of niet?
2. In hoeverre is de dood van een of meer dierbaren nog van invloed op uw belevingswereld van dit moment?
3. Hoe is op dit moment de emotionele relatie tussen u en uw partner? Indien u op dit moment geen partner hebt, beschrijf dan de relatie tussen u en degene(n) die op dit moment het belangrijkste voor u is (zijn).
4. Hoe is op dit moment de relatie tussen u en uw vader?
5. Hoe is op dit moment de relatie tussen u en uw moeder?
6. Hoe is op dit moment de relatie tussen u en de broers of broer met wie u in het ouderlijk gezin het meest te maken had?
7. Hoe is op dit moment de relatie tussen u en de zussen of zus met wie u in het ouderlijk gezin het meest te maken had?
8. Hoe is de situatie op dit moment wat betreft uw opleiding of werk?
9. Hoe is de situatie op dit moment wat betreft uw vrijetijdsbesteding?
10. Hoe is de situatie op dit moment wat betreft uw lichamelijke gezondheid?

11. Hoe is de situatie op dit moment wat betreft uw geestelijke gezondheid en het gebruik van medicijnen en andere middelen voor zover die de geest beïnvloeden?
12. Hoe is de situatie op dit moment wat betreft uw religieuze oriëntatie?

De derde en laatste stap van de procedure houdt in dat u de drie helderziende ervaringen nauwkeurig plaatst in de levensschets op het moment dat ze zich voordeden.

Overweeg, nadat u dat gedaan hebt, opnieuw het volgende. Dat een of meer helderziende ervaringen zoveel indruk hebben gemaakt is heel goed te begrijpen. Het is psychologisch heel lastig maar noodzakelijk om naar afzonderlijke helderziende ervaringen te kijken als zijnde een deel van een verzameling soortgelijke ervaringen. Het is nog lastiger maar eveneens noodzakelijk om ze te zien als een deel van een verzameling van soortgelijke ervaringen van alle mensen.

Zoals in dit boek is geargumenteed, blijft het voorlopig vooral de vraag of de overeenkomst tussen beleving en gebeurtenis in uw eerste, meestal indrukwekkende ervaring op toeval berust of op een onbekend helderziend proces. Het is heel goed mogelijk dat u aan die eerste ervaring een betekenis hebt toegekend die ze niet heeft: de overeenkomst zou op toeval kunnen berusten. Aan de andere kant is de ervaring misschien wel via een helderziend proces tot stand gekomen. We weten het op dit moment niet zeker.

Maar er is in elk geval wel alle aanleiding om de betekenis van uw latere ervaringen te relativiseren. Het is vrijwel zeker dat bij uw latere ervaringen de psychologische processen betrokken zijn die we de generalisatietendens en de sluitendmakentendens hebben genoemd. Het belang van uw ervaringen als geheel moet waarschijnlijk veel meer gezocht worden in wat ze te zeggen hebben over uw functioneren als mens, dan dat ze zouden wijzen op een 'helderziende aanleg'. Dat kan voor uzelf duidelijk worden wanneer u nagaat naar welke levensthema's de drie ervaringen, die u heeft vastgelegd, verwijzen en wanneer u ze tevens in verband brengt met uw functioneren op bepaalde levensgebieden op dat moment. Als u dat doet, dan is er

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

een grote kans dat het thema ‘dood’ naar voren komt. Dat is niet aangenaam, maar het is niet anders. De dood van dierbaren verwerken kost iedereen veel moeite. De ervaringen die naar de dood verwijzen hebben waarschijnlijk ook in de eerste plaats de betekenis dat u moeite hebt ze te verwerken. Het is in dat geval van belang dat u opschrijft wat voor gebeurtenissen en gedachten u met hun dood in het bijzonder en de dood in het algemeen in verband brengt.

Ook zal vaak de stand van zaken in een bepaalde relatie naar voren komen, zoals de relatie met uw partner, uw vader of moeder, met een vriend of vriendin enzovoort. Schrijf ook dan op wat voor gebeurtenissen en gedachten u daarmee in verband brengt.

Een thema dat speciale aandacht vraagt is het niet kunnen realiseren van wat men graag zou willen in het werk of in een belangrijke relatie. In combinatie met positieve reacties van mensen in de omgeving op uw veronderstelde sensitiviteit kan een probleem met betrekking tot het werk of in die relatie een aanleiding zijn om erkenning te willen gaan zoeken als paragnost. In die rol kunt u wel een bepaalde erkenning oproepen en krijgen van andere mensen maar, gezien de resultaten van het onderzoek naar het functioneren van paragnosten, lijkt het zinvoller te kijken naar hoe het komt dat u bepaalde dingen niet kunt realiseren in het werk of in die relatie. U kunt beter proberen de belemmeringen daarvoor weg te nemen, dan streven naar iets dat, voor zover het gaat om een helderziende gave, op fantasie berust.

Tenslotte zij vermeld dat u ook met een eventuele volgende helderziende ervaring om kunt gaan zoals hierboven beschreven. De ervaring wordt eerst weer nauwkeurig vastgelegd, evenals het persoonlijk functioneren op dat moment. Vervolgens wordt bepaald met welk levensthema de ervaring het meest te maken heeft. Als u zo te werk gaat, dan is het natuurlijk mogelijk dat u op persoonlijke problemen stuit waarvan u het gevoel hebt dat u ze niet alleen kunt oplossen. Het is dan raadzaam om de hulp in te roepen van een professionele hulpverlener. Een heleboel arbeid, die anders tijdens de hulpverlening zou moeten worden uitgevoerd, hebt u dan al verricht.

3. EEN VOORBEELD VAN DE TOEPASSING VAN DE PROCEDURE

We geven tot slot een voorbeeld van de toepassing van deze procedure door een man van 25 jaar. We hebben te maken met iemand die aangaf niet te weten of hij de ‘gevoeligheid’ liever kwijt dan rijk was. Het was voor hem op zichzelf een nieuwe gedachte dat de ervaringen ook met zijn eigen functioneren als persoon te maken zouden hebben. De procedure bestond, zoals gezegd, uit drie stappen:

1. *De eerste stap* was het opschrijven van de eerste, de meest opmerkelijke daarna en de laatste ervaring.

Eerste ervaring: 1982, lente, avond, (21 jaar)

De laatste keer dat ik in het huis van mijn oma ben geweest, was op haar verjaardag. Ik betrapte mezelf erop dat ik in het huis rondliep en in allerlei kastjes op zoek was naar spullen die ik bij de erfenis zou willen hebben (schilderijtjes, houtsnijmesjes, speelgoed). Ik vond dat niet leuk van mezelf omdat oma nog gezond was. Ze at alleen niet goed. Achteraf bleek dat de laatste keer te zijn dat ik voor haar dood bij haar thuis was.

Een paar maanden later werd ze in het ziekenhuis opgenomen wegens algehele verzwakking. Ze was sterk aan het vermageren. De laatste keer dat ik haar zag was de zondag voor haar dood in het ziekenhuis. Op de vraag van vrienden, die wisten dat ik haar opgezocht had, hoe het met haar was, antwoordde ik: ‘Ze haalt het eind van de week niet.’ Dat kwam er heel spontaan uit. Ik wilde eigenlijk zeggen: ‘De artsen weten niet wat er aan de hand is.’ Twee dagen later overleed ze.

Analyse:

- a. Het waren dus eigenlijk twee belevingen. De ene was iets ‘doen’ en de andere was iets ‘weten’.
- b. In beide situaties voelde ik me licht onplezierig.
- c. In beide gevallen was ik bij haar. Een keer thuis en een keer in het ziekenhuis. In beide gevallen waren er ook andere familieleden aanwezig.

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

- d. Tussen de eerste beleving en de gebeurtenis zit een periode van maanden en tussen de tweede beleving en de gebeurtenis een periode van dagen.
- e. De gebeurtenis was dus het doodgaan van oma (67 jaar), die ik twee dagen voor haar dood voor het laatst zag en met wie ik geen echt sterke emotionele band had.
- f. Het gaan zoeken in de kastjes is voor mijn gevoel ‘symbolisch’ voor ‘niet meer lang leven’; mijn uitspraak ‘dat ze het eind van de week niet meer zou halen’ kwam uit.
- g. Ik heb de ervaring het eerst aan mijn moeder verteld (alleen wat ik in het ziekenhuis voelde, niet wat er op haar verjaardag was gebeurd). Ze hoorde het alleen maar aan.
- h. Er is toch iets voorafgegaan aan de ervaring, wat er misschien mee te maken heeft:
Mijn grootvader (haar man) was twee jaar eerder overleden en mijn grootmoeder hing erg aan hem; ze heeft toen aan mijn moeder geuit dat ze weinig zin had om nog lang door te leven en dat heeft mijn moeder zich eens tegen mij laten ontvallen.

Meest opmerkelijke ervaring: 1983, winter, middag, (22 jaar)

In januari was ik bezig met wintertraining atletiek. Tijdens het sprinten vertelde mijn beste vriend dat hij stage ging lopen in een land in Zuid-Amerika. Toen hij dat zei, kreeg ik een enorm gevoel van onrust. Ik was niet blij voor hem en ik had min of meer het gevoel van: ‘Kun je niet naar een ander land gaan’. Dit gevoel was onlogisch omdat veel andere studenten ook naar dat land gingen voor een stage. Ik heb dat gevoel niet tegen hem uitgesproken en er ook niet lang meer bij stilgestaan.

Begin maart tijdens wedstrijden had ik geen geld bij me en leende tien gulden van hem. Daarbij kreeg ik het merkwaardige gevoel van: ‘Dat geld krijgt hij niet meer terug.’ Verder heb ik daar ook niet meer bij stilgestaan en was ik met mijn hoofd bij de wedstrijd.

Eind maart tijdens de warming-up vroeg ik aan hem: ‘Hoe zit het met de verzekering bij je stage?’ Hij vond het een onbenullige vraag en had geen zin het daarover te hebben. Dat gaf me een vervelend gevoel. Toen ik er later thuis over nadacht, bedacht ik dat het ook

zijn eigen verantwoordelijkheid was en niet de mijne. Vanaf april werd mijn vriend blijer en vrolijker. In mijn ogen omdat hij echt wat kon gaan doen met zijn vak. Ik werd juist heel droevig en neerslachtig. Hij was een nog veel meer in zichzelf gekeerd type dan ik. Maar hij was heel tevreden met zijn leven en ik leed onder mijn introversie.

De weken voor zijn vertrek heb ik hem heel weinig meer gezien, omdat hij veel bij zijn ouders was om zaken te regelen en om in te pakken. Een week voor zijn vertrek zag ik hem voor het laatst. Hij vroeg om de tien gulden maar ik had er maar vijf bij me. Hierop zei hij: ‘Laat maar zitten.’

Eind mei ging ik zelf voor een stage naar Afrika. Op de dag van mijn vertrek kwam het bericht van de dood van mijn vriend in Nederland aan. Ik ontving dat bericht pas in juni via een brief van een vriendin. Hij had een hartstilstand gekregen bij het hardlopen. Later bleek er ook een heleboel ellende in verband met zijn verzekering, hoewel hij die eigenlijk goed had geregeld.

Analyse:

- a. Het was steeds een soort ‘voelen’.
- b. Ik voelde me wat bezorgd.
- c. Hij was dus steeds aanwezig tijdens sportbeoefening.
- d. Er zit een periode van maanden tussen mijn eerste gevoel en de gebeurtenis.
- e. We waren nog student en ongeveer even oud. Hij was 21. We hadden een sterke emotionele band.
- f. Aan zijn dood heb ik niet regelrecht gedacht. Toch had ik het gevoel dat alles bij elkaar een betekenis had.
- g. Ik heb de ervaring achteraf aan mijn moeder verteld. Zij vond die wel interessant, stond er vrij positief tegenover.
- h. Er is toch ook nog iets waar ik nog niet zo bij heb stilgestaan. Op het moment dat ik naar zijn verzekeringen vroeg, was ik daar zelf ook mee bezig; misschien wilde ik toch gewoon vergelijken hoe hij en hoe ik dat wilde regelen. Ik kan me niet herinneren dat me tijdens de trainingen iets aan zijn gezondheid is opgevallen, behalve dat hij altijd erg bleek was. Achteraf heb ik van zijn familie gehoord dat hij een jaar of zeven daarvoor onderzocht was in verband met zijn hart. Maar dat had hij nooit verteld.

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

Laatste ervaring: 1986, lente, middag, (25 jaar)

Afgelopen zondagmiddag terwijl ik mijn lessen aan het voorbereiden was, overviel me een soort onverklaarbare nervositeit die me erg stoorde. Ik zocht bewust naar een reden voor dit gevoel. Ik begon patience te spelen, wat ik al drie jaar niet meer gedaan had. Vroeger deed ik dat veel met een vriendin, die in de buurt woont. In de loop van maandag tot woensdag werd de neiging steeds sterker om bij die vriendin langs te gaan. Donderdag ging ik bij haar langs en zij vertelde dat haar moeder, die ik ook kende, vrij plotseling op maandag was overleden.

Analyse:

- a. Het was 'voelen' (onrust) en 'denken aan' (vriendin).
- b. Ik voelde me gedeprimeerd.
- c. Ik was thuis. Ik woon alleen.
- d. Er zit een dag tussen het onrustige gevoel en het overlijden van de moeder van mijn vriendin.
- e. Haar moeder was begin 60. Ik kende haar, maar dat was alles. Er was verder geen emotionele band.
- f. Het gevoel van nervositeit leek niets met mijn situatie te maken te hebben. Het leek het meeste op het gevoel dat ik vroeger vlak voor examens had of soms voor ik aan een les begin.
- g. Ook dit heb ik aan mijn moeder verteld en zij vond het interessant. Mijn tweede reactie was om contact op te nemen met de universiteit.
- h. Als ik er nu over nadenk dan zijn er een paar dingen die misschien toch van belang zijn:
Haar moeder was al meer dan een jaar ernstig ziek en dat wist ik. Ook wist ik dat ze drie weken daarvoor in het ziekenhuis was opgenomen.
Ik zat die zondagmiddag ook te denken aan een meisje waarop ik tot voor kort verliefd was. Dat meisje had ik een paar weken eerder voor de keus gesteld om te kiezen tussen mij en een ander.

(Het zij vooral opgemerkt dat het systematisch analyseren van de ervaringen er in elk geval al toe leidde dat hij zich meer bewust werd

van relevante feiten die hij aanvankelijk min of meer over het hoofd zag.)

2. *De tweede stap* in de procedure was het maken van een korte levensschets. Alleen die dingen die na overweging van mogelijk belang leken, werden erin opgenomen.

Woonplaats A (0-12 jaar)(1961-1973)

De relatie tussen mijn vader en moeder werd sterk gekenmerkt door het studeren van vader die zich van LTS- tot HTS-niveau opwerkte. Dat hield ook in dat hij altijd heel weinig tijd had voor de kinderen. Moeder had vroeger in de verpleging gezeten en had naast het huishouden parttimebaantjes als secretaresse. Ik heb een zus die een jaar ouder is en een broer die twee jaar jonger is. Ik had weinig vriendjes en was een echte eenling, een buitenbeentje. Ik wilde ook altijd anders zijn dan anderen. Misschien heeft dit te maken met het feit dat ik twee keer veranderd ben van lagere school. Dat deed ik liever niet, maar ik moest van vader die in het schoolbestuur zat.

Toen ik negen jaar was, wilde ik niet door een smalle doorgang bij het bezoek aan een grot, omdat daar ooit mensen waren doodgegaan. Toen ik elf jaar was, is er een klasgenoot overleden. Op de begrafenis ben ik erg kwaad geworden op jongens die niet onder de indruk waren. Moeder kreeg borstkanker toen ik twaalf jaar was. Vader heeft toen het gezin gedurende een jaar opgevangen, naast zijn volle baan. Helderziende ervaringen kwamen niet in de familie voor. Ook niet het bezoek aan helderzienden.

Woonplaats B (12-18 jaar) (1973-1979)

Toen ik 12 jaar was, heb ik een bezoek gebracht aan Auschwitz. Ik heb de helft maar gezien. Ik heb zitten huilen voor een barak bij het prikkeldraad. Ik kan nog steeds niet tegen mensenmassa's. Die doen me denken aan het daar verzamelde haar. Mijn grootvader is overleden toen ik 16 jaar was. Ik had een schuldgevoel omdat ik hem al een jaar niet meer gezien had. Tijdens mijn middelbare schooltijd was ik ook een eenling. Toen ik een meisje leerde kennen, bleek zij al gauw trouwplannen te hebben. Daar schrok ik van terug. Ik werd later verliefd op een meisje waar ook mijn zus erg op gesteld was. Dat bracht

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

grote spanningen tussen mijn zus en mij teweeg. De laatste jaren van de middelbare school ging ik nauwelijks met leeftijdsgenoten om, maar vrijwel alleen met volwassenen (via beeldhouwen, catechisatie enzovoort).

Woonplaats C (18-22 jaar) (1979-1983)

Na de middelbare school hoefde ik niet in dienst wegens slechte ogen en een zwakke rug. Ik ging studeren. Ik wilde een heel bijzondere technische studie doen, die net was opgericht. Ik had het gevoel dat ik niet met mensen kon werken en daarom ook geen studie moest kiezen waarin mensen centraal staan. Ik las wel boeken over psychologie en parapsychologie. In mijn vrije tijd deed ik zeer fanatiek aan individuele sport. Atletiek. Groepssporten lagen me niet.

In 1982 en 1983 traden de ervaringen op die ik beschreef als de eerste en de meest opvallende.

Woonplaats D (22-23 jaar)(1983-1984)

Tijdens de stage in Afrika vernam ik van de dood van mijn vriend en zag ik duizenden dieren sterven van hongersnood en dorst.

Woonplaats E (23-24 jaar)(1984-1985)

Terug in Nederland en afgestudeerd.

Ik had een droom die drie keer terug kwam. Daarin reed steeds iemand in een rolstoel een heuvel af die hier in de buurt ligt. Op een bepaald moment werd ik onverwacht opgebeld door mijn vader. Ik reageerde op basis van die droom onmiddellijk met de vraag of moeder dood was. Ze bleek een ernstige val gemaakt te hebben.

Woonplaats F (24-25 jaar)(1985-1986)

Ik kreeg na mijn afstuderen direct een baan in het onderwijs, maar ik wil uitgezonden worden naar Afrika via ontwikkelingshulp. Ik ben bezig dat te realiseren.

Iemand van mijn werk rijdt zich dood op de route die ik normaal ook reed van mijn werk naar huis. De dag waarop die collega verongelukte, had ik, een half uur eerder dan hij, een andere route naar huis genomen. Die nieuwe route neem ik nog steeds. In 1986 trad de er-

varing op die ik als laatste beschreef.

Huidig functioneren:

1. Sinds een jaar woon ik waar ik nu woon, maar ik wil uitgezonden worden naar Afrika.
2. De dood van mijn vriend houdt me nog het meest bezig.
3. Ik heb geen vriendin. Ik had tot voor kort wel een vriendin maar die had nog een andere relatie. Toen ik haar voor de keus stelde, koos zij voor die ander.
Mijn moeder is op het moment het belangrijkste voor me. Ze is dat tot nu toe eigenlijk ook altijd geweest. Zij is zorgzaam en een ander komt bij haar altijd op de eerste plaats. Ik heb heel goed en frequent contact met haar. Van een vriendin verwacht ik eigenlijk hetzelfde als van haar.
4. Geen bijzonder, maar ook geen vijandig contact met vader. Ik heb weinig contact met hem en dat is ook altijd zo geweest.
5. Het contact met moeder is dus heel goed.
6. Het contact met mijn broer is goed. Hij studeert nog en ik zoek hem regelmatig op.
7. Het contact met mijn zus is slecht. Zij is zeer dominant.
8. Mijn opleiding is af. Ik vind het onderwijs niet gek, maar ik wil naar Afrika.
9. Ik doe nog aan sport, maar veel te weinig naar mijn gevoel.
10. Mijn lichamelijke gezondheid is redelijk, maar ik zou meer aan sport moeten doen.
11. Ik heb vaak het gevoel van een onverklaarbare onrust. Ik heb ook vaak het gevoel niet goed begrepen te worden. De laatste tijd ben ik ook wel gespannen en soms wat depressief, door het ‘af-gewezen’ zijn door mijn vriendin.
12. Mijn religieuze oriëntatie lijkt mij in dit kader niet van belang.

3. *De derde stap* van de procedure was het met elkaar in verband brengen van de ervaringen en de levensschets. Het thema dood staat centraal. De uiteindelijke overwegingen van de man waren als volgt:

“Door het op deze manier op een rij zetten van een aantal hoofdza-

Hoofdstuk 6 – Helderziende ervaringen en de levensgeschiedenis

---

ken in mijn leven en van een aantal van mijn ervaringen, begrijp ik de plaats van die ervaringen wat beter.

Van de ervaring met betrekking tot mijn vriend ben ik erg geschrokken. Toen hij zei dat hij stage ging lopen in Zuid-Amerika, speelde misschien ook wel mee dat ik dacht dat onze wegen zich gingen scheiden. Dat vond ik op zichzelf al geen prettige gedachte, want ik trok veel met hem op. Misschien speelde dat een rol bij de gevoelens en gedachten van dat moment.

Na die ervaring met mijn vriend ben ik terug gaan denken aan mijn oma en haar doodgaan en wat ik in verband daarmee gedaan en gezegd had. Ik zag toen een duidelijke overeenkomst tussen beide ervaringen.

Omdat ik die overeenkomst zag (beide ervaringen hebben met de dood te maken), ben ik inderdaad ook steeds meer gaan stilstaan bij allerlei andere belevingen. Ik hechte bijvoorbeeld ook een helderziende betekenis aan de droom waarin iemand in een rolstoel een heuvel af reed. Toen vader onverwacht belde, bracht ik die droom direct in verband met het ergste (dood) dat degene die voor mij het belangrijkste is (moeder) kan overkomen. Het bleek minder erg dan ik gevreesd had en ik begrijp dat ik de droom ook in verband gebracht zou kunnen hebben met andere negatieve gebeurtenissen in het leven van mensen in mijn omgeving.

Als ik terugkijk op de laatste ervaring, dan heeft het gevoel van nervositeit misschien toch ook meer te maken met het feit dat ik ook aan de vriendin dacht die ik voor de keus had gesteld. Ik voelde me nogal alleen. Daardoor kwam ik mogelijk op het idee bij die andere vriendin langs te gaan. Nu haar moeder overleden bleek te zijn, bracht ik dat gevoel daarmee in verband.

Hoewel ik een aantal dingen toch wel merkwaardig blijf vinden, begrijp ik nu wel beter dat ik, als ik op dergelijke belevingen zou blijven letten, met alle belevingen rekening zou moeten houden, ook met de belevingen die niet “waar” worden. Ik begrijp dat de neiging tot generaliseren en neiging tot sluitend maken een belangrijke rol kunnen spelen bij deze ervaringen. In elk geval kan ik een aantal dingen

nu ook op een andere manier overwegen.

Door het maken van de levensschets is me vooral opgevallen dat ik me altijd nogal geïsoleerd heb gevoeld en zo heb opgesteld en dat heeft misschien nog wel het meeste met dergelijke ervaringen te maken.”

Aanbevolen literatuur

Nederlands

Vooropgesteld moet worden dat er nauwelijks verantwoorde en tevens leesbare Nederlandse literatuur in boekvorm bestaat.

1. Dongen, van H., Gerding, J.L.F.: *Psi in wetenschap en wijsbegeerte. Geschiedenis van de parapsychologie in Nederland*, Deventer, Ankh-Hermes, 1983.

Van Dongen en Gerding hebben een goed overzicht gegeven van die geschiedenis. Via de literatuurlijst kan men zich verder oriënteren op (vooral) de Nederlandse parapsychologie.

2. Schouten, S.A.: *Parapsychologie*. In: H.C.J. Duijker en P.A. Vroon (eds.): *Codex Psychologicus*, Amsterdam, Elsevier, 1981.

Schouten geeft kort en bondig aan waar het in de parapsychologie om gaat. Dit artikel is een goede entree voor mensen die echt meer van het vakgebied parapsychologie willen weten. Via de literatuurlijst kan men zich verder oriënteren.

3. Tenhaeff, W.H.C. : *Ontmoetingen met paragnosten*, Utrecht, Erven J. Bijleveld, 1979.

Dit boek kan ik eigenlijk inhoudelijk niet aanbevelen. Het kan echter leerzaam zijn om het te vergelijken met dit boek.

Engels

In het Engels bestaan drie verantwoorde standaardwerken over parapsychologie.

1. Edge, H.L., Morris, R.L., Palmer, J., Rush, J.H.: *Foundations of Parapsychology. Exploring the Boundaries of Human Capability*, Boston, Routledge and Kegan Paul, 1986.

Dit boek bevat ook voldoende referenties om kennis te nemen van de kritiek die er in de loop der tijden op het parapsychologisch onderzoek is geleverd.

2a. Krippner, S. (ed.): *Advances in parapsychological research, volume 1, Psychokinesis*, New York, Plenum Press, 1978.

2b. Krippner, S. (ed.): *Advances in parapsychological research, volume 2, Extra-sensory-perception*, New York, Plenum Press, 1978.

2c. Krippner, S. (ed.): *Advances in parapsychological research, volume 3, Research findings 1976-1978*, New York, Plenum Press, 1982.

3. Wolman, B.B. (ed.): *Handbook of parapsychology*, New York, Van Nostrand Reinhold, 1977.

De anekdote van Lorenz is ontleend aan: P. Watzlawick, J.H. Beavin, D.D Jackson : *Pragmatische aspecten van de menselijke communicatie*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1970.

BIJLAGE

A study of paranormal impressions of psychics

Utrecht, 1988

SAMENVATTING

De geschiedenis van de experimentele parapsychologie is op de eerste plaats een geschiedenis van pogingen om variabelen te vinden, die op een betrouwbare en consistente manier samenhangen met bzw (buitenzintuiglijke waarneming). Bzw is de veronderstelde capaciteit van mensen om op een onbekende, niet-sensorische manier informatie te verkrijgen over gebeurtenissen in de omgeving. Betrouwbare en consistente variabelen zijn variabelen die in verschillende, soortgelijke experimenten telkens opnieuw en telkens in dezelfde richting een significante invloed hebben op de veronderstelde capaciteit.

De aanname dat ieder mens over een bepaalde capaciteit tot bzw zou kunnen beschikken, is rond 1930 geïntroduceerd door Rhine. Daarvoor ging men ervan uit dat het intentioneel verkrijgen van paranormale indrukken een zeldzame en specifieke gave was van sommige mensen, paragnosten genoemd. Andere mensen zouden alleen spontane paranormale ervaringen kunnen hebben. Rhine probeerde zijn uitdagende aanname van een algemene menselijke capaciteit tot bzw te verifiëren door middel van zijn bekende kaartraadexperimenten. Vooral omdat zijn eerste experimenten zijn aanname leken te ondersteunen, is de geschiedenis van de parapsychologie decennia lang een geschiedenis van raadexperimenten geweest. In die experimenten werden willekeurige mensen als proefpersoon ingezet. Het doel was het vinden van variabelen met een voorspelbare invloed op de prestaties van willekeurige mensen bij de kaartraadtest of bij soortgelijke raadtests. Tussen 1930 en 1970 zijn er veel variabelen onderzocht. Schouten, die al dat onderzoek in zijn proefschrift in 1973 op een rij zette, concludeerde dat er geen werkelijk betrouwbare en consistente variable was gevonden. Zoals kan worden geconcludeerd uit

Palmers uitvoerige overzichten van het parapsychologisch laboratoriumonderzoek, hebben ook andere experimentele technieken met willekeurige proefpersonen tot nu toe niet geleid tot het vinden van een dergelijke variabele.

Dit relatieve gebrek aan succes in het experimenteel onderzoek met willekeurige mensen riep de vraag op of de parapsychologie in haar concrete onderzoeksactiviteit wel alle prioriteit zou moeten blijven geven aan de aanname dat bzw een algemeen menselijke capaciteit zou kunnen zijn. Misschien is het toch een specifieke gave van bepaalde mensen, met name van mensen die ook aanspraak maken op paranormale gaven, de paragnosten. Hun gave zou er vooral uit bestaan dat zij bijzondere feiten zouden kunnen beschrijven uit het leven van hun onbekende mensen.

Er zijn in de parapsychologische literatuur beschrijvingen van consulten met paragnosten – met name van de hand van Tenhaeff – die erop zouden kunnen duiden dat paragnosten inderdaad over een dergelijke gave beschikken. Daarom leek het de moeite waard om een experimenteel onderzoek te doen naar de paranormale impressies van paragnosten, om te zien of er mogelijk een of meer betrouwbare en consistente variabelen te vinden zouden zijn die de werking van hun veronderstelde gave zouden beïnvloeden.

De beschrijvingen van consulten met paragnosten door Tenhaeff suggereren een paranormale gave, maar de beschrijvingen zijn niet overtuigend. Er zijn drie tekortkomingen aan wat er tot nu toe over consulten van paragnosten is gepubliceerd in de parapsychologische literatuur.

Op de eerste plaats is er selectief gerapporteerd. Niet succesvolle consulten werden meestal niet gepubliceerd. Echter, een werkelijke schatting van de gave van paragnosten is alleen mogelijk als tevoren wordt vastgelegd hoeveel consulten er worden gehouden en als alle consulten in de evaluatie worden betrokken.

Op de tweede plaats gaan de publicaties steeds over een enkele paragnost. Daarmee hebben we nog geen enkel idee over hoe het gesteld is met de gave van paragnosten in het algemeen, als aanwijsbare groep in de samenleving.

Op de derde plaats zijn de publicaties geschreven vanuit de zogenoemde ‘bewijsgerichte’ benadering. In die benadering stond de vraag ‘Bestaat de gave?’ centraal. Men wilde bewijzen dat een bepaalde paragnost over paranormale capaciteiten beschikte. Daarom zorgde men er in deze benadering voor dat de paragnost geen enkele informatie over de doelpersoon (de persoon waarover de paragnost uitspraken doet) kreeg, om er zeker van te kunnen zijn dat eventuele significante resultaten aan bzw konden worden toegeschreven. Dit hield in dat de paragnost steeds onder dezelfde omstandigheden moest werken. Men bood hem bijvoorbeeld een verzegelde enveloppe of doos aan met daarin een foto of voorwerp van de doelpersoon, met het verzoek om impressies over gebeurtenissen uit het leven van de doelpersoon te geven. Daarbij werd geen enkel commentaar gegeven op de uitspraken, tot het consult voorbij was.

Deze werkwijze wijkt niet alleen sterk af van wat paragnosten gewend zijn te doen in hun dagelijkse praktijk (met name omdat zij daarin wel direct commentaar krijgen op hun uitspraken van degenen die hen consulteren), maar staat een ‘procesgerichte’ benadering ook in de weg. In deze benadering richt men zich op de vraag ‘Wat houdt de gave van paragnosten in en hoe werkt die veronderstelde gave?’. We weten bijvoorbeeld niet of direct commentaar (feedback) en andere variabelen mogelijk een faciliterende dan wel een inhiberende invloed hebben op de veronderstelde gave. Als men de rol van de feedback bijvoorbeeld wil leren kennen, dan is onderzoek nodig waarin men in het ene geval wel en in het andere geval geen directe feedback geeft.

Het ontbreken van ‘procesgericht’ onderzoek met paragnosten, waarin hun uitspraken, zoals ze onder verschillende experimentele condities totstandkomen, worden vergeleken, heeft twee bijzondere redenen. De eerste is het feit dat Rhine met zijn aanvankelijk succesvolle raadexperimenten met willekeurige mensen zoveel indruk maakte op andere onderzoekers, dat paragnosten al gauw niet meer als bijzonder interessant werden beschouwd in de Amerikaanse en Engelse parapsychologie. Als er nog onderzoek werd gedaan met paragnosten werd hen meestal ook voorgesteld om aan een relatief

veel eenvoudiger te evalueren raadtest mee te doen. De tweede reden is van methodologische aard. Het was een probleem de gave van paragnosten, in hun hoedanigheid van mensen die er aanspraak op maken uitspraken te kunnen doen over feiten uit het leven van hun onbekende mensen, kwantitatief te bepalen. Dat probleem moest worden opgelost voordat men daadwerkelijk onderzoek met paragnosten kon doen, onderzoek dat aansloot bij wat paragnosten zeggen te kunnen.

Op hetzelfde moment dat Rhine met zijn aanname van een algemeen menselijke capaciteit tot bzw kwam, was er door zijn collega Pratt een methode ontwikkeld om kwantitatief te bepalen of de uitspraken van een bepaalde paragnost over een aantal doelpersonen vaker juist waren dan op grond van toeval alleen was te verwachten. Die methode kwam erop neer dat men een paragnost uitspraken liet doen over verschillende doelpersonen, bijvoorbeeld aan de hand van foto's in verzegelde enveloppen. Alle uitspraken over alle doelpersonen werden daarna door elkaar gemengd en aan alle doelpersonen voorgelegd met de vraag om te beoordelen welke uitspraken wel of niet op hen van toepassing waren. Men kon dan van een paranormale gave van de paragnost spreken als de doelpersonen de uitspraken die over hen gedaan waren significant vaker op henzelf van toepassing achtten dan de uitspraken die over de andere doelpersonen gedaan waren. Met deze methode kon men aantonen of weerleggen of een bepaalde paragnost over een paranormale gave beschikte. Deze, voor dat doel geschikte methode past echter alleen in de bewijsgerichte benadering.

De methode van Pratt en ook enkele andere, soortgelijke methoden die in de loop der tijden werden ontwikkeld, zijn niet geschikt voor experimenteel, procesgericht onderzoek naar de paranormale impressies van een groep paragnosten onder allerlei verschillende omstandigheden. Met Pratt's methode is het bijvoorbeeld onmogelijk na te gaan of feedback een faciliterende dan wel inhiberende invloed zou hebben op de veronderstelde capaciteit. Alleen uitspraken die totstandkomen in niet-feedback omstandigheden lenen zich voor die methode. Bovendien is de methode praktisch niet bruikbaar in een

onderzoek naar de uitspraken van paragnosten als groep, omdat het onmogelijk is om van doelpersonen te vragen heel veel uitspraken te beoordelen als wel of niet op hen van toepassing. (Als we bijvoorbeeld zouden uitgaan van tien paragnosten, die gemiddeld tien uitspraken zouden doen over tien doelpersonen in een bepaalde experimentele conditie, dan zou elke doelpersoon voor alleen die conditie al 1000 uitspraken moeten beoordelen.)

Kortom, zowel Rhine's eerste succesvolle experimenten op basis van de aanname van een algemeen menselijke capaciteit tot bzw als de problemen die vastzitten aan het evalueren van uitspraken van een groep paragnosten in verschillende experimentele condities, hebben er waarschijnlijk vooral toe bijgedragen dat er tot nu toe geen procesgericht onderzoek met een groep paragnosten werd uitgevoerd.

Om een dergelijk onderzoek aan te kunnen vatten, moest er dus eerst een geschikte methode ontwikkeld worden om de uitspraken van een groep paragnosten onder verschillende condities te kunnen beoordelen op hun paranormale waarde, een methode die moest aansluiten op twee uitgangspunten die voortvloeiden uit een procesgerichte opzet.

Het ene uitgangspunt was eerst zoveel mogelijk aan te sluiten bij wat paragnosten gewend zijn te doen, namelijk uitspraken doen over een doelpersoon waarbij zij directe feedback krijgen op hun uitspraken, om pas daarna experimentele consulten te laten volgen waarin de rol van een aantal variabelen zou worden bestudeerd. Het tweede uitgangspunt was dat de onderzoekers de paragnosten zouden consulteren met betrekking tot doelpersonen uit hun persoonlijke omgeving en zonder aan te geven dat er een heel experimenteel schema was opgesteld, zodat bij de paragnosten het idee deel te nemen aan een onderzoek zoveel mogelijk op de achtergrond zou staan. Op die manier dwingt men de paragnosten zo min mogelijk in het keurslijf van de onderzoekers en geeft men hen de maximale kans hun paranormale gave te laten zien.

Dit hield op de eerste plaats in dat de methode om de uitspraken van

de paragnosten te beoordelen bruikbaar moest zijn voor zowel feedback omstandigheden als niet-feedback omstandigheden. Impliciet in de methode van Pratt was het idee dat alle uitspraken van een paragnost in een consult gebaseerd zouden zijn op bzw. Daarom moesten ze volgens die methode ook allemaal beoordeeld worden op het al of niet van toepassing zijn op de doelpersoon. Echter, een zogenoemd ‘raammodel’ van de capaciteit tot bzw van paragnosten ligt meer voor de hand. In dat model wordt ervan uitgegaan dat de paragnost in de praktijk die omstandigheden zal kiezen waarvan hij zelf het gevoel heeft dat ze optimaal zijn voor de werking van zijn veronderstelde gave. In de praktijk blijken paragnosten de voorkeur te geven aan feedback omstandigheden in de vorm van direct commentaar van de consultant. In het raammodel wordt ervan uitgegaan dat de paragnost tijdens een consult voor een deel een mens blijft zoals ieder ander, dat wil zeggen iemand die kan nadenken over aangeboden informatie en die – zelfs al zou hij dat willen – het niet zal kunnen laten, aangeboden informatie te verwerken. In plaats van alle uitspraken als potentieel resultaat van bzw te beschouwen, worden in dat model alleen die uitspraken als potentieel paranormaal beschouwd, die in de context waarin ze gedaan worden, door onafhankelijke beoordelaars als voldoende spontaan en specifiek worden beoordeeld. De daarbij te hanteren criteria voor spontaniteit en specificiteit zijn noodzakelijkerwijze arbitrair. Als voldoende specifiek wordt een uitspraak bijvoorbeeld beoordeeld wanneer de kans dat de uitspraak juist is, in het licht van de beschikbare informatie op het moment van de uitspraak, niet groter geschat wordt dan 10%. Alleen aan die uitspraken wordt potentiële paranormale waarde toegekend en alleen van die uitspraken wordt nagegaan of ze juist zijn, dat wil zeggen van toepassing zijn op de doelpersoon.

Eerst werd onderzocht of onafhankelijke beoordelaars uitspraken, gedaan in een niet-feedback situatie, redelijk betrouwbaar op hun specificiteit konden beoordelen. Het bleek dat tien beoordelaars het in hoge mate met elkaar eens waren over welke uitspraken van een bepaalde paragnost voldoende specifiek waren en welke niet. Ook werd nagegaan of beoordelaars nauwkeurig waren in hun schatting welke uitspraken specifiek waren en welke niet. Daartoe werden on-

der meer tien andere beoordelaars verzocht de uitspraken van de paragnost te scoren als wel of niet van toepassing op een willekeurig persoon (een persoon van dezelfde leeftijd als de doelpersoon waarover de paragnost uitspraken had gedaan) uit hun eigen omgeving. De uitspraken van de paragnost die door de eerste groep beoordelaars als specifiek werden beoordeeld, werden ook het minst vaak van toepassing geacht op de willekeurig gekozen persoon uit de eigen omgeving door de tweede groep beoordelaars. Beoordelaars bleken dus ook in redelijke mate nauwkeurig in hun schatting welke uitspraken specifiek zijn en welke niet.

De volgende vraag was of de schatting van onafhankelijke beoordelaars ook voldoende betrouwbaar was wanneer ze uitspraken van paragnosten, gedaan in feedback omstandigheden moesten beoordelen op specificiteit. In dat geval leek de taak van de beoordelaar moeilijker dan wanneer het om uitspraken in niet-feedback situaties ging. Elke uitspraak moet in die situatie namelijk beoordeeld worden in het licht van alle voorafgaande, uitgewisselde informatie tussen de paragnost en zijn consultant. Het bleek dat de beoordelaars het bij meer dan 80% van de uitspraken, afkomstig uit veertien consulten van veertien verschillende paragnosten, met elkaar eens waren of een uitspraak voldoende specifiek was of niet. Kortom, onafhankelijke beoordelaars bleken de specifieke en de niet-specifieke uitspraken zowel in feedback als in niet-feedback condities redelijk goed van elkaar te kunnen onderscheiden.

Een probleem met betrekking tot het raammodel is of het juist is om alleen een criterium voor specificiteit te laten gelden bij het bepalen van het potentieel paranormale karakter van uitspraken van paragnosten. Temeer omdat bijvoorbeeld Pratt van mening was dat bzw bij paragnosten juist ook in niet-specifieke uitspraken tot uiting zou kunnen komen. Daarom werd naast het criterium van specificiteit de bruikbaarheid van een tweede criterium onderzocht, het criterium van spontaniteit. Daartoe werd aan de beoordelaars van de veertien consulten gevraagd om vervolgens elke uitspraak te scoren op de ‘mate van logische samenhang’ die elke uitspraak had met de voorgaande uitwisseling van informatie over de doelpersoon. Het

bleek dat de beoordelaars het ook bij meer dan 80% van de uitspraken met elkaar eens waren of een uitspraak spontaan was of niet, dus of een uitspraak een 'nieuwe inval' van de paragnost was of 'voortborduurde' op wat er al gezegd was.

Voor een gedeelte overlappen de criteria van specificiteit en spontaneïteit elkaar. Maar door aan elke uitspraak de eis te stellen van zowel een redelijke mate van specificiteit als spontaneïteit (beide uitgedrukt in schaalwaarden van 1 tot 4) was het mogelijk tegemoet te komen aan het eventuele bezwaar van Pratt. Ook de wat minder specifieke, maar heel spontane uitspraken kunnen in het raammodel als potentieel paranormaal worden beschouwd.

Door de specificiteits- en spontaneïteitsscore van elke uitspraak te combineren en daarbij een noodzakelijkerwijze arbitrair criterium te hanteren voor de selectie van uitspraken die wel en uitspraken die niet als potentieel paranormaal werden geclassificeerd, bleek ongeveer 10% van de uitspraken in feedback omstandigheden en ongeveer 20% van de uitspraken in niet-feedback omstandigheden als potentieel paranormaal te kunnen worden beschouwd, dat wil zeggen zowel spontaan als specifiek genoeg om gecontroleerd te worden op juistheid.

De uitspraken die na deze beoordelingsprocedure overbleven, waren voor het overgrote deel observeerbare feitelijkheden en daarom konden deze potentieel paranormale uitspraken direct beoordeeld worden op hun juistheid door de onderzoeker uit wiens persoonlijke omgeving de doelpersoon kwam. Deze methode maakte het mogelijk de uitspraken van een groep paragnosten onder een aantal verschillende omstandigheden te laten beoordelen door beoordelaars, zonder dat de doelpersonen daarmee belast werden. Voor elke experimentele conditie werd een nieuwe groep onafhankelijke beoordelaars gevraagd om de potentiële paranormale waarde van de uitspraken te bepalen. De beoordelaars waren studenten die inschreven op de cursus 'Evaluatie van verbaal materiaal'.

De doelstellingen en de wijze van uitvoering van het onderzoek werden voor de start van het onderzoek vastgelegd en hielden het volgende in:

1. Nagaan of er, gebaseerd op een vooraf bepaald aantal paragnosten (12) en op basis van een vooraf bepaald aantal consulten per paragnost (13), gespreid over een ruime periode (5 jaar) een voldoende aantal uitspraken met positieve paranormale waarde (voldoende spontane en ook voldoende specifieke uitspraken, die tevens voldoende juist blijken te zijn) werd gedaan om het idee te wettigen dat onderzoek naar uitspraken van paragnosten de voorkeur zou moeten hebben boven de meestal gebruikte methoden in de parapsychologie, met als doel een of meer betrouwbaar en consistent met bzw samenhangende variabelen op te sporen.

2. Een beschrijving te geven van de inhoud van zogenoemde standaardconsulten van paragnosten. Een standaardconsult is een consult, waarin de paragnost uitspraken doet over een hem onbekend persoon onder omstandigheden die zoveel mogelijk lijken op de omstandigheden waaraan hij gewend is in zijn dagelijkse praktijk. Dit hield concreet in dat elke paragnost een voorwerp en een foto kreeg van iemand uit de omgeving van de onderzoeker, die daarbij als consultant optrad. (Het hele onderzoek werd uitgevoerd door twee onderzoekers, die steeds samen de paragnosten bezochten en beurtelings als consultant en observator optraden.) De onderzoeker die als consultant optrad gaf rechtstreeks feedback (uitgebreid en beperkt, zie het kwantitatieve aspect verderop) op de uitspraken van de paragnost. De problematiek van de doelpersoon werd niet tevoren aangegeven door de consultant. Die problematiek was niet van direct levensbelang in de standaardconsulten, zoals gebruikelijk in de praktijk.

Elke paragnost gaf in totaal drie standaardconsulten over drie verschillende personen. Er werden dus drie standaardseries (in een serie deed elke paragnost één consult) uitgevoerd, twee series in het begin van het onderzoek en een op het eind. Door de eerste twee met elkaar te vergelijken, kon de kortetermijnvariatie in consulten met paragnosten worden bestudeerd. Door de twee standaardseries in het begin van het onderzoek te vergelijken met de standaardserie op het eind van het onderzoek kon de langetermijnvariatie in het gedrag van de paragnosten worden bestudeerd.

3. Het bestuderen van de effecten van een aantal variabelen op de uitspraken van de paragnosten in de zogenoemde experimentele series. Uitgaande van de omstandigheden in de twee standaardseries in het begin van het onderzoek, werd er steeds een aspect aan de omstandigheden in de standaardseries veranderd om te kijken welke invloed dat aspect op de uitspraken had. Er waren tien experimentele series.

In serie 1 en 2 werd bekeken wat het resultaat was wanneer in plaats van een voorwerp en een foto (standaardserie) alleen een voorwerp (serie 1) of alleen een foto (serie 2) van dezelfde doelpersoon werd gegeven. In serie 3 en 4 werd bekeken wat het resultaat was wanneer er minder (serie 3: alleen beperkt) of helemaal geen (serie 4) feedback werd gegeven. In serie 5 werd bekeken wat het resultaat was wanneer het probleem van de doelpersoon van levensbelang was, in casu wanneer de paragnosten geconfronteerd werden met een vermissingsgeval. Serie 6, 7, 8 en 9 werden aan de paragnosten voorgesteld als ‘experimenteel’ van aard. In elk van deze series werd een halsketting gegeven. In geen van deze series werd er feedback gegeven. Doel van deze series was na te gaan of twee geheel verschillende kettingen van dezelfde doelpersoon tot dezelfde of juist tegengestelde uitspraken over de doelpersoon zouden leiden (vergelijking serie 6 en 7), om na te gaan of het al dan niet bestaan van een doelpersoon de uitspraken van paragnosten beïnvloedde (vergelijking serie 7 en 8; in serie 8 was er eigenlijk geen sprake van een doelpersoon; de in serie 8 gebruikte ketting was nieuw gekocht ten behoeve van het onderzoek en leek sprekend op de ketting van serie 7), en om na te gaan welke rol de sociale context speelt als paragnosten uitspraken doen (vergelijking serie 8 en 9; ook de in serie 9 gebruikte ketting was nieuw gekocht ten behoeve van het onderzoek en leek sprekend op de ketting van serie 8; in serie 8 deden de paragnosten uitspraken in aanwezigheid van de onderzoekers; in serie 9 werd de paragnosten gevraagd hun indrukken op een bandrecorder in te spreken). In serie 10 tenslotte werd een doelpersoon meegenomen naar de paragnosten, tot wie de paragnosten zich rechtstreeks konden richten.

4. Het vergelijken van het aantal uitspraken met positieve paranor-

male waarde van paragnosten met dat van niet-paragnosten over dezelfde doelpersonen in de zogenoemde controleseries. Een van die controleseries werd gedaan onder omstandigheden die overeenkwamen met de omstandigheden in de standaardseries met de paragnosten. Er werden twee controlegroepen geformeerd. De ene bestond uit 12 willekeurige mensen uit de stad Utrecht, die in leeftijd, geslacht en opleidingsniveau gematched waren met de paragnosten (matchgroep). De andere bestond uit 12 mensen (artsen, psychologen, juristen) die uit hoofde van hun beroep ook gewend zijn veel met problemen van mensen om te gaan (professioneel). Beide groepen werden benaderd om mee te doen aan een onderzoek naar ‘mensenkennis’ en hen werd gevraagd zo ongeremd mogelijk impressies te geven over de hen onbekende personen. Behalve de naamgeving komt dat op hetzelfde neer als wat paragnosten doen.

Elk consult in het onderzoek werd geanalyseerd op vier aspecten:

1. Het kwantitatieve aspect

Er werd nagegaan hoeveel uitspraken er door de paragnost gedaan werden en hoeveel informatieve acties (feedbackacties) er van de consultant (de onderzoeker of, in serie 10, de doelpersoon zelf) kwamen. De informatieve acties van de consultant werden onderscheiden in ‘beperkte’ en ‘uitgebreide’ feedbackacties. Onder een ‘beperkte’ feedbackactie werd verstaan dat de consultant reageerde met de reacties “ja”, “nee” en “ik weet het niet” op een uitspraak van een paragnost. Onder een ‘uitgebreide’ feedbackactie werd verstaan dat de consultant het “ja”, “nee” of “ik weet het niet” toelichtte en daarmee de uitspraak van de paragnost aanvulde of corrigeerde.

2. Het informationele aspect

Er werd onderzocht hoeveel uitspraken van de paragnost als potentieel paranormaal (voldoende spontaan en specifiek) werden beoordeeld, en hoeveel potentieel paranormale uitspraken voldoende juist waren.

3. Het structurele aspect

Er werd bekeken of de uitspraken met positieve paranormale waarde (spontane en specifieke uitspraken die juist waren) zich op enigerlei wijze zouden onderscheiden van de uitspraken met negatieve paranormale waarde (spontane en specifieke uitspraken die onjuist waren) aan de hand van een achttal indicatoren. Deze indicatoren zouden aanwijzingen kunnen geven over hoe aan verder onderzoek naar de uitspraken van paragnosten gestalte gegeven zou kunnen worden, als de resultaten van dit onderzoek beloftevol zouden zijn.

Dezelfde indicatoren konden worden gebruikt om na te gaan waarin de potentieel paranormale uitspraken (spontane en specifieke uitspraken) zich zouden onderscheiden van de niet potentieel paranormale uitspraken (niet-spontane en niet-specifieke uitspraken). De indicatoren konden bovendien worden gebruikt als leidraad voor een beschrijving van een aantal psychologische aspecten van het gedrag van de paragnosten en de niet-paragnosten in de verschillende omstandigheden.

De gebruikte indicatoren waren:

- (1) De uitspraken hadden betrekking op bepaalde onderwerpen. Het was denkbaar dat de paragnosten beter in staat waren paranormale uitspraken te doen met betrekking tot bepaalde onderwerpen dan met betrekking tot andere onderwerpen.
- (2) De uitspraken hadden betrekking op een bepaald persoon. Paragnosten beperken zich in een consult niet tot uitspraken over de doelpersoon zelf. Soms doen ze ook uitspraken over personen die in relatie staan met de doelpersoon (vrouw, vader, kind, enzovoort).
Het was denkbaar dat uitspraken over de doelpersoon zelf, vaker paranormaal waren dan uitspraken over de personen die in relatie staan met de doelpersoon, of omgekeerd.
- (3) De uitspraken hadden betrekking op het heden, het verleden of de toekomst. Het was denkbaar dat de paragnosten beter in staat waren paranormale uitspraken te doen over verleden of heden of toekomst.

- (4) De uitspraken hadden betrekking op gunstige (“Hij is intelligent”), neutrale (“Zij heet Truus”) dan wel ongunstige (“Zij heeft het moeilijk”) omstandigheden. Het was denkbaar dat de paragnosten beter in staat waren tot paranormale uitspraken over gunstige, neutrale dan wel ongunstige omstandigheden in het leven van de doelpersoon.
- (5) De uitspraken bevatten al dan niet een advies aan de doelpersoon. Het was denkbaar dat uitspraken die een advies bevatten vaker paranormaal waren dan de andere uitspraken, of omgekeerd.
- (6) De uitspraken werden al dan niet voorafgegaan door een stilte. Het was denkbaar dat uitspraken die voorafgegaan werden door een stilte (van drie seconden of langer) vaker paranormaal waren dan andere uitspraken, of omgekeerd.
- (7) De uitspraken waren retorisch of positief gesteld. Paragnosten doen niet alleen positief gestelde uitspraken (‘Het is zus of zo.’) maar ook retorische (‘Is het niet zus of zo?’). Bij retorische uitspraken verwachten de paragnosten impliciet directe feedback van de consultant. Het was denkbaar dat de positief gestelde uitspraken vaker paranormaal waren dan de retorisch gestelde, of omgekeerd.
- (8) De uitspraken werden al dan niet direct gevolgd door een informatieve actie van de consultant. Soms deden de paragnosten meer uitspraken achter elkaar zonder dat er een informatieve actie van de consultant tussen zat en soms volgde er na een enkele uitspraak direct feedback in de vorm van een of meer informatieve acties van de consultant. Het was denkbaar dat de uitspraken die direct gevolgd werden door een of meer informatieve acties van de consultant vaker paranormaal waren dan de andere uitspraken, of omgekeerd.

4. Het interactionele aspect

Als een consultant naar een paragnost gaat, ontstaat er interactie tussen beide mensen. Deze interactie wordt vooral bepaald door de wederzijdse verwachtingen over wat er in het consult zal gebeuren. De relatie tussen de paragnost en zijn consultant heeft een complementair karakter. De paragnost heeft het initiatief op basis van zijn

veronderstelde gave en de consultant moet reageren op de verbale acties van de paragnost. De consultant accepteert dit zolang de paragnost met spontane, specifieke en juiste uitspraken komt. Elke onjuiste uitspraak spreekt de veronderstelde gave echter tegen en tast de basis van de samenkomst aan. Daarom werd er per consult nagegaan welke acties de paragnosten ondernamen, wanneer de consultant een uitspraak ontkende.

De resultaten van het onderzoek worden per aspect samengevat.

1. Het kwantitatieve aspect.

De lengte van een consult werd uitgedrukt in het aantal uitspraken van de paragnost en informatieve acties van de consultant. Het bleek dat het aantal uitspraken van de 12 paragnosten gezamenlijk in de twee standaardseries aan het begin van het onderzoek nagenoeg gelijk was. (Bij de bespreking van de resultaten van deze twee standaardseries ten opzichte van de resultaten van de experimentele series werden de resultaten van de twee standaardseries samengevoegd. Ze worden verder aangeduid als de standaardserie.)

Het bleek dat elke paragnost een persoonlijke voorkeur had voor een bepaalde lengte van een consult. Geen van de variaties in de omstandigheden, die werden aangebracht om de rol van verschillende variabelen te bestuderen, had een wezenlijke invloed op de relatieve voorkeur voor een langer of korter consult. De paragnosten die ten opzichte van andere paragnosten meer uitspraken deden in de standaardserie, deden dat bijvoorbeeld ook wanneer zij geen feedback kregen, wanneer zij met een vermissingsgeval geconfronteerd werden of wanneer zij hun uitspraken tot de doelpersoon zelf konden richten.

In alle series van het onderzoek waarin sprake was van feedback door de consultant, bleek dat het aantal informatieve acties van de consultant afhankelijk was van het aantal uitspraken van de paragnost. (Dit is zo geformuleerd omdat de paragnost het initiatief had en de consultant een reagerende houding aannam.) De paragnost die het meeste uitspraken deed, kreeg ook het meeste feedback.

In de standaardserie, waarin de paragnosten een foto en een voorwerp van de doelpersoon kregen en zowel ‘uitgebreide’ als ‘beperkte’ feedback van de consultant, deed elke paragnost gemiddeld 88 uitspraken. In de serie waarin de doelpersoon zelf aanwezig was, was het aantal uitspraken ongeveer eens zo groot als in de standaardserie, gemiddeld 164 uitspraken. Dit grote verschil met de standaardserie werd echter voor een deel bepaald door de grotere hoeveelheid feedback die de doelpersonen over zichzelf gaven vergeleken met de feedback van de consultants in de standaardserie, die met een voorwerp en foto van een doelpersoon kwamen. Alle andere series in het onderzoek leverden minder uitspraken op dan de standaardserie. Ten opzichte van de standaardserie, met dus gemiddeld 88 uitspraken per paragnost, was het aantal uitspraken wat geringer – maar niet significant geringer over de verschillende paragnosten gezien – in de serie waarin de paragnosten wisten dat de problematiek van de doelpersoon niet van doorsnee- maar van levensbelang was, gemiddeld 72 uitspraken. Het aantal uitspraken was nog iets geringer – en wel significant over de verschillende paragnosten gezien – in de series waarin de paragnosten alleen een voorwerp, respectievelijk alleen een foto kregen van de doelpersoon, gemiddeld 69 uitspraken. In de serie waarin de consultant alleen ‘beperkte’ feedback gaf, was het aantal uitspraken nog iets geringer, gemiddeld 61 uitspraken. Het aantal uitspraken was drastisch geringer in de serie waarin helemaal geen feedback gegeven werd en de consultant zich beperkte tot “hmm-hmm” reacties om duidelijk te maken dat hij wel hoorde wat de paragnost zei, gemiddeld 37 uitspraken. In de serie waarin de paragnosten geen feedback kregen en daarbij alleen maar een voorwerp van de doelpersoon, was het aantal nog geringer, gemiddeld 25 uitspraken. Ze deden ongeveer hetzelfde aantal uitspraken wanneer er wel en wanneer er eigenlijk geen sprake was van een bestaande doelpersoon. Het aantal uitspraken was minimaal in de serie waarin de paragnosten verzocht werd hun indrukken met betrekking tot de doelpersoon aan de hand van alleen een voorwerp (een halsketting) in te spreken op een bandrecorder in afwezigheid van de consultant, dus in de serie waarin ook een sociale context ontbrak, gemiddeld 17 uitspraken. Bij dit laatste moet worden aangetekend dat drie paragnosten in deze conditie helemaal geen uitspraken deden, terwijl een

van hen deze taak als een uitdaging opvatte en relatief juist veel uitspraken deed.

De periode van vijf jaar bleek nauwelijks van invloed op het aantal uitspraken dat de paragnosten deden in de standaard situatie. In de standaardserie op het einde van het onderzoek bleken ze wel wat minder uitspraken te doen (81) dan in de standaardseries in het begin van het onderzoek (88), maar dit verschil lag eerder aan de onderzoekers dan aan de paragnosten. Zij gaven namelijk in de laatste serie ook wat minder uitgebreide feedback. Omdat het aantal uitspraken van de paragnosten duidelijk bleek samen te hangen met de hoeveelheid beschikbare informatie, heeft dit de relatief kleine, maar wel significante, vermindering waarschijnlijk teweeggebracht. Mogelijk weerspiegelt het gedrag van de onderzoekers iets van hun lage verwachting met betrekking tot de paranormale gave van paragnosten, op het eind van het onderzoek.

De niet-paragnosten deden onder omstandigheden die vergelijkbaar waren met de omstandigheden in de standaardserie met de paragnosten, veel minder uitspraken dan de paragnosten. Tegenover de gemiddeld 88 uitspraken van een paragnost stonden gemiddeld 26 uitspraken van een niet-paragnost in de ‘matchgroep’ en gemiddeld 21 uitspraken van een niet-paragnost in de ‘professioneelgroep’.

Kortom, hoe meer informatie de paragnost tot zijn beschikking krijgt, des te meer uitspraken hij doet. Hij doet de meeste uitspraken wanneer iemand voor zichzelf komt en direct feedback geeft op zijn uitspraken. Hij doet steeds minder uitspraken naarmate de omstandigheden meer afwijken van die situatie. Niet-paragnosten doen – ook na het verzoek zo ongeremd mogelijk impressies te geven over hen onbekende mensen – veel minder uitspraken, waarschijnlijk vooral omdat ze niet gewend zijn zomaar uitspraken te doen over hen onbekende mensen.

2. Het informatiele aspect

Uit de resultaten van de informatiele analyse blijkt dat er geen reden is om in het parapsychologisch onderzoek voorrang te verlenen

aan onderzoek naar de impressies van paragnosten, tenminste voor zover het gaat om de werking van een nog onbekend paranormaal proces.

De uitspraken van de paragnosten wijzen geenszins op een paranormale gave, zoals – vooral in Nederland en met name door het werk van Tenhaeff – lange tijd gedacht werd. Het percentage uitspraken dat spontaan en specifiek en juist was (uitspraken met positieve paranormale waarde), steeg niet uit boven het percentage dat men volgens kans mag verwachten, in geen van de series van het onderzoek. Het percentage schommelde steeds rond de 1%, op grond van de gehanteerde, noodzakelijkerwijze arbitraire criteria van spontaniteit, specificiteit en juistheid. Geen van de 1% uitspraken die aan de gestelde criteria voldeden, lijkt een kleinere kans op overeenkomst met de feiten rond de doelpersoon te hebben, dan 1 op 100. Bovendien werd hetzelfde percentage gevonden in de series met de twee controlegroepen.

Het zou natuurlijk interessant geweest zijn wanneer gebleken was dat bijvoorbeeld de factor ‘belangrijkheid van het probleem’, of welke andere variable ook, een faciliterende dan wel inhiberende invloed zou hebben gehad op de werking van de veronderstelde gave. Maar er zijn geen faciliterende of inhiberende factoren bij een ‘gave’ die niet bestaat.

De paragnosten onderscheidden zich ook niet van elkaar in dit opzicht. Er zijn geen ‘goede’ of ‘slechte’ paragnosten. Per paragnost bleek er nauwelijks variatie in het percentage uitspraken met positieve paranormale waarde (allen zitten rond de 1%). Het doen van potentieel paranormale uitspraken (spontane en specifieke uitspraken) kan vanuit psychologisch oogpunt het beste als ‘risico nemend’ gedrag worden omschreven. Naarmate een uitspraak spontaner en specifiek is, neemt de paragnost een groter risico dat de uitspraak onjuist is. Men kan wel enigszins een onderscheid maken tussen meer en minder ‘risico nemende’ paragnosten. Per paragnost blijkt er enige variatie in het percentage uitspraken met potentiële paranormale waarde (variatie 3%-15%). De potentieel paranormale uitspraken van

de meer risico nemende paragnosten zijn echter relatief niet vaker of minder vaak juist dan de potentieel paranormale uitspraken van minder risico nemende paragnosten. Vandaar dat men niet van ‘goede’ of ‘slechte’ paragnosten kan spreken.

Sommige paragnosten namen nauwelijks risico en andere betrekkelijk veel. Het bleek verder dat de paragnosten daarin consistent waren in sommige omstandigheden, maar in andere niet. De paragnosten die het meeste risico namen in de standaardserie deden dat bijvoorbeeld ook in de serie waarin het om een vermissingsgeval ging. Het de paragnosten onthouden van feedback en de aanwezigheid van de doelpersoon hadden daarentegen beide tot gevolg dat sommige paragnosten juist wat meer en andere paragnosten juist wat minder risico namen in vergelijking met de standaardserie. Maar de invloed van dergelijke omstandigheden op de mate van risico nemen, is beperkt.

Ook liet geen van de acht indicatoren, die gebruikt werden om de uitspraken met positieve paranormale waarde eventueel te onderscheiden van de uitspraken met negatieve paranormale waarde, een verschil zien tussen beide categorieën uitspraken.

Het zou natuurlijk ook interessant geweest zijn wanneer bijvoorbeeld was gebleken dat de indicator ‘stilte voorafgaand aan de uitspraak’, of welke andere indicator ook, gerelateerd was geweest aan de werking van de veronderstelde gave. Maar er zijn ook geen indicatoren voor een ‘gave’ die niet bestaat.

De belangrijkste redenen waarom een eenduidige conclusie, wat betreft het niet bestaan van een ‘gave’ wordt getrokken, zijn enerzijds het feit dat er, voor zover als onderzoekstechnisch mogelijk is, aan de normale werkwijze van paragnosten is tegemoetgekomen, en anderzijds dat de conclusie is gebaseerd op een grote en gesloten verzameling gegevens. Tevoren werd vastgelegd hoeveel paragnosten, hoe vaak en onder welke omstandigheden zouden worden geconsulteerd. De paragnosten hebben redelijkerwijze gesproken een maximale kans gehad iets van hun ‘gave’ te laten zien. Het ging hier niet om een losstaand ‘experiment’, dat door toevallige omstandigheden moge-

lijk geen positieve resultaten opleverde, maar om een onderzoek dat eigenlijk uit een hele serie samenhangende ‘experimenten’ bestond.

Vanuit psychologisch standpunt is het de moeite waard om aan te geven op grond van welke indicatoren de ‘risicovolle’ (spontane en specifieke) uitspraken zich vooral onderscheidden van de ‘risicoloze’ (niet-spontane en niet-specifieke).

Ten eerste bleek dat uitspraken over fysieke karakteristieken van de doelpersoon (zoals uiterlijk en gezondheid) en over speciale onderwerpen (zoals werk- en woonsituatie) in alle condities van het onderzoek door de beoordelaars vaker als voldoende specifiek en spontaan werden beoordeeld dan uitspraken over psychologische eigenschappen (zoals “Hij is koppig”) en psychologische omstandigheden (zoals “Zij heeft het moeilijk”). Dit kan als een logisch gevolg van de beoordelingsprocedure worden beschouwd.

Ten tweede bleek dat – op de hierna genoemde uitzondering na – ook de andere verschillen tussen de ‘risicovolle’ en ‘risicoloze’ uitspraken met betrekking tot de verschillende indicatoren beschouwd konden worden als een logisch gevolg van de beoordelingsprocedure. Zo waren er bij de ‘risicovolle’ uitspraken bijvoorbeeld over het algemeen minder uitspraken over de toekomst en minder uitspraken die een advies aan de doelpersoon inhielden. Dergelijke uitspraken waren namelijk vaak een uitvloeisel van wat er daarvoor was besproken en hadden daarom meestal een weinig spontaan en specifiek karakter.

Een van de acht indicatoren bleek de ‘risicovolle’ uitspraken echter heel goed te onderscheiden van de ‘risicoloze’, terwijl dat geen gevolg was van de beoordelingsprocedure. In alle onderzochte omstandigheden van het onderzoek bleek dat de ‘risicovolle’ uitspraken veel vaker retorisch gesteld waren dan de ‘risicoloze’. (Een retorische uitspraak is dus een uitspraak in vragende vorm, waarmee de paragnost impliciet aangeeft direct feedback te willen hebben.) Dit wijst erop dat paragnosten aanvoelen of in de gaten hebben wanneer zij met een spontane en specifieke uitspraak komen, of met andere woor-

den, wanneer zij een tamelijk groot risico lopen dat de uitspraak onjuist is. Kennelijk willen ze de, met het nemen van een risico samenhangende onzekerheid zo snel mogelijk reduceren door tevens om feedback te vragen.

Bij de niet-paragnosten werd een dergelijk verschil niet gevonden. Zij voelden zich waarschijnlijk onzeker over al hun uitspraken.

3. Het structurele aspect

We beschrijven hier de structuur van het gedrag van de paragnosten in de standaardserie aan de hand van de indicatoren. Daarbij geven we telkens aan welke invloed de verschillende experimentele omstandigheden hadden op de structuur van het gedrag van de paragnosten. Er bleken aanmerkelijke verschillen tussen de paragnosten en de niet-paragnosten. Alleen de duidelijkste bevindingen per indicator worden hieronder samengevat. Voorts worden de in de analyse gevonden percentages in deze samenvatting afgerond naar 0%, 5%, 10%, 15% enzovoort.

(1) De uitspraken hadden betrekking op bepaalde onderwerpen.

In de standaardserie (de twee standaardseries in het begin van het onderzoek) deden de paragnosten de meeste uitspraken over persoonlijkheidseigenschappen van de doelpersoon (25%), zoals “Hij is eigenwijs”, en vervolgens over psychologische omstandigheden (15%), zoals “Zij maakt een moeilijke tijd door”. Minder uitspraken werden gedaan over omstandigheden in verband met het werk (10%), lichamelijke gezondheid (10%) en over relaties met familieleden (10%). De andere gebruikte onderwerp-categorieën bevatten elk 5% of minder uitspraken. Die categorieën waren onder meer: uiterlijk en zichtbaar gedrag, maatschappelijke en religieuze oriëntatie, burgerlijke staat, omstandigheden in verband met wonen, activiteiten in de vrije tijd, specifieke namen of eigendommen of gebeurtenissen.

Alle onderzochte omstandigheden hadden geen of maar een geringe invloed op dit patroon, met enkele uitzonderingen.

In het vermissingsgeval bleken de paragnosten ongeveer evenveel uitspraken te doen over psychologische eigenschappen (zoals “Hij was nogal angstig van aard”) als over de psychologische omstandigheden van de doelpersoon (zoals “Hij was de laatste tijd nogal depressief”). Dit wijst erop dat zij een situatie waarin iemand vermist wordt even sterk associëren met psychologische eigenschappen van de vermiste als met psychologische omstandigheden waarin de vermiste verkeerde.

In de meest ‘experimentele’ series van het onderzoek (de paragnosten kregen alleen een voorwerp van een doelpersoon en geen feedback) deden zij relatief meer uitspraken over fysieke karakteristieken (zoals uiterlijk en gezondheid), ten koste van uitspraken over psychologische eigenschappen en omstandigheden.

In de serie waarin de paragnosten zich rechtstreeks richtten tot de doelpersoon was het aantal uitspraken over onderwerpen als werken, wonen en activiteit in de vrije tijd groter dan in de standaardserie, met name ten koste van uitspraken over psychologische eigenschappen en omstandigheden. Het bleek namelijk dat, terwijl de doelpersonen was opgedragen geen speciale problemen tevoren aan te geven, de paragnosten zich toch vooral gingen richten op de activiteiten in de vrije tijd van de eerste doelpersoon, op de werksituatie van de tweede en op de woonsituatie van de derde. De doelpersonen gaven middels hun reacties onbedoeld toch aan dat zij een voorkeur hadden voor deze onderwerpen en de paragnosten gingen daar dan verder op in.

De mate van feedback (uitgebreid en beperkt, alleen beperkt, geen) had nauwelijks invloed op de onderwerpkeuze van de paragnosten.

De paragnosten bleken een duidelijke individuele voorkeur te hebben voor bepaalde onderwerpen. De paragnosten die ten opzichte van andere paragnosten bij de ene doelpersoon bijvoorbeeld het meeste spraken over fysieke karakteristieken, deden dit ook weer bij een andere doelpersoon. Maar in de serie waarin de doelpersoon zelf aanwezig was, bleken de paragnosten de voorkeur voor een bepaald onderwerp bij de doelpersoon op te merken en dat beïnvloedde wel enigermate hun eigen voorkeur voor bepaalde onderwerpen.

De verhouding in het naar voren brengen van bepaalde onderwer-

pen was bij de niet-paragnosten significant anders dan bij de paragnosten. Ook de niet-paragnosten brachten psychologische eigenschappen van de persoon het vaakst naar voren in de standaardserie (30%), maar zij brachten nauwelijks psychologische omstandigheden ter sprake (0%). Verder deden de niet-paragnosten vaker uitspraken over het uiterlijk van de doelpersoon in de standaardserie (waarin zij een pasfoto en een voorwerp van de doelpersoon kregen). De niet-paragnosten grepen zich in tegenstelling tot de paragnosten in die situatie soms letterlijk vast aan wat ze gewoon op de foto zagen (“Zij ziet er netjes uit”), om tenminste iets te zeggen. Verder viel op dat de niet-paragnosten geneigd waren uit zichzelf geen uitspraken te doen over de gezondheid van de doelpersonen. Over de werkomstandigheden van de doelpersonen daarentegen deden ze uit zichzelf wel uitspraken (en zelfs nog meer dan de paragnosten).

(2) De uitspraken hadden betrekking op een bepaald persoon.

Ongeveer 10% van de uitspraken van de paragnosten in de standaardserie betrof niet de doelpersoon zelf, maar personen die in relatie stonden met de doelpersoon (partner, vader, dochter, enzovoort). Het aantal uitspraken over personen die in relatie stonden met de doelpersoon werd waarschijnlijk enigszins beïnvloed door het voorwerp. Dit werd tamelijk vaak gezien als een cadeau of een erfstuk van iemand en vormde daarmee vaak ook aanleiding tot uitspraken over die persoon. De paragnosten hadden een individuele voorkeur voor het aantal uitspraken dat zij besteedden aan personen die in relatie stonden met de doelpersoon. De niet-paragnosten bleken zich, in tegenstelling tot de paragnosten, uitsluitend te beperken tot uitspraken over de doelpersoon zelf.

(3) De uitspraken hadden betrekking op verleden, heden of toekomst.

In de standaardserie had 75% van de uitspraken betrekking op het heden, 15% op het verleden en 10% op de toekomst van de doelpersoon. In de standaardserie en in vrijwel alle andere series van het onderzoek kwamen in de tweede helft van een consult over het alge-

meen meer uitspraken voor over de toekomst.

Bij aanwezigheid van de doelpersoon was het verschil tussen eerste en tweede helft van de consulten het duidelijkst. Het lijkt erop dat paragnosten eraan gewend zijn op het einde van het consult meer naar de toekomst te kijken.

De aanwezigheid van de doelpersoon leidde tot meer uitspraken over de toekomst (25%) in vergelijking met de standaardserie.

De paragnosten hadden ook een individuele voorkeur voor het aantal uitspraken dat zij aan het verleden wijdden. Het aantal uitspraken dat zij aan de toekomst wijdden, hing meer af van hun perceptie van de specifieke omstandigheden van de individuele doelpersoon. Er was een eenduidig verschil tussen de niet-paragnosten en de paragnosten: de niet-paragnosten deden helemaal geen uitspraken over de toekomst.

(4) De uitspraken hadden betrekking op gunstige, neutrale of ongunstige omstandigheden.

In de standaardserie hadden de meeste uitspraken van de paragnost (45%) betrekking op ongunstige omstandigheden (zoals “Zij is niet tevreden met haar werk”). Ongeveer 35% had betrekking op neutrale omstandigheden (zoals “Hij heet Jan”) en 20% op ongunstige omstandigheden (zoals “Hij maakt promotie”).

In het vermissingsgeval bleken er – logischerwijze – veel minder uitspraken gedaan te worden die betrekking hadden op gunstige omstandigheden (5%).

De paragnosten hadden een individuele voorkeur voor het aantal uitspraken dat zij aan ongunstige omstandigheden wijdden. Het aantal uitspraken dat zij aan gunstige omstandigheden wijdden, hing meer af van hun perceptie van de specifieke omstandigheden van de individuele doelpersoon. Het verschil tussen de paragnosten en de niet-paragnosten was dat de niet-paragnosten veel minder uitspraken deden over ongunstige omstandigheden dan de paragnosten (20% versus 45%). De paragnosten gingen impliciet uit van een doelpersoon met problemen. De niet-paragnosten deden dat niet. Hierbij moet

weliswaar in aanmerking genomen worden dat de niet-paragnosten verzocht werden mee te doen aan een onderzoek naar ‘mensenkennis’, maar daar staat tegenover dat de paragnosten niet verteld werd dat hun impressies problemen van de doelpersonen zouden moeten betreffen.

(5) De uitspraken bevatten al dan niet een advies aan de doelpersoon.

In de standaardserie bevatte ongeveer 5% van de uitspraken een advies aan de doelpersoon. Twee van de onderzochte omstandigheden hadden een duidelijke invloed op dit percentage.

Opvallend was dat in het vermissingsgeval maar 1% van de uitspraken een expliciet advies inhield, terwijl dit juist een situatie was waarin men expliciete adviezen zou verwachten.

In de serie waarin de doelpersoon zelf aanwezig was, was het aantal adviezen aanmerkelijk hoger (15%) dan in de standaardserie.

De paragnosten hadden een duidelijke individuele voorkeur voor het aantal adviezen in een consult. De verschillen tussen de paragnosten waren in dit opzicht groot. Twee van de twaalf waren verantwoordelijk voor de helft van alle adviezen in de standaardserie, terwijl drie van hen geen enkel advies gaven. De niet-paragnosten gaven geen enkel advies.

(6) De uitspraken werden al dan niet voorafgegaan door een stilte.

In de standaardserie werd ongeveer 15% van de uitspraken van de paragnosten voorafgegaan door een stilte van 3 seconden of langer. In de series waarin geen feedback gegeven werd, was het aantal uitspraken voorafgegaan door een stilte aanmerkelijk groter (25% in de serie waarin de paragnosten een foto en een voorwerp van de doelpersoon tot hun beschikking hadden en 35% wanneer de paragnosten alleen een voorwerp tot hun beschikking hadden).

Het aantal uitspraken voorafgegaan door een stilte was lager in de serie waarin de doelpersoon zelf aanwezig was (10%).

De paragnosten hadden een individuele voorkeur voor het aantal stil-

tes dat zij in een consult lieten optreden.

De niet-paragnosten in de matchgroep waren op dit punt niet alleen verschillend van de paragnosten, maar ook van de niet-paragnosten in de professiegroep. In de vergelijkbare standaardserie waren de niet-paragnosten in de matchgroep eens zo vaak stil dan de paragnosten (30%), terwijl de niet-paragnosten in de professiegroep niet significant vaker (20%) een stilte lieten vallen dan de paragnosten. Dit zou erop kunnen wijzen dat de niet-paragnosten in de professiegroep meer lijken op paragnosten in het gewend zijn aan het omgaan met hun onbekende mensen en met het onder woorden brengen van hun indrukken met betrekking tot andere mensen.

(7) De uitspraken waren positief of retorisch gesteld.

In de standaardserie was ongeveer 30% van de uitspraken retorisch, dus in vraagvorm gesteld.

Retorische uitspraken kwamen meer voor in de eerste helft van het consult. Dit patroon kwam in alle in het onderzoek onderzochte omstandigheden terug, behalve wanneer er alleen beperkte feedback werd gegeven en in de meest 'experimentele' omstandigheden, waarin de paragnosten alleen een voorwerp van de doelpersoon kregen en geen feedback.

Dit wijst erop dat paragnosten informatie willen over de doelpersoon in de vorm van feedback. Dat bleek temeer omdat de paragnosten zelfs in niet-feedback condities (waarin de consultant tevoren had aangegeven de doelpersoon niet te kennen) ongeveer 10% van de uitspraken in retorische vorm goten.

In de serie waarin de doelpersoon zelf aanwezig was, was het aantal retorische uitspraken nog wat groter dan in de standaardserie (35%). Andere omstandigheden hadden geen belangrijke invloed op dat percentage.

Ook in dit opzicht hadden de paragnosten een individuele voorkeur. De paragnosten die relatief de meeste retorische uitspraken in een consult deden, deden dat ook in een ander consult.

De niet-paragnosten deden veel minder retorische uitspraken dan de paragnosten.

(8) De uitspraken werden al dan niet onmiddellijk gevolgd door een informatieve actie van de consultant.

Ongeveer 45% van de uitspraken van de paragnosten in de standaardserie werd onmiddellijk gevolgd door een informatieve actie van de consultant. Dat wil zeggen dat een uitspraak van commentaar werd voorzien voordat de paragnost een volgende uitspraak deed.

De consultant bleek wat minder direct (gereserveerder) te reageren in het vermissingsgeval (35% van de uitspraken werd direct gevolgd door een informatieve actie).

De zelf aanwezige doelpersoon bleek aanzienlijk directer te reageren dan de consultants deden in de standaardserie (ongeveer 65% van de uitspraken werd direct gevolgd door een informatieve actie). Hierbij moet in ogenschouw worden genomen dat de paragnosten in deze situatie ook meer retorische uitspraken (die om een directe reactie vragen) deden.

Ook in het opwekken van directe reacties bleken de paragnosten een individuele voorkeur te hebben.

Verder bleek dat er niet alleen bijzonder weinig kortetermijnvariatie was in het gedrag van de paragnosten, maar ook bijzonder weinig langetermijnvariatie. De meeste indicatoren gaven ongeveer dezelfde verhoudingen aan in de twee standaardsituaties in het begin van het onderzoek, en in de standaardsituatie op het eind van het onderzoek. Een klein maar opvallend verschil was dat de paragnosten op het eind van het onderzoek meer uitspraken over de toekomst van de doelpersonen deden. Dit zou erop kunnen wijzen dat zij zich meer gemachtigd voelen om in de toekomst te 'kijken' als ze de consultant langer kennen.

4. Het interactionele aspect

Het gedrag van de paragnost kan gezien worden als een voortdurende poging om de consultant te overtuigen van zijn 'gave'. Het gedrag van de consultant kan beschouwd worden als het voortdurend medewerking verlenen aan de paragnost, om van de paragnost uitspra-

ken te horen te krijgen die spontaan, specifiek en juist zijn. Alleen dergelijke uitspraken zullen de consultant overtuigen van de ‘gave’ van de paragnost. Voor zover de paragnost spontane en specifieke uitspraken doet, kan zijn gedrag vanuit psychologisch oogpunt het beste omschreven worden als ‘risico nemend’ gedrag. Hoe specifieker een uitspraak is, des te groter is de kans dat de uitspraak onjuist is en dat de consultant de uitspraak ontkent. Elke onjuiste uitspraak druist in tegen de veronderstelde gave van de paragnost en bedreigt de basis van de samenwerking. Daarom werd nagegaan welke speciale acties de paragnost onderneemt na een ontkenning.

Op grond van de standaardconsulten bleek dat de paragnosten vier manieren hadden om op een ontkenning te reageren:

- (1) accepteren van de ontkenning;
- (2) geven van een nieuwe interpretatie aan de ontkende uitspraak;
- (3) suggereren dat de doelpersoon het beter weet dan de consultant;
- (4) suggereren dat wat de consultant zegt eigenlijk op hetzelfde neerkomt als wat de paragnost zegt.

In de standaardconsulten bleek het geven van een nieuwe interpretatie aan de ontkende uitspraak verreweg het vaakste voor te komen (in ongeveer 60% van de gevallen). Elk van de andere reacties kwam in ongeveer 10%-15% van de gevallen voor.

In de serie waarin de paragnosten alleen beperkte feedback kregen, was dit patroon hetzelfde.

In de serie waarin de doelpersoon zelf aanwezig was, konden de paragnosten niet reageren met de suggestie dat de doelpersoon het beter wist dan de consultant (want dat was in deze situatie dezelfde persoon). Het bleek dat de paragnosten in plaats daarvan gewoon zeiden dat zij het beter wisten dan de doelpersoon zelf.

De zelf aanwezige doelpersonen bleken vaker een uitspraak te ontkennen dan de onderzoekers die als consultants namens doelpersonen reageerden op de uitspraken.

Het verstrijken van de periode van vijf jaar, gedurende welke het onderzoek liep, had geen invloed op de manier waarop de paragnosten op ontkenningen van de consultants reageerden.

Verder bleek dat de reacties van de niet-paragnosten in de controle-groepen op ontkenningen in dezelfde categorieën onder te brengen waren. De belangrijkste verschillen tussen de paragnosten en de niet-paragnosten waren dat de niet-paragnosten nooit een reactie gaven waarin zij suggereerden dat de doelpersoon het beter wist dan de consultant en dat de meest voorkomende reactie van de niet-paragnosten het accepteren van de ontkenning was (terwijl de meest voorkomende reactie van de paragnosten het geven van een nieuwe interpretatie was).

Kortom, paragnosten zijn geneigd het ‘onjuist’ zijn van een uitspraak niet echt te accepteren, terwijl niet-paragnosten dat wel doen. Het herinterpreteren van uitspraken blijkt onder alle onderzochte omstandigheden de meest gehanteerde reactie van de paragnosten. Daarmee proberen ze na een ontkenning de impliciete verwachting die de consultant van hem of haar heeft steeds weer te herstellen.

Een uitgave van de Stichting Skepsis
www.skepsis.nl